

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
EDUKACINĖS VEIKLOS KATEDRA

RASA ŽIEMIENĖ
SOCIALINIO DARBO PROGRAMA

VAIKO TEISĖS ŠEIMOJE TĖVŲ IR VAIKŲ POŽIŪRIU

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Doc. dr. Brigita Kairienė

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS.....	2
1. TEISINIS BEI PEDAGOGINIS – PSICHOLOGINIS POŽIŪRIS Į VAIKŲ TEISES ŠEIMOJE.....	6
1.1. Vaiko teisės šeimoje teisiniu aspektu.....	6
1.1.1. Vaiko teisės. Ištakos ir esmė.....	6
1.1.2. Vaiko teises reglamentuojantys tarptautiniai dokumentai.....	7
1.1.3. Vaiko teisių konvencija – pagrindinis žmogaus teisių dokumentas vaikams.....	8
1.1.4. JT Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje.....	8
1.1.5. JT Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas užsienyje.....	14
1.2. Vaiko teisės šeimoje pedagoginiu – psichologiniu aspektu (pagal JT Konvencijos principus).....	16
1.2.1. Vaiko teisė žaisti.....	17
1.2.2. Vaiko teisė nebūti mušamam.....	18
1.2.3. Vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis.....	21
1.2.4. Vaiko teisė nebūti diskriminuojamu.....	28
1.2.5. Svarbiausia vaiko interesai. Dėmesys vaiko pažiūroms.....	30
1.2.6. Vaikų teisės ir pareigos.....	31
1.2.7. Vaiko teisių pažeidimai ir ugdymo nuostatos – balansavimas ant ribos.....	33
1.3. Teorinės dalies apibendrinimas.....	37
2. TYRIMO METODIKA.....	39
3.1. Tėvų požiūris į vaiko teises šeimoje.....	41
3.1.1. Respondentų Demografiniai duomenys.....	41
3.1.2. Vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis.....	43
3.1.3. Vaiko teisė nebūti diskriminuojamu šeimoje.....	47
3.1.4. Geriausi vaiko interesai.....	48
3.1.5. Tėvų dėmesys vaiko nuomonei (pažiūroms).....	51
3.2. Moksleivių požiūris į vaiko teises šeimoje.....	53
3.2.1. Respondentų demografiniai duomenys.....	54
3.2.2. Vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis.....	55
3.2.3. Vaiko teisė nebūti diskriminuojamu šeimoje.....	57
3.2.4. Geriausi vaiko interesai moksleivių požiūriu.....	59
3.2.5. Tėvų dėmesys vaiko nuomonei (pažiūroms).....	60
3.3. Tėvų ir moksleivių požiūrių į vaiko teises šeimoje palyginimas.....	62
3.3.1. Vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis aspektai.....	62
3.3.2. Tėvų ir vaikų požiūrių į geriausius vaiko interesus palyginimas.....	67
3.3.3. Tėvų ir vaikų dėmesio vaiko nuomonei (pažiūroms) reikšmingumas.....	68
3.3.4. Vaiko teisė nebūti šeimoje diskriminuojamu tėvų ir vaikų požiūriu.....	72
3.4. Tyrimo rezultatų apibendrinimas ir praktiniai pasiūlymai vykdant tolesnius tyrimus.....	74
Išvados.....	78
Rekomendacijos.....	80
Literatūros sąrašas.....	81
Santrauka.....	86
Summary.....	87
<i>Priedai</i>	
1 priedas. Vaiko teises reglamentuojantys tarptautiniai dokumentai.	
2 priedas. 2001-2003 m. Ataskaita apie vaiko globą Lietuvoje. Strategijos ir programos.	
3 priedas. 2000-2002 metais užregistruoti nusikaltimai, kurių aukomis tapo vaikai (Vidaus reikalų ministerijos duomenys).	
4 priedas. Anketa tėvams.	
5 priedas. Anketa vaikams.	
6 priedas. Tyrimo programa.	

IVADAS

Ką reiškia taip plačiai visuomenėje vartojamas terminas „vaiko teisės“? Kalbant apie vaiko teises svarbu išnagrinėti vaiko, šeimos ir valstybės santykių triadą: koks yra vaiko teisių, vaiko tėvų atsakomybės ir valstybės pareigų ryšys.

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje¹ į daugybę nurodytų teisių žiūrima kaip į vaiko augimo ir vystymosi prielaidas, remiamasi holistiniu požiūriu į vaiką, apimančiu ne tik fizinį ir protinį augimą, bet drauge ir kultūrinę, moralinę, socialinę bei dvasinę raidą. Konvencijoje – vaiku laikomas asmuo iki 18 metų. Vaikai ir jaunimas, kaip socialinė grupė, sudaro žymią visuomenės dalį, tačiau jų teisės bei realus teisių įgyvendinimas visų pirmiausia priklauso nuo kitos socialinės grupės, kurią sudaro tėvai, globėjai ir kiti instituciniai ugdymo veikėjai. Patys vaikai taip pat yra socialiniai veiksniai ir teises turintys subjektai. Konvencijoje tvirtinama (18 str.): tėvai – yra pagrindinis vaiko apsaugos, ugdymo ir globos šaltinis. Daugybė atliktų mokslinių tyrimų bei statistinės duomenų suvestinės byloja apie vaiko teisių pažeidimus šeimoje. Ilgą laiką auklėjimo nuostata: fizinės bausmės – kaip auklėjimo priemonė, buvo socialiai leistinos. Šių mokslinių tyrimų ir atskirų psichoterapinių situacijų analizės dėka išaiškėjo, kad fizinių bausmių bei fizinės prievartos pasekmės yra skaudžios (Herman H., 1986; Ogata S., 1986; Bryer J., 1978; Salzman J. P., 1987; Giles Th. R., 1993; Gray J., 2001; Sokolova E., 1994, 1995, 1996). Bene daugiausia vaikų prievartos tema yra tyrinėta JAV ir Rusijoje (Straus M., 1980; Finkelhor D., 1984; Coie J. D., 1988; Green A. H., 1994; Pruett K., 2000; Makarenko S. A., 1941; Suchomlinskis V. A., 1968; Menšikova E. S., 1993; Golubeva N. P., 2000; Iljina S. V., 2000; Sinjagina N. J., 2001; Taščiova A. I., 2000, 2002). Disertaciją apie elgseną šeimoje, kurioje yra taikomos fizinės bausmės vaikams, Rusijoje apgynė E. Kuftjak (2003). 2006 m. balandžio 7 d. Mykolo Romerio universitete vykusioje mokslinėje praktinėje konferencijoje „Vaikų pažeidžiamumas: įvertinimas ir prevencija“ dr. R. Jusienės pranešimas „Fizinių bausmių taikymas vaikams: tėvų požiūris ir galimos priežastys“ sukėlė diskusijas: ar Lietuva jau yra pasiruošusi teisiškai uždrausti tėvams taikyti fizines bausmes savo vaikams ir kur yra riba tarp fizinės bausmės ir smurto? R. S. Kempe ir H. C. Kempe (1978) dar prieš keturiasdešimt metų atlikti tyrimai parodė, kad beveik trečdalis tėvų nesugeba adekvačiai rūpintis savo vaikais – ypač stresų metu jie gali žaloti ar apleisti savo vaikus. Terminas „Vaiką žalojantis elgesys“ apima emocinę, seksualinę ir fizinę žalą ir nėra vien tik neatsitiktinis vaiko sužeidimas (Žukauskienė R., 1998). Vaikas žalojamas ir tada, kai jis apleidžiamas bei išnaudojamas – fiziškai ir seksualiai, kai yra traumuojamas emociškai, kai jo ugdymuisi nėra sudarytų normalių sąlygų bei lavinančios aplinkos. Dažnai tokie vaiko teisių pažeidimai, kaip

¹ Teisiškai privaloma tarptautinė sutartis [80. P. 170].

vaiko nuomonės nepaisymas, pedagoginis apleistumas² ir pan. visuomenėje lieka nepastebėti. Lietuvoje vaiką žalojančio suaugusiųjų elgesio problema dar nepakankamai įvardyta, nežinoma tokio elgesio statistika, tik pavieniai kraštutiniai smurto atvejai byloja apie esamą problemą (Žukauskienė R., 1998). Egzistuoja ir tokia tėvų nuomonė: emocinė prievarta³ tai – ne vaiko teisių pažeidimas, o su auklėjimu susiję sunkumai ar tiesiog auklėjimo priemonės bei būdai (Iljina S., 2000). Apleistumas⁴ pateisinamas sudėtinga socialine situacija, dideliu užimtumu, nepriteklum ar pan. (Ališauskas A., Kielaitė R., 1999). Atlikus vaiko teisių šeimoje vertinimus, tiriant nepilnamečių teisės pažeidėjų ir vidurinių mokyklų moksleivių požiūrį į vaiko teises bei atskleidžiant specifinius moksleivių poreikius ir problemas vaiko teisių atžvilgiu, išaiškėjo, jog vaikams svarbu, kad juos suptų mylintys ir rūpestingi žmonės, jaučiantys pagarbą jų nuomonei (Jonynienė V. Ž., Černiauskaitė R., 2004). Daugelis mokslininkų pasaulyje pabrėžia glaudžių emocinių ryšių tarp tėvų ir vaikų svarbą vaiko fiziniam ir psichiniam vystymuisi (Bowlby J., 1980; Dadds M. R., 1990; Hukkanen R., 1999; Lupien S. J., 2001). Lietuvos nacionalinis UNICEF komitetas organizavo vaikų ir jaunimo nuomonės tyrimą „Jaunimo balsai“, kuriame buvo plačiau atskleistas jų požiūris į daugumą vaiko teisių.

Kaip matome, atlikta nemažai tyrimų, atskleidžiančių vaiko teisių šeimoje įgyvendinimo aspektus. Tačiau neteko rasti tyrimų duomenų, kurie atspindėtų 7-11 metų amžiaus vaikų ir jų tėvų požiūrį į vaiko teises šeimoje. Šio amžiaus vaikams yra būdinga tai, jog jie yra priklausomi nuo savo tėvų paramos ir vadovavimo, aktyviai nedalyvauja visuomeniniame gyvenime, jų požiūrį į aplinką formuoja šeima, mokytojai (Gray J., 2001). 7-11 metų amžiaus vaikų ryšys su tėvais yra stipresnis nei su bendraamžiais, kurių pasaulis, turi savo subkultūrą, raidą, struktūrą, pripažįsta specifines vertybes ir elgesio normas bei tradicijas (Petruolytė A., 2003, Andersson B., 1974). Todėl šeimos vaidmuo šiame amžiaus tarpsnyje yra dar bene svarbiausias. Tačiau, įdomu, ar augančios ir savarankiškėjančios asmenybės teisės yra pripažįstamos ir gerbiamos šeimoje?

Tyrimo rezultatų reikšmingumas. Gautų rezultatų dėka bus galima įvertinti koks yra šiuolaikinių tėvų bei jų vaikų, kurių amžius 7-11 m., požiūris į vaiko teises šeimoje. Probleminis klausimas: ką patiria vaikas būdamas 7-11 metų amžiaus, kokie jo poreikiai, kokios teisės šeimoje ir koks tėvų požiūris į tai? Studijuojant mokslinę literatūrą ir siekiant rasti atsakymą į iškeltą probleminį klausimą, išryškėjo, kad mažiausia tyrinėta sritis tai – vaiko amžiaus tarpsnis tarp ankstyvosios vaikystės ir paauglystės. Įvairių sričių (teisinių, pedagoginės ir psichologinės) specialistų nuomonė ir požiūris į vaiko teises laikui bėgant turi tendenciją kisti: t.y. greičiausiai

² Vaiko vystymosi nukrypimas nuo normos dėl auklėjimo ir mokymo nepakankamumo [89 P. 267-268].

³ Pasityčiojimas, žodinė agresija, žeminimas, gąsdinimas, vertimas jaustis kaltu, nuolatinis blogos savijautos sukėlimas, parodymas, kad esi nemylimas ir nepageidaujamas [18. P 8].

⁴ Biologinių ar psichinių vaiko poreikių netenkinimas (nesirūpinimas vaiko maitinimu, rengimu, saugumu ir sveikata), vijimas iš namų [18. P. 9].

keičiasi teisinis požiūris – primami nauji įstatymai, tarptautiniai aktai ir kt., o tėvai ugdydami vaikus turi suspėti modernizuoti auklėjimo procesą, įgydami naujų psichologinių ir pedagoginių žinių. Tačiau ar visi tėvai yra suinteresuoti susipažinti su nauja informacija ir ja grįsti vaiko ugdymo procesą? Ar suspėja patys tėvai nuolatiniame kaitos procese keistis ir keisti savo požiūrį į vaiką, pripažinti jo teises, garantuoti jo poreikių užtikrinimą? Tyrimo problema aktuali tuo, kad yra labai mažai žinoma, koks tėvų ir 7-11 metų amžiaus vaikų požiūris į vaiko teises šeimose, kuomet tiriamieji atitinka šiuos kriterijus: šeimos nepriklauso socialinės rizikos šeimų grupei, vaikai neturi specialių poreikių ir lanko bendrojo lavinimo mokyklą, tėvai yra darbingi ir turi nuolatinę pajamą. Naujumas, jo pagrindimas: vienuose rašytiniuose šaltiniuose diskutuojama išdėstant požiūrį į vaiko teises teisiniu aspektu, kituose – atskleidžiama asmeninė ar profesinė autorių patirtis, labiau gilinamasi į socialinės rizikos šeimų patirtį, tačiau šio tyrimo tikslas yra ištirti koks požiūris į vaiko teises vyrauja šeimose, kurios atitinka minėtus kriterijus. Taigi šis tyrimas padės nustatyti, ar ten, kur visuomenės nuomone, problemų nėra – jų iš tikrųjų nėra. Tyrimo reikšmingumas: Žinodami atsakymą, koks yra tėvų ir vaikų požiūris į vaiko teises šeimoje bei jų realizavimą, mes galėsime sužinoti ar taip vadinamose „standartinėse, neprobleminėse“ šeimose nėra nematomų, paslėptų vaiko teisių pažeidimų. Tyrimo eigoje siekiama atskleisti koks yra vaikų ir jų tėvų suvokimas, siekiant užtikrinti vaiko geriausius interesus bei realizuoti vaiko galimybę sveikai gyventi ir vystytis be diskriminacijos apraiškų ir kaip vertinamas vaiko nuomonės reikšmingumas šeimoje tėvų ir pačių vaikų požiūriu. Šio tyrimo išvados padėtų pagrindą tolesnėms studijoms, atskleidžiant tėvų ir jų vaikų požiūrio į vaiko teises šeimoje kaip reiškinių kaitos tendencijas, kartojant empirinį tyrimą po 15-20 metų ir siekiant atsakyti į klausimą: kokiomis ugdymo nuostatomis, kaip nepažeidžiančiomis vaiko teisių, vadovausis dabartinė vaikų karta auklėdama savo vaikus?

Epistemiologinės ir metodologinės gairės

Humanistinis požiūris A. Maslow, K. Rogers, D. Super: „Asmenybė yra savo patirties subjektas – tai, kaip žmogus suvokia, pažįsta save ir aplinką. Nuo to priklauso asmenybės gyvenimas, elgsena. Pirminis elgesio variklis yra įgimta organizmo tendencija save teigti, aktualizuoti, įtvirtinti aplinkoje. Aplinkos vaidmuo šiai tendencijai realizuoti labai svarbus. Remiantis humanistinėmis nuostatomis, žmogui svarbiausia rasti vidinės problemos esmę, o ta esmė ir yra priežastis, sukelianti vidinius sunkumus. Individo jėgomis šalinant tą priežastį, „žmogus sukuria adekvačią asmenybę, gebančią optimaliai funkcionuoti darbe ir buityje“ (Jovaiša L., 1996). Humanistinės pasaulėjautos atstovas XVII a. čekų pedagogas J. A. Komenskis vaizdumą laikė „auksine taisykle“, nes visa patirtis ir bet koks žinių įgijimas prasideda nuo aplinkos stebėjimo, o ne žodinio aiškinimo apie ją ir jokių būdu – vaiko ugdymo procese neturi būti prievartos ir fizinių bausmių (Komenskis J. A., 1986). Žmogaus teisės, humanistų pripažįstamos kaip

prigimtinės, yra socialinės kilmės, istoriškai kintančios priklausomai nuo visuomenės ekonominio išsivystymo, istorinės – etinės sąmonės susiformavimo. Humanistinė pažiūrų sistema atspindi socialinę realybę siekiamybės požiūriu (Vitkauskaitė D., 2001). „Vaikas yra unikali vientisa sistema, kuri suvokiama ne kaip išankstinė susiformavusi duotybė, bet kaip nuolat kintanti atvira sistema“ (Rogers K., 1997).

Tyrimo metodai: Teoriniai: teisinės, pedagoginės, psichologinės literatūros šaltinių analizė;

Empiriniai: Apklausa raštu (anketa tėvams ir vaikams), statistinė ir lyginamoji analizė.

Darbo hipotezė – tėvų ir 7-11 metų amžiaus vaikų požiūris į vaiko teisių šeimoje nuostatų įgyvendinimą skiriasi.

Darbo objektas: tėvų ir vaikų požiūris į vaiko teises šeimoje.

Darbo dalykas – tėvų ir vaikų požiūris į šias teisių grupes:

1) nediskriminacijos, 2) geriausių vaiko interesų, 3) vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis, 4) vaiko pažiūrų (Pagal JT Vaiko teisių konvencijos principus⁵).

Darbo tikslas: atskleisti ir palyginti vaikų ir jų tėvų požiūrį į vaiko teises šeimoje.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti vaiko teisių teorinę ir praktinę sampratą, remiantis Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos principais: nediskriminacijos, geriausių vaiko interesų, vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis, dėmesio vaiko nuomonei.

2. Nustatyti ir palyginti kaip tėvų ir vaikų požiūriu šeimoje įgyvendinami *vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis* principo aspektai.

3. Išsiaiškinti ir palyginti tėvų ir vaikų požiūrį į vaiko teisę šeimoje *nebūti diskriminuojamu* (lyties ir amžiaus atžvilgiu).

4. Nustatyti ir palyginti kaip tėvų ir vaikų požiūriu šeimoje įgyvendinami *geriausi vaiko interesai*.

5. Išsiaiškinti ir palyginti tėvų ir vaikų požiūrį į vaiko nuomonės reikšmingumą ir pripažinimą: *dėmesys vaiko nuomonei (vaiko pažiūroms)*.

Darbo struktūra. Darbą sudaro trys dalys. Pirmojoje dalyje analizuojamas vaiko, kaip teisių turėtojo, statusas šeimoje teisiniu ir pedagoginiu - psichologiniu aspektu: vaikų teises reglamentuojantys dokumentai ir teisės aktai, vaiko teisių įgyvendinimo strategijos bei pažeidimų prevencijos bazė Lietuvoje ir užsienyje, smurto prieš vaikus naudojimo pasekmės bei smurtinių bausmių taikymo prevencija, teisinių nuostatų įgyvendinimas šeimoje pagal Konvencijos principus, auklėjimo nuostatos, įtakančios vaiko teisių pažeidimus. Antroje dalyje aprašoma tyrimo metodika, trečiojoje – pateikiami atlikto tyrimo rezultatai, jų aptarimas. Pabaigoje pateikiamos išvados ir rekomendacijos, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, priedai.

⁵ Šie keturi pagrindiniai principai – tai holistinio Konvencijos aiškinimo priemonė [80. P. 10].

1. TEISINIS BEI PEDAGOGINIS - PSICHOLOGINIS POŽIŪRIS Į VAIKŲ TEISES ŠEIMOJE

Ką reiškia taip plačiai visuomenėje vartojama sąvoka „vaiko teisės“? Vaikas – visų pirmiausia yra žmogus. Ir kaip ir kiekvienas žmogus turi teises. Daugelis tradiciškai įsivaizduoja, kad tik valstybė atlieka svarbų vaidmenį žmogaus teisių srityje. Šeima, ugdymo institucijos, nevyriausybinės organizacijos (NVO), žiniasklaida, net patys vaikai turi įtakos vaiko – žmogaus teisių kultūros kūrimui. Tik vaikai turi mažiausiai galimybių dalyvauti pilietinėse akcijose, jų pagrindinės gyvenimo institucijos – namai, mokykla. Prieš tiriant tėvų ir jų vaikų požiūrį į vaiko teises šeimoje pirmiausia remiantis moksliniais šaltiniais išanaluosime vaiko teisių, vaiko tėvų atsakomybės ir valstybės pareigų ryšį. JT Vaiko teisių konvencijoje (toliau – Konvencijoje) skelbiama, kad Valstybės pareiga yra „gerbti tėvų...atsakomybę, teises ir pareigas“ (5str.). Ir nors tėvams tenka didžiausia atsakomybė, Konvencijoje taip pat pabrėžiama, kad jų valdžia nėra neribota, tėvai privalo atsižvelgti į „didėjančius vaiko sugebėjimus“ (5 str.), skirti dėmesį „vaiko teisei laisvai reikšti savo nuomonę“ (13 str.), garantuoti teisę vaikui „sugebančiam suformuluoti savo pažiūras, jas reikšti visais jį liečiančiais klausimais“ (12str.), atsižvelgiant į jo brandumą. Taigi matome, kad Konvencijoje aiškiai remiama šeimos privatumo nuostata (nebent būtina įsikišti siekiant apginti vaiką ir užtikrinti jo saugumą) ir tam tikru požiūriu Konvencijoje galima išvelgti tėvų atsakomybės mažėjimą vaikui augant ir bręstant. Stiprinant vaiko teisių pripažinimą šeimoje yra svarbu, kad vaiko teises pripažintų tėvai. „Vien įstatymais, negalime pakeisti požiūrio ir tradicinio šeimos ar visuomenės elgesio“ [80. P. 76]. Taigi pirmiausia apžvelgsime, koks yra valstybės vaidmuo vaiko teisių užtikrinimo srityje, kokia yra reali vaiko padėtis šeimoje (Lietuvoje ir kai kuriose užsienio šalyse) kaip žmogaus ir teisių turėtojo, analizuosime statistinius tyrimų duomenis, atspindinčius vaiko teisių pažeidimus šeimoje. Vėliau apžvelgsime pedagogų ir psichologų mintis apie vaiko teisinį statusą šeimoje, kokios yra vaiko teisių pažeidimų šeimoje priežastys bei pasekmės, kokie yra vaiko teisių pažeidimų prevencijos būdai.

1.1. Vaiko teisės šeimoje teisiniu aspektu

1.1.1. Vaiko teisės. Įtakos ir esmė

Pirmieji praktiniai žingsniai link vaiko teisių pripažinimo ir gynimo buvo žengti po Pirmojo pasaulinio karo. Anglija buvo ta pirmoji šalis, kuri rimtai susirūpino vaikų teisinio statuso įtvirtinimu ir elgesio su jais humanizavimu. Pirmosios apie vaikų teises prabilo moterys. Šioje šalyje 1919 m. buvo įsteigta pirmoji pasaulyje vaikų teisių gynimo organizacija – sąjunga

„Gelbėkit vaikus”, o jos steigėja E. Jabb parengė ir 1923 m. paskelbė pirmąją Vaikų teisių deklaraciją [30]. Ji suformulavo penkis vaikų teisių teiginius:

1. sudaryti palankias materialines ir dvasines sąlygas normaliam vaiko vystymuisi;
2. alkaną vaiką pamaitinti, sergančiam – padėti, teisės pažeidėją – perauklėti, našlaitį – priklausti;
3. nelaimės atveju pirmiausia padėti vaikui;
4. vaiką ginti nuo bet kokio išnaudojimo;
5. auklėjant vaiko gabumus, nukreipti į darbą tėvynainių labui.

1924 m. šie teiginiai buvo priimti Tautų lygoje ir šį dokumentą patvirtino Tautų Sąjunga. Antrasis pasaulinis karas paliko ženklų randą: nukentėjo ne tik suaugusieji, bet ir vaikai. Alkis, našlaičio dalia palietė ne vieną vaiką. Tokių vaikų likimais susirūpino organizacijos, kurios savo darbo su vaikais strategijas grindė Eglantyne Jelk (E. Jabb) paskelbtais penkiais principais.

1.1.2. Vaiko teises reglamentuojantys tarptautiniai dokumentai

1924 m. buvo paskelbta Ženevos vaiko teisių deklaracija. 1948 m. JT Generalinė Asamblėja paskelbė Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją⁶, kurioje pripažino visiems žmonėms lygias teises ir laisves nepriklausomai nuo rasės, lyties, kalbos, religijos, tautinės, turtinės ar kitos padėties.

Atsižvelgiant į tai, kad vaikai yra labiausia pažeidžiama visuomenės dalis, 1959 m. lapkričio 20 d. paskelbtoje JT Generalinės asamblėjos rezoliucijoje dar kartą buvo patvirtintas tikėjimas pagrindinėmis žmogaus teisėmis, jo orumu ir vertingumu ir atsižvelgiant į tai, jog kiekvienas žmogus turi teisę į visas teises ir laisves, nepriklausomai nuo rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, o vaikui, atsižvelgiant į jo fizinį ir protinį nesubrendimą, reikia ypatingos teisinės apsaugos. Generalinė Asamblėja paskelbė Vaiko teisių deklaraciją (jos pirmtakas – Ženevos vaiko teisių deklaracija), kad jos pagrindu vadovautųsi gindami vaiko teises tiek vietos valdžios organai, tiek savanoriškos organizacijos, tiek pavieniai asmenys, o svarbiausia – tėvai. Dešimt Deklaracijoje skelbiamų principų aiškiai apibrėžia vaiko, kaip pilnaverčio kiekvienos valstybės piliečio, teises ir garantijas.

1979 metai buvo paskelbti vaiko metais. Todėl 1989 m. (artėjant tarptautinių Vaikų metų metinėms) lapkričio 20 d. JT Generalinė Asamblėja dar kartą norėdama patvirtinti, kad

⁶ Tai pirmoji tarptautinė deklaracija, kurioje buvo pavartotas terminas „žmogaus teisės“. Ją sudaro preambulė ir 30 straipsnių, nustatančių „žmogaus teises ir pagrindines laisves, kuriomis be diskriminacijos gali naudotis viso pasaulio vyrai ir moterys“ [80. P.172].

vaiko teises reikia ypač ginti, ratifikavo Vaiko teisių konvenciją [11]. Ši Konvencija⁷ įsigaliojo 1990 m., o iki 2000 m. ją ratifikavo 191 šalis [80. P. 171]. Lietuva 1992 m. sausio 8 d. prisijungė prie Konvencijos, o 1995 m. liepos 3 d. Seimas ją ratifikavo⁸. Prisijungusios prie Konvencijos valstybės įsipareigoja užtikrinti joje numatytas vaiko teises atitinkamos valstybės įstatymu. Lietuvoje 60 – yje savivaldybių buvo įsteigtos vaiko teisių tarnybos.

JT Vaiko teisių konvencija – tai pagrindinis teisinis dokumentas, apibrėžiantis vaiko teises. Konvencijoje remiamasi holistiniu požiūriu į vaiką, kuris apima ne tik fizinį ir protinį augimą, bet drauge ir kultūrinę, moralinę, socialinę ir dvasinę raidą. Vaikas yra vertybė ir jo vystymuisi turi būti suteiktas prioritetas, apsauga ir parama. Vaiko teisių konvencija įtvirtina naują požiūrį į vaikus ir vaikų bei suaugusiųjų santykius ir tai yra pagrindinis žmogaus teisių dokumentas vaikams [11]. Be 1989 m. JT Vaiko teisių konvencijos Lietuvos Respublikos valstybė ratifikavo ir daugiau tarptautinių sutarčių vaiko teisių apsaugos srityje [7]. (*žr. 1 priedą*)

1.1.3. JT Vaiko teisių konvencija – pagrindinis žmogaus teisių dokumentas vaikams

Konvencijoje vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18 metų, jei jo pilnametystė pagal taikomą įstatymą nepripažįstama anksčiau. Dėl ypatingos savo padėties vaikai yra išskirtinė asmenų grupė. Jie kaip ir suaugusieji, turi tokias pačias prigimtines, politines ir pilietines teises, tačiau dėl savo neveiknumo savo teisių atstovauti negali. Vaiko tėvai ar kiti atstovai pagal įstatymą arba valstybė, jei tai yra susiję su viešaisiais interesais, gina arba atstovauja jo teisėms.

Konvencijos preambulėje valstybės, kurios yra šios Konvencijos dalyvės, susitarė, kad kiekvienas žmogus turi turėti visas nurodytas teises ir laisves. Šis vaiko teises reglamentuojantis dokumentas patvirtintas parašais valstybių dalyvių atstovų, atitinkamai įgaliotų savo vyriausybių. I-ą Konvencijos dalį sudaro keturiasdešimt vienas straipsnis. Juose apibrėžtos pagrindinės apsaugos, dalyvavimo visuomenės gyvenime vertybės, elgesys su vaikais. Šie straipsniai apima penkias teisių grupes:

1. Pilietinės teisės ir laisvės (7 str. vaiko teisė į vardą ir kt.- 8, 13, 14, 15, 16, 17, 37 str.).
2. Šeimos aplinka ir alternatyvi globa (18 str. Abiejų tėvų atsakomybė už vaiko auklėjimą ir vystymąsi ir kt.- 5, 9, 10, 19, 20, 21, 27 str.).

⁷ Tai teisiškai privaloma sutartis. Perkeltos į valstybės įstatymus, Konvencijos nuostatos gali būti taikomos nacionaliniuose teismuose [80].

⁸ Ratifikavusi Konvenciją valstybė tampa valstybe dalyve arba ratifikuojančia valstybe, kuri privalo palaikyti ryšius su atitinkama sutarties pagrindu įsteigta institucija. Konvencijos ratifikavimas reiškia, kad valstybė įsipareigoja ją vykdyti [80].

3. Sveikatos apsauga ir gerovė (24 str. Vaiko teisė naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis ir ligų gydymo bei sveikatos atstatymo priemonėmis ir kt. – 6, 23, 26, 27str.).

4. Švietimas, laisvalaikis, kultūra (28 str. Vaiko teisė mokytis ir kt. – 29, 31 str.).

5. Speciali apsauga (dėl etninių, religinių, kalbinių mažumų neatimamos teisės naudotis savo kultūra, išpažinti savo religiją, vartoti gimtąją kalbą ir kt. – 9, 22, 30, 32-36, 37, 38, 40 str.).

Straipsnių nuostatos formuoja požiūrį į vaiko teises, kuris gali būti nacionalinių programų pagrindas [80. P.10]. Vaiko teisių komitetas⁹ jau 1991 m. pirmos sesijos metu nusprendė skirti keturiems Konvencijos principams ypatingą dėmesį. Šie principai reglamentuoja:

1. Diskriminacijos uždraudimą;
2. Svarbiausia - vaiko interesai;
3. Vaiko teisę sveikai gyventi ir vystytis;
4. Vaiko pažiūras (dėmesį vaiko nuomonei).

Valstybės dalyvės, tame tarpe ir Lietuvos Respublika, atsako už Konvencijos įgyvendinimą ir siektinas rezultatas yra vaikų galimybė naudotis visomis Konvencijoje nustatytais teisėmis. Vaiko teisių pobūdis reikalauja suderinti skirtingus interesus, įskaitant tu, kurie atlieka pareigas, ir tu, kurie naudojami teisėmis. Svarbiausias vaidmuo tenka Vyriausybei. „Valstybės pareiga – mažų mažiausia šviesti tėvus ir konsultuoti dėl jų pareigų turint omenyje jų vaikų teises“ (Holmberg B., Himes J., 2002) [80. P. 76]. Taigi valstybės prievolė aiški: skatinti pozityvius tėvų ir vaikų santykius, plečiant šeimos žinias (vykdyti tėvų švietimo programas, konsultuoti tėvus, suteikti konkrečių žinių apie vaiko vystymąsi būsimiems tėvams ir pan.). Konvencijoje (42 str.) taip pat pabrėžiama – „valstybės dalyvės įsipareigoja tinkamais ir veiksmingais būdais plačiai informuoti apie Konvencijos principus ir nuostatas tiek suaugusiuosius, tiek vaikus“.

1.1.4. JT Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje

Vaiko teisių apsaugą šalyje garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, JT Vaiko teisių konvencija, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, Vaiko globos įstatymas, kiti teisės aktai, Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės nutarimai. Lietuva prisijungė prie JT Vaiko teisių konvencijos ir ją ratifikavo, o tai reiškia, kad kiekvienai tai padariusiai valstybei privaloma teikti JT Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitas.

⁹ Institucija, sudaryta iš 10 narių, kuriuos išrenka valstybių dalyvių atstovai, kuri kontroliuoja Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą. Pagal Konvencijos 44 str. šalys teikia Komitetui JT Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitas [80].

Trumpai apžvelgus (žr. 2 priedą) 2001-2003 m. ataskaitą Lietuvoje, matome, kad daugėja socialinės rizikos šeimų [3; 81]. Nors ir turime nemažai įstatymų, nėra užtikrinimo, kad vaikų teisės nebus ir toliau pažeidinėjamos. Nepakankamas vaikų socialinis aprūpinimas, sunkumai fiziškai, socialiai nepilnaverčiam vaikui. „Lietuvos įstatymai dar nėra visiškai suderinti su JT Vaiko teisių konvencija, nėra stebėsenos sistemos, duomenų rinkimo ir įvertinimo, kurie atspindėtų visas Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo sritis. Nėra požiūrio į vaiko apsaugą kaip socialinių paslaugų vaikui ir šeimai sistema“ [3].

Vaikas yra vertybė ir jo vystymuisi turi būti suteiktas prioritetas, apsauga ir parama. Vaiko teisių suvokimo stiprinti negalima vien teikiant papildomą naudingą informaciją. Tam būtini socialiniai pokyčiai. Norėdama pakeisti vaikų padėtį Lietuvoje, Lietuvos vaikų teisių gynimo organizacija „Gelbėkit vaikus“¹⁰ nuo 1997 metų vykdo tęstinę programą „Prieš vaikų patiriamą smurtą“. Nuveikta nemažai darbų informuojant visuomenę bei keičiant jos požiūrį į vaiką. Didelis vaidmuo tenka žiniasklaidai. Konvencijoje (42 str.) žiniasklaidos funkcija apibrėžiama kaip informacinė bei švietėjiška ir teigiama, kad žiniasklaida atlieka tyrėjo ir pranešėjo vaidmenį. Todėl žiniasklaida turėtų nuolat informuoti apie vaikų padėtį ir teisių įgyvendinimo problemas, tačiau svarbu ir tai, kad būtų gerbiamas ir vaiko neliečiamumo principas. Turi būti pagarba vaikui, pripažįstant jo pažeidžiamumą, nepažeidžiamas vaiko orumas. Lietuvos Respublikos Seimas 2002 m. priėmė įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio“ [7]. Vėliau šio įstatymo pagrindu buvo parengti teisės aktai, kuriuose suformuoti principai, sąlygojantys tinkamą nepilnamečių apsaugą nuo jiems kenksmingos informacijos. Tokiu būdu siekiama informuoti vaikus ir tėvus apie televizijos ir radijo laidų turinį, kuris gali turėti neigiamą poveikį vaikų vystymuisi. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 39 str. 3 dalyje nurodoma: „reklama, skirta nepilnamečiams, neturi kenkti jų interesams“; išdėstomi reklamai keliami reikalavimai, ir vienas iš jų: reklama neturi piktnaudžiauti vaikų pasitikėjimu tėvais. Svarbiu laikoma ir vaiko dalyvavimas žiniasklaidos veikloje: pavyzdžiui, kai svarstomos mokyklų problemos, ar net transporto problemų klausimais vaikai galėtų pateikti savo komentarus. Ypatingą vaidmenį atlieka ir nevyriausybinės organizacijos (NVO). „Nevyriausybinės organizacijos turi atlikti sargo – gynėjo vaidmenį“ [80. P. 117]. Jos galėtų užtikrinti, kad šeimose augantys vaikai, kurių teisės pažeidžiamos, gautų reikiamą informaciją apie savo teises ir jiems būtų suteikta pagalba jas įgyvendinant. Nacionaliniu lygmeniu sprendžiant priešmokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikų, augančių probleminėse šeimose, socialines problemas Lietuvos

¹⁰1991m siekiant gerinti vaikų padėtį ir įgyvendinti JT Vaiko teisių konvenciją, buvo įsteigta nepolitinė, nevyriausybinė, nereliginė, juridškai įregistruota ir demokratiniais principais besivadovaujanti Lietuvos vaikų teisių gynimo organizacija, kurios veikla grindžiama savanorišku darbu. 2001 m. gegužės 2 d. ši organizacija tapo asocijuota „Save the Children Alliance“ nare[80].

Respublikos Vyriausybės 2002 m. nutarimu Nr. 731 patvirtinta ir pradėta įgyvendinti Nacionalinė nevyriausybinė organizacijų vaikų dienos centrų programa [3]. Tokių centrų tinklas plečiasi, nes auga jų poreikis (2002 m. – 1217 vaikų ir 932 šeimos, o 2003 m. – 2152 vaikų ir 2070 šeimų tokių centrų dėka gavo įvairias socialines paslaugas), tačiau pažymėtina ir tai, kad ne visi vaikai, kuriuos būtų tikslinga nukreipti į vaikų dienos centrus, turi galimybę juos lankyti dėl tokių centrų stygiaus [93]. Vaiko dienos užimtumo centruose vyksta sistemingas ir įvairiapusis darbas ne tik su vaiku, bet ir su jo šeima. Kaip tai vyksta, mums galėtų iliustruoti pateikiamas konkretus pavyzdys: Vilniaus Visų Šventųjų parapijos (VŠP) veiklos vaiko teisių šeimoje įgyvendinimo gairės [95]. Šioje parapijoje socialinės programos rizikos grupės vaikams ir paaugliams pradėtos nuo 1996 m. Poreikis kurti tokias programas atsirado pastebėjus, kad Visų Šventųjų parapijai priklausanti teritorija (Naujininkai, Markučiai, Salininkai ir kiti priemiesčio rajonai) yra padidintos rizikos rajonas. Parapijos programas lankantys vaikai yra daugiausia iš šeimų, kuriose vyrauja problemos – piktnaudžiavimas alkoholiu bei narkotikais, bedarbystė, skurdas, emocinis ir fizinis smurtas šeimoje, socialinių įgūdžių ir žinių trūkumas, vieniši tėvai. Rizikos faktoriai: vaikai ir paaugliai, turintys elgesio, mokymosi ir / ar emocinių sunkumų iš rizikos grupės šeimų (nedarbas, priklausomybės, fizinis ar emocinis smurtas, materialiniai sunkumai ir kt.). Šio Dienos užimtumo centro misija – kartu su šeima tiesti tiltus į vaiko ateitį. Todėl pagrindiniai tikslai, kurių siekiama, yra orientuoti į vaiko šeimos sistemos stiprinimą:

1. Kartu su šeima padėti spręsti vaiko ar paauglio elgesio, emocinius ar mokymosi sunkumus.
2. Dirbti su vaiko šeima ir spręsti iškilusias šeimos problemas.

Kaip matome, ypatingas dėmesys VŠP skiriamas darbui su šeima. Šių rizikos grupės vaikų šeimoms būdingos rimtos socialinės (pvz. kvaišalų vartojimas, bedarbystė ar kt.) bei materialinės problemos, labai susilpnėję arba visai nutrūkę tarpusavio kontaktai, nekonstruktyvių problemų sprendimo būdų naudojimas (pvz. fizinės bausmės vaikams, alkoholio vartojimas negalint išspręsti materialinių problemų ar pan.). Tokia šeimos aplinka yra vienas stipriausiai įtakojančių vaiko elgesio ir emocinių problemų atsiradimą veiksnių. Darbas su vaiku nedirbant su jo artimiausia aplinka, t.y. šeima, nėra efektyvus. 2002 sausio mėn. buvo gautas PHARE Access finansavimas ir pradėtas vykdyti šeimų tarnybos projektas, kurio uždaviniai:

- 1) Išsaugoti šeimą; 2) Stiprinti šeimą kaip atskirą socialinį vienetą; 3) Išmokyti šeimas spręsti savo socialines ir materialines problemas; 4) Išugdyti tėvams pagrindinius tėvystės įgūdžius; 5) Suteikti galimybę tėvams ir vaikams kartu pabūti kitokioje aplinkoje, patirti teigiamų emocijų.

Siekdama vaikams suteikti optimalią pagalbą, ši NVO bendradarbiauja su įvairiomis institucijomis: mokyklomis, poliklinikomis, nepilnamečių reikalų inspekcija, Vaiko Teisių apsaugos tarnyba [95].

Nacionalinė nevyriausybinių organizacijų vaikų dienos centrų programa - tai tik vienas iš būdų spręsti priešmokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikų, augančių probleminėse šeimose, socialines problemas.

Lietuvos Respublikoje šiuo ataskaitiniu laikotarpiu priimti, pakeisti ar papildyti teisės aktai, reglamentuojantys vaiko teisių apsaugą: nuo 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojo LR Civilinis kodeksas (šeimos teisei skirta III knyga). Jam įsigaliojus, tobulinama teismų praktika nagrinėjant ginčus dėl vaikų bei kitas su šeimos teise susijusias bylas. Kaip minėjome, vaikas yra teisės turintis subjektas. Tačiau vėl gi – nors Konvencijoje pabrėžiama (12-13 str.), kad „vaikui būtinai suteikiama galimybė būti išklausytam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai..., vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, skiriama daug dėmesio“ mūsų šalyje (kaip beje ir daugelyje šalių) vyrauja tokios tradicijos bei pažiūros ir daugelis tėvų laikosi nuomonės, kad vaikas yra jų „nuosavybė“. B. Holmberg ir J. Himes tai vadina „antivaikiškomis pažiūromis“ [80. P. 76]. Spendžiant vaiko globos klausimą, su kuriuo iš tėvų liks gyventi vaikas, vyrauja užslėptas nuosavybės klausimas – kam „priklausys“ vaikas. Paradoksalu, bet toks ginčas primena ginčus dėl turto pasidalijimo. Tėvams ieškant sprendimo, barantis ar konfliktuojant, dažnai neatsižvelgiama į paties vaiko teisę reikšti savo nuomonę, bendrauti su abiem tėvais. Dažnai vaiko poreikiai ir interesai formuluojami taip, kad prilygtų tėvų poreikiams ir interesams. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme teigiama (23.4 str.) „...sprendžiant tokius ginčus, pirmiausia turi būti atsižvelgiama į vaiko, galinčio pareikšti savo nuomonę, interesus ir pageidavimus...“ [6] Nors Leidinyje „Vedybų sutartis“ aptariami su santuoka ir šeima susiję norminiai aktai ir teigiama, kad „sprendžiant klausimą, susijusį su vaiko teisėmis, vaikas, sugebantis suformuluoti savo požiūrį, turi būti išklausytas...“ [15. P.30], dažniausia vaiko gyvenamosios vietos nustatyme pirmumo teisė suteikiama motinai. Todėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senatas 2002 m. birželio 21 d. priėmė nutarimą Nr. 35 „Dėl įstatymų taikymo teismų praktikoje, nustatant nepilnamečių vaikų gyvenamąją vietą, tėvams gyvenant skyriam“, nes įsigaliojus LR Civiliniam kodeksui ir LR Civilinio proceso kodeksui siekiama tobulinti ir teismų praktiką. Buvo susirūpinta: ar pakankamai dėmesio skiriama vaikų norams, ar nustatomas vaiko interesų turinys ir kokia yra paties vaiko padėtis procese aiškinantis teisiškai reikšmingus faktus [3]. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2002 m. gruodžio mėnesį nutarimu Nr. 1983 patvirtino „Bendruosius vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatus“, pagal kuriuos vaiko teisių apsaugos tarnybos savivaldybių teritorijose įstatymų nustatyta tvarka privalo atstovauti vaiko teisėms ir teisėtiems interesams teismuose [3]. Tolesnė šaltinių analizė parodė, kad vaiko požiūris dažnai nustumiamas į antrą planą, tai tuomet iškyla klausimas: nejaugi teisminėje praktikoje nėra tokių ginčytinų atvejų, kuomet būtų tikslinga klausti vaiko, kuris sugeba suformuluoti savo pažiūras, nuomonės?

Taigi, atrodo, net ir tose situacijose, kur vaiko teisių įgyvendinimą kontroliuoja valstybinės teisėsaugos institucijos, Konvencijos principams neskiriamas prioritetas vaidmuo.

Lietuvos Respublika yra prisijungusi prie tarptautinių sutarčių (žr. *1 priedas*), kurios įtvirtina kankinimo ar kitokio žiauraus elgesio draudimą. LR Baudžiamajame kodekse daugelyje straipsnių, numatančių atsakomybę už nusikaltimus žmogaus sveikatai, numatytos griežtesnės sankcijos, kai tie nusikaltimai įvykdomi mažamečių atžvilgiu. Lietuvos Respublikos Seimas 2002 m. lapkričio 7 d. nutarimu Nr. IX-1185 patvirtino „Nacionalinį žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksmų Lietuvos Respublikoje planą“, kuriame buvo numatyta 2004 – 2005 metais skirti lėšų vaikų, patyrusių smurtą, reabilitavimo sistemai sukurti [3]. Lietuvos Respublikos Seimo nutarime dėl „Vaiko gerovės politikos koncepcijos patvirtinimo“ įvardijant vaiko gerovės problemas, teigiama, kad „vaiką nuo smurto saugančios ir ginančios valstybės institucijos dirba neveiksmingai, apsaugos proceso metu priverčia vaiką patirti pakartotinį smurtą“. Vaikas emociškai traumuojamas, kuomet yra verčiamas prisiminti ir kalbėti apie patirtą smurtą. Atsižvelgiant į tai, kad 2002 m. duomenimis įvykdyta 2,4% nusikaltimų (iš visų užregistruotų), kurių aukomis tapo vaikai, užregistruoti 389 atvejai, kai dėl smurto vaikas buvo skubiai paimtas iš šeimos, galime daryti prielaidą, kad ne vienas iš šių vaikų susidūrė su pakartotinu smurtu apsaugos proceso metu. Kadangi statistiniai duomenys rodo, kad nusikaltimų, kurių aukomis tampa vaikai, skaičius kasmet didėja (žr. *3 Priedas*), todėl svarbu, kad institucijos, saugančios ir ginančios vaiką nuo smurto, savo veikloje vadovautųsi Konvencijos nuostatomis, siekiant išvengti pakartotinio smurto prieš vaiką apraiškų.

Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų duomenimis 2002 m. užfiksuoti 1134 smurto prieš vaikus atvejai, iš jų 315 smurto atvejų nuo artimųjų [3]. Siekiant užkirsti kelią smurtui prieš vaikus šeimoje, policijos generalinis komisaras 2002 m. spalio 3 d. pasirašė nurodymą „Dėl smurto prieš vaikus prevencijos suaktyvinimo“. Švietimo ir mokslo ministerija yra parengusi kompleksinės smurto mokyklose prevencijos ir kontrolės programos projektą [3]. Lietuvos nacionalinio UNICEF komiteto 2001 m. surengto vaikų ir jaunimo nuomonės tyrimo „Jaunimo balsai“ duomenimis, smurtinis elgesys (psichologinis arba fizinis) būdingas 65% Lietuvos šeimų (Vakarų Europoje 55%). 14% Lietuvos vaikų teigia, kad agresyviai jų šeimose elgiamasi dažnai, o dažniau agresija¹¹ pasitaiko didesnėse šeimose 68-76% atvejų, rečiau – šeimose, kur auga vienas vaikas. Duomenys rodo, kad Lietuvos vaikai, palyginti su Vakarų Europos, labiau toleruoja fizinį ir psichologinį smurtą šeimose ir mano, kad tokiu būdu galima išspręsti kylančias problemas, tik 29% Lietuvos vaikų mano, kad problemas galima išspręsti pasikalbėjimu (Vakarų Europoje – 51%), riksmu – 46%, tuo tarpu Vakarų Europoje – taip mano

¹¹ Priešišką elgesys, kuriam būdingas įžūlus pranašumo demonstravimas ar jėgos naudojimas kito žmogaus atžvilgiu. Tokio elgesio tikslas – pakenkti kitam žmogui psichologiškai ar fiziškai [65. P. 9].

tik 11% [3]. Kaip matome, Vakarų Europoje vaikų patiriamo smurto rodikliai mažesni, ir iškilusios problemos šeimoje tarp tėvų ir vaikų dažniau sprendžiamos pozityviu būdu t.y. pasikalbėjimu, nei riksmu ar naudojant smurtą vaiko atžvilgiu. Dabar plačiau apžvelgsime Konvencijos nuostatų įgyvendinimo aspektus užsienyje.

1.1.5. JT Vaiko teisių Konvencijos nuostatų įgyvendinimas užsienyje

Vienas iš pagrindinių žmogaus teisių principų – teisė į fizinį neliečiamumą [80. P. 101]. 1993 m. Komitetas¹² pripažino fizinių bausmių problemos svarbą nagrinėjant valstybių Konvencijos narių ataskaitas. Vaiko teisių komitetas¹³ fizinių bausmių paplitimą įvardija kaip „pasaulinį reiškinį“ ir iškelia vaikų patiriamo smurto problemą [80. P. 103-104]. Šis vaiko teisių pažeidimas smerkiamas ir kituose tarptautiniuose dokumentuose: Havanos taisyklėse, Pekino taisyklėse, Rijado gairėse. Pirmiausia apžvelgsime šios problemos sprendimo būdus užsienio šalyse.

Smurtas prieš vaikus, fizinės bausmės tampa opia visame pasaulyje problema. Tik aštuonios Europos valstybės besąlygiškai uždraudė visas vaikų fizines bausmes (2002 m. duomenys) [80. P. 108]. Pirmoji tai padarė Švedija 1979 m. (Tarptautiniais vaiko metais). [90. P.18-19]. Švedijos šeimos (civilinės) teisės dalyje teigiama: „...Vaikų negalima bausiti fizinėmis bausmėmis ir žeminti“ [90. P. 48]. Draudimo tikslas buvo pakeisti visuomenės požiūrį į smurtą prieš vaikus šeimoje, jiems taikant fizines bausmes – dar 1965 m. dauguma švedų pasisakė už fizines bausmes, o paskutiniaisiais duomenimis – tik 6% jaunesnių nei 35 metai žmonių pasisako už pačių lengviausių bausmių naudojimą. Todėl Švedijoje vaikų mirtingumas nuo smurto yra ypač žemas [80. P. 108-109]. Toks Švedijos nepakantus požiūris į smurtą prieš vaikus sukėlė daug diskusijų, padaugėjo pranešimų apie vaikų prievartos atvejų augimą [80. P. 109]. Vėliau Aleksandrijoje (Egipte) atlikti drausminimo namuose tyrimai (publikuota 1998 m. „Child Abuse and Neglect“) parodė, kad trečdalis vaikų (respondentai 10-20 metų) buvo tėvų drausminami mušimu ranka, ar daiktu. Šių tyrimų dėka išaiškėjo, kad 79% berniukų ir 61% mergaičių buvo baudžiami fizinėmis bausmėmis ir tik 29% vaikų manė, kad bausmė yra per žiauri, kiti manė, kad tai yra pelnyta bausmė. Tyrimo duomenys rodo, kad jaunoji karta tokį požiūrį į fizines bausmes linkusi perimti [80. P. 105-106]. Tyrimai, atlikti Jungtinės Karalystės organizacijos „Save the Children“ parodė, kad tokiam tėvų elgesiui 7 metų vaikai jaučia baimę ir priešinasi (Wilow ir Hyder). Tos pačios organizacijos 1990 m. Vyriausybės užsakymu atliktų tyrimų duomenimis išaiškėjo, kad trys ketvirtadaliai apklaustų motinų yra pliaukštelėjusios mažesniems

¹² Institucija, kuri kontroliuoja Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą nuostatų įgyvendinimą [80].

¹³ Institucija, kontroliuojanti Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimą [80].

nei vienerių metų kūdikiams [80. P.104-105]. Kyla klausimas: kokios yra priežastys, įtakojančios tokių tėvų elgesį? Tai plačiau aptarsime 1.2.2. poskyryje. JAV (nors informacijos šaltiniai ir skiriasi), tačiau apytiksliai yra paskaičiuota, kad kas penktas vaikas šeimoje patiria fizinę¹⁴, emocinę ar seksualinę¹⁵ prievartą. JAV atliktų tyrimų duomenys rodo, kad „prievarta dažniausiai yra ne kas kita, kaip tėvų „teisė“ mokyti savo vaikus drausmės šiek tiek peržengiant ribą“ [60. P.163]. Todėl JAV kiekvienais metais investuojama milijonai dolerių į vaiko prievartos prevencijos tarnybas: vaikų namus ir nepilnamečių kolonijas. Dotacijas gauna privačios organizacijos, kurių tikslas yra vaiko prievartos prevencija. Pagal statistinius duomenis: prievartaujančių tėvų ir jų aukų skaičius JAV nuolat auga: 1990 metais tokių bylų buvo nagrinėta per 2,5 milijono, o dabar tokių bylų skaičius jau viršija 3 milijonus [60. P.165].

Suomijoje fizinės bausmės buvo uždraustos vykdant šiuolaikinę vaikų įstatymų reformą. 1983 m. Vaikų globos ir teisės bendrauti aktas prasideda teiginiu apie pozityvius vaikų globos principus: „vaikas turi augti jausdamas tarpusavio supratimą, saugumą ir meilę. Jo negalima pajungti, fiziškai bausti ir kitaip žeminti“ [80. P.109]. Panašias reformas įvykdė ir Norvegija ir Austrija. 1997 m. Danijos parlamentas priėmė Tėvų globos ir priežiūros akto pataisą: „Vaikas turi teisę į globą ir saugumą...Vaiko negalima bausti fizinėmis bausmėmis ir kitaip žeminti“ [ten pat]. 1989 m. Danijos parlamentas pakeitė civilinį kodeksą, kad įtrauktų tokią teiginį: „tėvų globa reiškia pareigą apsaugoti vaiką nuo fizinio ir psichologinio smurto ir nuo kitokio žalingo elgesio“ [ten pat]. Tačiau Danijoje atlikus tyrimus paaiškėjo, kad jos vis dar paplitusios, nes ši nuostata buvo aiškinamam kaip neva leidžianti švelnias fizines bausmes. Tyrimai, atlikti Danijoje ir Švedijoje (Lunden K. Brobergas A. G.) parodė, kad 3 – 4% jau dvejų – septynerių metų amžiaus vaikams gresia prievarta ar atstūmimas [ten pat]. Kipras, Kroatija ir Latvija taip pat priėmė įstatymus, draudžiančius visas fizines bausmes. Vokietija, Ispanija ir Airija tokius pasiūlymus aktyviai svarsto [ten pat. P.110]. Kanadoje vyksta tyrimai, susiję su vaikų diskriminacija, kurių tikslas: nustatyti kaip tėvai ir mokytojai taiko fizines bausmes, siekiama paskelbti negaliojančiu Baudžiamojo kodekso 43 str., kuris leidžia baudžiant vaikus „saikingai naudoti jėgą“. Vaiko teisių komitetas Kanados vyriausybei siūlo kurti priežiūros mechanizmus, švietėjiškas kampanijas, kurie užkirstų kelią smurtui šeimoje [ten pat. P. 107]. 2000 m. Izraelyje Aukščiausiojo Teismo sprendimu iš esmės tėvams uždrausta bausti vaikus fizinėmis bausmėmis, net ir pačiomis lengviausiomis. Sprendime pripažįstama, kad vaikai turi teisę nepatirti smurto net ir tada, kai smurtą naudojantys tėvai teisinasi, kad jis taikomas ugdant ar baudžiant [ten pat. P.106].

¹⁴ Mušimas ranka, įvairiais daiktais, smogimas, stumdymas, bet koks skausmo sukėlimas, kūno sužalojimo grėsmė. pornografinius žurnalus [18. P. 8].

¹⁵ Išprievartavimas ar mėginimas išprievartauti, vaiko panaudojimas pornografijai, lytinių organų demonstravimas, atviras kalbėjimas apie seksą, norint šokiruoti vaiką ar sukelti jo susidomėjimą, leidimas ar skatinimas žiūrėti sekso filmus ar pornografinius žurnalus [18. P. 8-9].

Aktyvūs vaikai yra svarbių socialinių pokyčių veiksniai. Norint nustatyti vaikų interesus, būtina įtraukti į šį procesą ir vaikus. Kaip antai: Tanzanijos nevyriausybinė organizacija „Kuleana“ iniciavo vaikų vaikams leidžiamą žurnalą plakato pavidalu. Kiekvieną numerį rengia 6 vaikų grupė, vaikai turi galimybę išsakyti tai, kas jiems svarbu, platinama mokyklose, visoje šalyje. Redakcinė grupė ir skaitytojai jaučia, kad vaikai yra svarbūs, o tai kur kas svarbiau nei pats leidinio turinys. Ši nevyriausybinė organizacija siekia sukurti aljansą, kurio tikslas – nutraukti smurtą prieš vaikus, nes Tanzanijoje fizinės bausmės įstatymu dar neuždraustos [80. P. 120-121]. Rengiami vietiniai tyrimai ir apklausos, pvz: kaip Sukumos vaikų auginimo metodai yra susiję su vaiko teisėmis, kokios vietinės vaikų auginimo tradicijos, parodė kad fizinės bausmės mokyklose yra plačiai taikomos be jokių išimčių [ten pat].

Remiantis net ir tokiu ganėtinai siauru „žvilgsniu į vaikų teises pasaulyje“ galima teigti, kad pastaraisiais dešimtmečiais vaikų fizinės bausmės tapo aiškiau pastebimos, o gaunama informacija baugina dažnumu ir paplitimu, todėl vis dažniau prabylama apie priemones (apie tai plačiau tolesniuose skyriuose), kurias galėtų lydėti švietėjiškos kampanijos, ir kurios pakeistų visuomenės požiūrį į fizinių bausmių naudojimą šeimoje ir skatintų jas uždrausti.

1.2. Vaiko teisės šeimoje pedagoginiu – psichologiniu aspektu (pagal JT Konvencijos principus)

Vaikams reikia saugumo: jų vaikystės neturi lydėti smurtas bei prievarta, badas ir nepritekliai. Jie ilgisi suaugusiojo, teikiančio moralinį pavyzdį, jie trokšta jį mėgdžioti. Pasak hamburgiečio pedagogikos mokslininko Peterio Štruko, pagrindiniai vaikų poreikiai per penkis tūkstančius metų nepakito: „Jie trokšta būti geri ir darbštūs, nori kai ko išmokti, pažinti ir suprasti, būti reikalingi ir mylimi, bendrauti su artimaisiais, sulaukti dėmesio, judėti, laisvai žaisti“ [46. P.4]. Suaugusiųjų pareiga yra skirti laiko vaikui: jį stebėti, išklausti, leisti jam atsiskleisti. Vaikas geba daug geriau apgalvoti ir kontroliuoti savo vystymąsi, nei suaugusieji pripažįsta. „Fizinė ir protinė raida tėra tik dvi svarbios vaiko vystymosi sritys“ [63. P.5].

1991 m. pirmos sesijos metu Vaiko teisių komitetas nusprendė ypatingą dėmesį skirti keturiems Konvencijos straipsniams: 1. Diskriminacijos uždraudimas; 2. Svarbiausia – vaiko interesai; 3. Teisė gyventi ir sveikai vystytis; 4. Vaiko pažiūros [80. P.10].

Tačiau yra skiriamos dar dvi teisės, kurias, kaip ypač svarbias, dažnai mini patys vaikai – tai teisė žaisti ir teisė nebūti mušamam [80. P.12]. Taigi pirmiausia apžvelgsime šias dvi patiems vaikams svarbias teises.

1.2.1. Vaiko teisė žaisti

Žaidimai yra svarbūs visais vaiko vystymosi aspektais. „Jie padeda tirti, džiaugtis, tampa prieglobsčiu, gydo ir suteikia galimybę rengtis tolesniam gyvenimui, atkurti kultūrinius ir visuomeninius santykius“ [80. P.10]. Vaikystės raidos dėsniai nereikia išgalvoti. Be išankstinės nuostatos stebint vaikus, atsiskleidžia teisingo ugdymo pagrindai: auklėjimas turi atitikti jų amžių bei poreikius ir teikti laisvės lavėti. Vaikystė – tai žaidimų metas. Viena vertus, žaidimų pobūdis byloja apie vaiko vystymąsi ir jo santykį su aplinka. Antra vertus, žaidžiantis vaikas veikia, jausdamas ir mąstydamas ugdo savo gebėjimus [46. P.13-17]. Vaikai turi teisę žaisti todėl, kad būtent žaisdami jie gali lavinti savo individualius gebėjimus, turtinti jausmus bei puoselėti mąstymo galias ir taip ugdyti savo asmenybę. Konvencijoje (31str.) skelbiama: „valstybės dalyvės pripažįsta vaiko teisę į poilsį ir laisvalaikį, teisę dalyvauti žaidynėse ir jo amžių atitinkančiuose renginiuose, laisvai dalyvauti kultūriniame gyvenime ir kurti meno kūrinius“ [11. P.32]. Su šiuo straipsniu kūrybingumo požiūriu glaudžiai susiję žaidimai.

Žaidimai gali tapti svarbia priemone, padedančia į sudėtingas situacijas patekusiems vaikams atgauti pusiausvyrą. Šiuo atveju žaidimas atlieka gydymo funkciją. Psichiatrai naudoja žaidimo metodus, kad padėtų vaikams išsipasakoti, išreikšti psichologines problemas. Klinikiniai psichologai žaidimą naudoja vaikų ligoms diagnozuoti ir gydyti. A. Froid naudojo žaidimų terapiją vaikų konfliktams nustatyti [87. P.189]. Žaidimas atlieka ir smurto prevencijos funkciją. „Neturėdami galimybių žaisti ir pramogauti saugioje vietoje, vaikai lengviau tampa smurtaujančių grupuočių nariais ar ima vartoti narkotikus“ [80. P.93]. Neabejojama ir tuo, kad žaidimai yra kultūrinės raidos ir mokymosi priemonė.

Tačiau įgyvendinant vaiko teisę žaisti, esama ir kliūčių: dažnai nesuvokiama žaidimų vertė ir svarba. Tėvai linkę manyti, kad mokymasis duoda didesnę naudą. Vykdamas švietimo reformą, vienas pagrindinių mokyklos uždavinių yra skatinti moksleivius savarankiškai tyrinėti, pratintis mąstyti ir taikyti žinias gyvenime [79. P.2]. Pertvarkant dabartinę priešmokyklinio ugdymo sistemą Lietuvoje, dar ir dabar iš tėvų tenka išgirsti priekaištų, kodėl šešiametis nemokomas rašyti ir skaičiuoti, o ikimokyklinio ugdymo įstaigose įvestas „ugdymas ir mokymas žaidimu“ dažnam tėvui kelia prieštarigus jausmus.

Siekiant, kad žaidimas atliktų visas minėtas funkcijas, būtinas visuomenės žaidimo vertės suvokimo stiprinimas. Ir be abejo dabartiniame dinamiškame ir naujų technologijų kupiname amžiuje svarbiu tampa uždavinys – plėsti saugių bei vystymąsi skatinančių žaidimų ir žaislų gamybą.

1.2.2. Vaiko teisė nebūti mušamam

Suaugusiųjų smurtas prieš vaikus pažeidžia pagrindinius žmogaus teisių principus: pagarbą žmogaus orumui, teisę į fizinį neliečiamumą ir teisę būti vienodai ginamam pagal įstatymą [80. P.101]. Fizinės bausmės įtvirtina vieno asmens arba grupės asmenų fizinę valdžią kitų atžvilgiu. Smurto, patirto šeimoje, augimas paskatino mokslinius tyrimus. Objektivių tyrinėjimų rezultatas parodė šokiruojantį smurtinių santykių paplitimą. Dažniausiai toks elgesys slepiamas nuo pašalinių akių [52. P.341]. 2000 metų spalį JAV buvo atliktas tyrimas (publikuota APA news, December 2000), kurio organizatorius dr. Kyle Pruett, Jeilio universiteto Vaikų studijų centro psichiatrijos profesorius. Šis tyrimas atskleidė, kad 61% tėvų mano, kad mušimas yra normali bausmė, nors ir įrodyta įvairiais tyrimais, kad fizinės bausmės žalingos [37].

Fizinės bausmės, kaip auklėjimo plačiąja prasme priemonė, kilo iš mūsų protėvių. Tik keičiantis požiūriui į žmogų, stiprėjant demokratinėms vertybėms ir pagarbai žmogaus teisėms, fizinės bausmės imamos vertinti kaip tam tikras neigiamas socialinis reiškinys, kuris ne tiek auklėja, kiek žaloja žmogų. Fizinės bausmės apibūdina du pagrindiniai bruožai: fizinis smurtas prieš vaiką ir nuostata, kad bausmė – tai atsakas į netinkamą vaiko elgesį.

Mušimas – tai grubus vaiko, kaip žmogaus, teisės į fizinę neliečiamybę pažeidimas. Vaikų fizinio baudymo praktika yra visiškai nesuderinama su Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracija ir Vaiko teisių konvencijos nuostatomis. Fizinė bausmė sukelia vaikui ne tik fizinį skausmą, bet yra ir potencialus jo fizinio ar psichinio sužalojimo veiksnys. Daugelyje šalių atlikti tyrimai patvirtina teiginius ir išvadas, kad suaugusiųjų žiaurumo, agresyvumo, kriminalinio smurto apraiškos – tai smurto ir prievartos pasekmės, susiformavusios jų sąmonėje ir psichikoje dar vaikystėje. Galima diskutuoti, ar vaiko baudymas fizinėmis bausmėmis fizinė prievarta, ar ne. Tačiau pažymėtina, kad kiekviena fizinė bausmė turi emocinės prievartos komponentų, nes, kai vaiką muša tėvai ar globėjai, jis jaučiasi pažemintas, tampa piktas, pamiršta, ką blogo yra padaręs, bet prisimena, kad jį skriaudė [54. P.15-16].

Kokios yra priežastys, sudarančios sąlygas skriausti vaikus? „Daugiausiai įtakos tam turi tėvų gyvenimo istorija, asmenybės tipas, socialinė ir kultūrinė tėvų gyvenimo aplinka“ [48. P.52]. Yra pastebėta, kad gana dažnai tėvai „skriaudėjai“ vaikystėje patys buvo skriaudžiami. Dėl to nukentėjo ir sulėtėjo jų socialinis ir emocinis vystymasis, jie nežinojo, ką reiškia būti mylimais ir globojamais [ten pat].

Vaikų psichologas Jan Uwe – Roge teigia, kad kūno bausmės dažniausiai taikomos dėl kelių pasikartojančių priežasčių:

1. Vaikai nepateisina į juos sudėtų lūkesčių,
2. Mušimas - kaip bausmė ir ribų brėžimo priemonė,

3. Tiesiog taip susiklosto aplinkybės ir susidoroti neužtenka jėgų,
4. Fizinė bausmė taikoma kai vaikas „prašyte prašosi antausio“ [78. P.198].

Psichologo požiūriu, net jeigu ir tie antausiai nesužaloja kūno ir sielos, vis tiek jų niekaip negalima pateisinti kaip auklėjimo priemonės. Pastaruoju metu fizinės bausmės šeimose keičia nemeilė arba žodinės bausmės. Vaikai baudžiami emocinio dėmesio stoka, kaltės jausmo našta, barimu ar nuolatinėmis priekabėmis. Tėvai mano, kad tokiu būdu jie stiprina savo autoritetą ir tikisi išvengti pavojaus tapti vaikiškų įnorių tarnais. Daugelį vaikų fizinės bausmės baugina, sužadina bejėgiškumą, vėliau vaikas jaučia gėdą, pažeminimą, nepasitikėjimą tėvais. Dažnai tenka girdėti, kad baimė, kuri yra tapatinama su pagarba, yra geras auklėjimo būdas. Vaikas nedarys nepageidaujamų veiksmų, jei bijos bausmės. Tačiau, pasak gydytojo – psichiatro V. Blažio, vaiko baimė niekur nepradingsta, ji kaupiasi ir įgauna kitokią formą, kuomet kartais išsilieja pačiu netikėčiausiu metu [22]. Suaugusieji, kurie vaikystėje patyrė prievartą, dažnai savo patirtį slepia viduje, tačiau kartais užgniaužtas pyktis išliejamas visuomenei [60. P. 165]. Taigi dar kartą tenka susimąstyti ar fizinės bausmės ir šalutinis poveikis nėra per didelė kaina už paklusnumą, kurio siekia tėvai?

2002 m. Lietuvoje jau per pirmą pusmetį užregistruota 816 prievartos prieš vaikus atvejų. Lietuvos dienraščiai mirguliuoja antraštėmis ir faktais apie sumuštus, neprižiūrėtus, pamirštus, išprievartautus ar kitaip pažemintus vaikus. RUL Vaiko raidos centro vaikų ir paauglių psichiatras Vytautas Blažys teigia, kad prievartos užuomazgų turi kiekvienas žmogus, o agresija tarsi pavojingas virusas, kuris gyvena kiekviename iš mūsų. „Kad žmogus „susirgtų“ prievarta, reikia tam tikrų sąlygų, tinkamų smurtui išaugti ir išsiveržti į aplinką“ [21. P. 98]. Psichiatras išskiria keletą veiksnių, kurie įtakoja naudoti prievartą prieš vaikus:

1. vaikystėje patirta prievarta, nemeilė, nepriežiūra, žeminimas, atstūmimas¹⁶.
2. agresyvaus elgesio toleravimas ir net palaikymas bei skatinimas. Kadangi vaiko pasaulėžiūrą formuoja šeima, reiškia – jei šeimos aplinkoje toleruojamas smurtas, agresyvus konfliktų sprendimas, fizinės bausmės, vaikas susiformuoja tokią vertybių sistemą, kurioje prievarta yra priimtina.
3. nevisavertiškumo jausmas, kompetencijos trūkumas sprendžiant kylančias problemas. Suprantama, kad ne visose gyvenimo situacijose žmogus gali būti vienodai kompetentingas. Yra žmonių, kurie patekę į sudėtingas gyvenimo situacijas, patiria pyktį, autoriteto praradimo jausmą, o siekdami pasijusti geriau, jie linkę žeminti kitus.
4. meilės dėmesio siekimas. Žmogus kuriam vaikystėje trūko dėmesio, daug vilčių sudeda į savo vaikus, tikėdamasis iš jų šilumos ir meilės bei dėmesio. Tačiau realybė yra kitokia:

¹⁶ Nepalankus tėvų požiūris į vaiką.

viso to reikia vaikams iš tėvų, o ne atvirksčiai. Tėvų lūkesčiai nepasiteisina ir jie negali toleruoti net menkausio vaiko nepaklusimo, tuomet ir imamasi prievartos, kaip auklėjimo priemonės.

5. perfekcionizmas, idealo siekimas. Tėvai kelia per didelius reikalavimus sau ir vaikams, tačiau idealiu būti neįmanoma ir nepavykus įvykdyti iškeltų reikalavimų, kyla nepasitenkinimas, pyktis, kuris gali būti nukreipiamas į vaiką.

6. sunkios ekonominės, socialinės sąlygos. Tyrimai parodė, kad šeimose, kuriose iškyla rimtų ekonominių problemų, tėvai patiria nuolatinę įtampą ir yra dažnesni smurto atvejai.

Su fizinių bausmių naudojimu glaudžiai susijusi ir kita problema – tai visuomenės požiūris į fizines bausmes, taikomas vaikams. JAV atlikus 66 smurto prieš vaikus atvejų analizę nustatyta, kad smurtas prieš vaikus paprastai reiškiasi kaip „drausminių sankcijų tąsa, kai tam tikru momentu netyčia peržengiama neapibrėžta riba tarp sankcionuotos fizinės bausmės ir nesankcionuoto smurto prieš vaiką“ [59. P.19]. Kaip pažymi Vaiko teisių komitetas, neįmanoma nubrėžti ribos tarp smurto ir baudimo, kai vienoje pusėje yra „saikingas baudimas“ o kitoje – nepriimtinas smurtas [63. P.9-12]. Kaip teigia JAV psichologas J. Gray “šiuolaikinė visuomenė dabar organizuojasi pagal žmogaus laisvių ir teisių principus, tačiau tėvai vis dar naudoja iš amžių glūdumos atėjusius auklėjimo būdus“ [33. P.21]. Jo nuomone daugelis tėvų pripažįsta, kad senieji baime, grasinimais, kritika, nepasitikėjimu ir bausmių praktika pagrįsti auklėjimo metodai nebeveiksmingi, tačiau tėvai nežino kitokių auklėjimo priemonių. Psichologas teigia, kad „pasaulis patiria vaikų auklėjimo krizę“ ir tėvai privalo modernizuoti auklėjimo metodus. Tačiau J. Gray konstatuoja ir faktą, kad net literatūros šaltiniuose, kuriuose gausu patarimų kaip auklėti vaikus, yra daug painiavos ir prieštaringiausia tema yra bausmės [ten pat. P.123]. J. Gray teigimu: bausmės alternatyva yra atpildas arba vaiko sėkmės pripažinimas, nes atlygindami vaikams už gerą elgesį, pabrėžiama tai, ką jie daro gerai, o tai kas yra akcentuojama – auga. Kaip auklėti vaiką be prievartos? Čia bene svarbiausias dalykas yra pozityvus požiūris į savo vaiką, jo gerųjų savybių skatinimas ir išankstinis susitarimas su vaiku. Dauguma pedagogų ir psichologų (V. Blažys, A. Petruolytė, J. Uwe-Rogge, L. Tamošiūnienė, M. Rosenberg, J. Rumf, S. Herm, J. Gray) pataria tartis su vaiku ir paskutinis žodis tokiose derybose turi būti tėvų, nes jie nustato taisykles, pasitarę su vaiku. Tikslinga naudoti ir materialius skatinimo būdus (nors čia įvairių psichologų nuomonė skiriasi). V. Blažys teigia, kad dažnai baiminamasi, kad materialus skatinimas gali turėti įtakos vaikų vartotojiškumui. Tačiau, anot psichiatro, praktika parodė, kad ilgainiui vaikui reikia vis mažiau skatinimo, jam pakanka nematerialios išraiškos – paglostymo, pagyrimo, šypsenos ir vienas geriausių skatinimų už tinkamą elgesį yra pramoga [21]. Psichologė R. Chomentauskienė teigia, kad yra daugybė drausminimo būdų, kurie nesumenkina vaiko savivarbos, tačiau šiuolaikinių tėvų problema – kaip pasirinkti iš daugybės knygų ir

žiniasklaidos siūlomų patarimų, kurie nors ir skamba įtikinamai, tačiau nėra garantijų, jog tie patarimai yra teisingi [27].

Į visus keturis Vaiko teisių konvencijos „bendruosius principus“ galima žvelgti kaip į priemonę, padedančią uždrausti fizines bausmes. 2 straipsnyje įtvirtintas nediskriminavimo principas tinka daugeliui atvejų, kai tam tikros vaikų grupės yra baudžiamos fizinėmis bausmėmis, o kitos yra nuo jų apsaugotos. 3 straipsnis, kuriame teigiama, kad imantis bet kokių su vaikais susijusių veiksmų, svarbiausia – vaiko interesai, yra nesuderinamas su baudimu praktika, kuri prieštarauja vaiko interesams. 6 straipsnio, užtikrinančio „didžiausią galimybę vaikui gyventi ir sveikai vystytis“, nuostatos yra pažeidžiamos kaskart, kai vaikas užmušamas, sužalojamas visam gyvenimui ar dėl fizinių bausmių sulėtėja jo vystymasis. 12 straipsnyje pripažįstama vaiko teisė būti išklausytam ir garantija, kad jo nuomonei skiriamas pakankamai didelis dėmesys, yra paprasčiausiai ignoruojamos, kai suaugusieji, užuot išklausę vaiką, paaiškinę, rodę pagarbą ir pavyzdį, jį drausmindami naudoja brutalią fizinę jėgą.

1.2.3. Vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis

Kiekvieno žmogaus teisė gyventi yra pagrindinė teisė, kuria remiasi visos kitos teisės ir pareigos. Visuomenės brandą galime matuoti pagal tai, kiek yra rūpinamasi vaikais, sudarant tinkamas sąlygas jiems vystytis. Šio Konvencijos principo įgyvendinimas daugiausia priklauso nuo valstybės ekonominės būklės ir socialinių sąlygų. Statistikos departamento atlikti skaičiavimai rodo, kad Lietuvoje skurdo lygis labai priklauso nuo vaikų skaičiaus šeimoje ir didžiausią skurdą patiria daugiavaikės šeimos, kas penktas Lietuvos ikimokyklinio amžiaus vaikas gyvena skurstančioje šeimoje, pašalpas gauna 7% šeimų, auginančių vaikus [3]. Vaiko gerovės Valstybės politikos koncepcijoje teigiama, kad „sumažinus išteklius vaiko aprūpinimui, pagausėjo vaiko apsaugos problemų: šeimų, kurios negali pasirūpinti savo vaikais, skaičius nuo 1995 m. iki 2001 m. padidėjo 1,87 karto“. Ši statistika byloja, kad vaiko teisė augti savo šeimoje yra pažeidžiama ne pripažįstant socialines – ekonomines priežastis, bet apkaltinant šeimą ir apsiribojant vaiko gelbėjimu paimant jį iš šeimos. Paslaugų šeimoms, auginančioms vaikus stoka ar jų finansavimo mažinimas lemia plačiai paplitusią vaikų nepriežiūrą, apleistumą ir smurtą prieš vaikus. Todėl paslaugų vaikui ir šeimai plėtros ir jų kokybės gerinimo investicijos turėtų būti pirmaeilis valstybės uždavinys.

Konvencijoje yra pateikiamos elgesio su vaikais, jų apsaugos ir dalyvavimo visuomenės gyvenime vertybės. Su 6-uoju straipsniu susietas principas tai – vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis. Šis principas tiesiogiai susijęs su vaiko ekonominėmis ir socialinėmis teisėmis. Straipsnio nuostatos yra daugiau nei paprastas pripažinimas, kad vaikas turi teisę nebūti

nužudytas. Jis turi teisę išlikti ir sveikai vystytis. Terminas „vystymasis“ yra susijęs su kiekvienu vaiku ir turėtų būti aiškinamas remiantis fizine ir protine sveikata, dvasine, moraline, socialine ir kultūrine raida. Daugelyje Konvencijos straipsnių kartojama pagrindinė mintis, kad pačiuose vaikuose slypi jų vystymosi galios. O šių galių realizavimo sąlyga yra ginanti, globojanti ir skatinanti vaiko vystymąsi aplinka bei galimybė su ja laisvai sąveikauti. Vaiką reikia saugoti, kad jis nesusižeistų, bet jis turi turėti fizinę ir socialinę galimybę rinktis aktyvų vystymosi būdą: žaisti, tyrinėti ir bendrauti, turėti savo nuomonę, o jo pažiūros turi būti pripažintos. Suderinti apsaugą, globą ir laisvę - vienas iš Konvencijos uždavinių.

Pagrindinė vaiko vystymosi formuluotė pateikta Konvencijos 6 straipsnyje:

„1. Valstybės dalyvės pripažįsta kiekvieno vaiko neatimamą teisę gyventi.

2. valstybės dalyvės užtikrina didžiausią galimybę vaikui gyventi ir sveikai vystytis“ [11. P.18].

Atsakinga už Konvencijos įgyvendinimo kontrolę institucija – Vaiko teisių komitetas nustatė, kad vaiko teisė gyventi ir vystytis yra viena iš keturių pagrindinių principų, kuriais vadovaujamosi aiškinant ir įgyvendinant Konvenciją.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 19 straipsnis skelbia: „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“. „Žmogaus gyvybė ir jo orumas sudaro asmenybės vientisumą, reiškia žmogaus esmę. Konstitucijos paskirtis yra užtikrinti šių vertybių gynimą ir gerbimą“ [70. P.89]. G. Sakalauskas savo pranešime „Vaikų ir jaunimo teisių apsauga Lietuvoje“ teigia, kad vaikų ir jaunimo mirtingumas yra gana aukštas ir priežastys dažniausiai nemedicininės, o paplitęs mirtingumas nuo smurto parodo, kad vaikų ir jaunimo teisės į gyvybę nėra pakankamai užtikrintos [ten pat. P. 91]. Savižudybių paplitimas atskleidžia visuomenės nesugebėjimą apginti teisės į gyvybę ir padėti vaikams integruotis į visuomenę. Aukštas savižudybių lygis yra ne tik Lietuvoje, taip pat didėjanti jų dinamika pastebima ir kitose Europos šalyse. „Tokias tendencijas lemia socialinės ir psichologinės problemos, žiaurėjanti konkurencija, susvetimėjimas, intensyvūs ekonominių, kultūrinių ir socialinių permainų procesai. Neretai nusižudyti skatina socialinė aplinka, pagalbos ar paramos stoka“ [ten pat. P.94].

Psichologė N. Grigutyte, sąvoką „gyventi“ apibrėžia, kaip „nepatirti prievartos“ [34]. Pasak psichologės, bet kokia prievarta, panaudota prieš vaiką, gali nepataisomai sutrikdyti jo vystymąsi, o kartais ir turi pasekmių vaiko tolesnei visapusiškai raidai. Būtina pabrėžti, kad nėra kokios nors vienos universalios prievartą šeimoje lemiančios priežasties. Tai tragedija, kurią lemia įvairių veiksnių rinkinys: tėvų patirtis, socialinės ir kultūrinės aplinkos įtaka, menkos pajamos, išsilavinimas, alkoholio ir narkotikų vartojimas. Kuo daugiau tokių rizikos faktorių galima rasti kokioje nors konkrečioje šeimoje, tuo didesnė tikimybė, kad toje šeimoje gyvenantis vaikas patirs fizinę arba emocinę prievartą [33]. Prievartos prieš vaiką naudojimas gali įtakoti vaiko gyvybinius procesus: sveikatos sutrikimus, mirties atvejus.

Moksliniuose šaltiniuose išskiriamos šios prievartos rūšys: fizinė, emocinė, seksualinė prievarta ir vaikų nepriežiūra [18; 21; 33; 34; 80; 87]. Visais šiais vaiko prievartos atvejais kyla reali grėsmė jo gyvybei.

Vaikų nepriežiūra, apleistumas gana dažnai pasitaikantis reiškinys tarp asocialių šeimų¹⁷. Kelia šiems atvejams gali užkirsti savalaikis socialinių darbuotojų įsikišimas bei prevencinių priemonių nepriežiūrai ir apleistumui taikymas. Esant nepastoviai ekonominei situacijai, plintant bedarbystei, alkoholizmui, daugėja šeimų, kurios vaikų auklėjime neatlieka socialinės funkcijos. Socialinė našlaitystė, kaip reiškinys, tampa opi. Ir vaikai priskirtini socialiniams našlaičiams, turi gyvus tėvus. Tėvų nesirūpinimas, nesidomėjimas vaiku, priežiūros nebuvimas, netinkamas auklėjimas yra pagrindinė priežastis, dėl kurios vaikams nustatoma globa. 2002 m. Lietuvoje dėl šios priežasties tėvų globos neteko 46,2% visų likusių be tėvų globos vaikų [93].

Fizinė prievarta. Paprastai vaikai dažniausiai kenčia nuo tų žmonių, kuriais labiausiai pasitiki. Dėl to, kad tėvai naudojo fizinį ir psichologinį smurtą 2002 m. globos neteko 2,7% visų likusių be globos vaikų [93]. Smurtas gali būti apgalvotas veiksmas norint nubausti arba tiesiog impulsyvi suaugusiojo reakcija tačiau bet kuriuo atveju tai yra esminių žmogaus teisių principų pažeidimas.

Emocinė prievarta ir seksualinis išnaudojimas – dėl šių prievartos atvejų gali iškilti savižudybių pavojus kaip pasekmė dėl patirtų įvykių.

Paminėsime dar keletą reikšmingų sveiko vaiko vystymosi pažeidimų:

Judėjimo stoka. Daugelis mūsų laikų vaikų per ilgai sėdi automobiliuose ir prie televizijos ekranų. Jie itin mažai bėgioja, šokinėja, laipioja, supasi sūpuoklėmis. Vaikų pusiausvyra mažai išlavinta. „Judėdami jie nejaučia savęs ir aplinkinio pasaulio. Dėl judėjimo stokos jų išgyvenimai skurdūs, smulkioji motorika neišlavėjusi. Visuomenė, kuri nelavina jaunosios kartos jausmų, stabdo ir jos intelektinius gebėjimus“ [46. P.7]. Judėjimo sutrikimai yra susiję su kalbos vystymosi sunkumais.

Kalbos sutrikimai. Statistiškai net 25 % keturmečių vaikų turi kalbos sutrikimų. Šio negatyvaus proceso priežastis – šeimose vis mažiau kalbama. „Vaikai per mažai išgyvena kalbą kaip aktyvią ir emociingą žmonių bendravimo dalį. Dažniausiai vaikai kalbos klausosi pasyviai - stebėdami televizijos laidas“ [ten pat. P.7]. Nepakankamai ugdoma kalba trukdo atskleisti savo patyrimą ir jausmus kitam žmogui, todėl vidinių išgyvenimų erdvė siaurėja ir tuo pačiu linkstama agresijos link.

Sutrikdytas mąstymas. Vaikai turi išmokti savarankiškai mąstyti, kad galėtų suprasti supantį pasaulį ir save. „Jei vaikui netrukdoma vystytis, pamažu ugdomi jo gebėjimai. Tai, ką jis stebi, jaučia ir mąsto, susieja prasminiais ryšiais, atskiria priežastis nuo pasekmių, aktyviai domisi

¹⁷ Šeimos, kuriose vaikai gyvena rizikos sąlygomis (Pagal Vaiko gerovės Valstybės politikos koncepciją).

idėjomis. Šiame procese žmogus suvokia save kaip kūrybingą ir savarankišką esybę“ [46. P.9]. Jei vaikas nuo mažens matė prasmingą, aiškiai suvokiamą ir nuoseklią suaugusiųjų veiklą, jis pamėgdžios jos vidinę tvarką ir vėliau ją perims: pirmiausia savo veikla, paskiau jausmais ir galop – savarankišku mąstymu.

Pagrindinis vaiko teisės į vystymąsi veiksnys yra šeima. Konvencijos preambulėje teigiama, kad šeima yra būtina visapusiško ir harmoningo vaiko asmenybės vystymosi sąlyga. Pasak F. Adlerio „Šeima – tai miniatiūrinė visuomenė, nuo kurios vientisumo priklauso visos didelės visuomenės saugumas“ [42. P.67]. Suprantama, kad šeimoje perteikiamos vaikui esminės kultūrinio, dvasinio palikimo vertybės, žmonių tarpusavio bendravimo būdai. Tačiau, kaip teigia psichologė R. Chomentauskienė, per pastaruosius 50 metų įvyko daug vaikų ir tėvų santykių pasikeitimų, keitėsi šeimos vaidmuo, nes pakito pati pasaulėžiūra [27]. Industrinėse valstybėse šeimos vaidmuo sumažėjo tiek, kad jai teko tik globos ir emocinės paramos vaidmuo. „Šiuo metu ugdomasis šeimos vaidmuo apsiriboja gyvenimiškų įgūdžių diegimu, o visa kita paliekama valstybei ir žiniasklaidai“ [80. P.45]. Psichologė R. Pociūtė analizuodama šeimos vaidmenį vaiko ugdymui, akcentuoja „tėvystės idealo pasikeitimus“ [62]. Per pastaruosius dešimtmečius išryškėjo tėvo – duonpelnio vaidmuo. Toks tėvas praleidžia su vaikais mažai laiko ir dėl to nejaučia jokios kaltės, o vaikai vertina tėvą itin racionaliai – kiek jis sugeba nupirkti ar parduoti. „Tėvas virto iš moralinių vertybių mokytojo į duonpelnį“ [ten pat]. Atrodytų, kad vaiko teisę gyventi ir sveikai vystytis daugelio tėvų požiūriu užtikrintų vien šeimos materialinės gerovės sukūrimas. Nors Konvencijos ketvirtuoju principu akcentuojama „...vaiko teisė gauti gerą maistą, naudotis gyvenamosiomis patalpomis...“ [11. P.8], tačiau situacija Lietuvoje byloja, kad neretoje šeimoje vaikui net negarantuojamas saugus, higienos reikalavimus atitinkantis būstas, kadangi valstybinė būsto paramos programa labiau remia pasiturinčias nei skurdžias šeimas [7].

Su vaiko globa ir švietimu susijęs valstybės vaidmuo nuolat auga. Industrinių valstybių vyriausybės privalo užtikrinti tinkamą vaiko vystymąsi ir švietimą iki paauglystės. Tačiau Lietuvoje yra vaikų, kuriems dėl įvairių priežasčių atsiranda trukdžių pasinaudoti teise į išsilavinimą (pvz. Čigonų etninei mažumai) [3]. Siekiant grąžinti vaikus į mokyklas, stiprinamas mokyklos ir moksleivio ryšys, įsteigta Moksleivių tėvų asociacija, atliekanti tarpininko vaidmenį tarp mokyklos ir tėvų, sprendžiant mokymo, mokymosi, konsultavimo klausimus [3]. Realizuojant vaiko teisę visapusiškai dalyvauti kultūros gyvenime, svarbus vaidmuo tenka profesionalaus meno įstaigoms – teatrams ir koncertinėms organizacijoms, t. p. paremiami projektai, kurie sudaro sąlygas patiems vaikams kurti, dalyvauti kultūros gyvenime. Lietuvos kultūros ir sporto rėmimo fondas 2003 m. parėmė 49 projektus, susijusius su vaikų teisėmis [3]. Didėja reikalavimai kokybiškam švietimui ir kyla jo lygis. Iš esmės pasikeitė ikimokyklinio ugdymo koncepcija, kitaip žiūrimą į brandumo mokyklai rodiklius (dabar ypač akcentuojama

socialinė ir komunikacinė kompetencijos), daugelyje ikimokyklinių įstaigų šešiamečiams taikoma socialinių įgūdžių ugdymo programa (Danijos programa, aprobuota ir pritaikyta diegti Lietuvoje). Remiantis šios programos metodika, sėkmingai dirbama ir kai kuriose pradinėse mokyklose.

Vaiko teisės sveikai gyventi ir vystytis, net kai vaikas augdamas įgyja vis didesnį savarankiškumą, yra svarbios atsižvelgiant į šeimos aplinką ir į tėvų atsakomybę už savo vaikų gerovę. Dabartiniai paaugliai jau turi daugiau emocinės nepriklausomybės nuo tėvų, jiems lengviau prieinama ir suprantama jų teises apibrėžianti informacija. Pagrindinių mokyklų pasiekimų knygelėse yra informacija bei kontaktiniai telefonai institucijų, kurios gina vaiko teises, psichologinės pagalbos telefonai, mokymo programų dalykuose įtraukta lytinio švietimo, sveikos gyvensenos ir kt. klausimai. Nuo 2000 m. Lietuvoje pradinėse klasėse taikoma Konvencijos nagrinėjimo metodika [3]. Tačiau ar to pakanka, kad užtikrintumėm vaiko teisių nepažeidžiantį ugdymą?

Svarbu, ne tik tai, kad vaiką pasiektų informacija jį liečiančiais klausimais apie jo teises, bet ypatingai svarbu, kad šią informaciją vaikas suvoktų teisingai. Žiniasklaida (jos vaidmuo nagrinėtas 1.1.4. poskyryje) ir įvairi literatūra vaikams atlieka švietėjišką funkciją nes pastebėta, kad vaikus lydi informacijos stoka: ne visose šeimose vaikai gauna atsakymus į jiems rūpimus klausimus [77]. Galima būtų žinių stygių kompensuoti literatūra, skirta vaikams. Tačiau, kaip vaikui ieškoti tokios literatūros? Šią švietėjišką funkciją galėtų vykdyti mokykla. Mokymo programos sudarytos taip, kad vaikai gauna rekomenduojamos skaityti literatūros sąrašą. Tačiau jame daugiausia grožinės – populiariosios literatūros su „Hariu Poteriu“, o kodėl gi neparekomenduoti (žinoma atsižvelgiant į vaikų amžių) V. Šikaitės knygos vaikams „Tikra knygelė apie skriaudą“ [72] ar E. Kasperavičiūtės „Kitos spalvos saulė“, kuriose rašoma apie tai, ko dažnas 10 metų vaikas nedrįstų klausiti tėvų: seksualinę prievartą, saugumą, tėvų melą, pateikiama informacija, kur ieškoti pagalbos [44]. Tai, kad tokio pobūdžio literatūra vaikams nėra įtraukiama į rekomenduojamos skaityti pradinukams knygų sąrašus, leidžia daryti prielaidą, kad nėra įvardintas žinių perteikimo tokiu būdu vaikams poreikis arba tiesiog nėra poreikio teikti tokią informaciją pradinukams. Knygelės „Kitos spalvos saulė“ baigiamasis žodis skamba taip: „dabar tu jau žinosi kaip elgtis tau sunkiu metu“ [44]. N. Grigutytės knygoje vaikams „Apie vaikų seksualinę prievartą“ pabaigoje pateikiamas literatūros panašia tema sąrašas [34]. Dauguma mokslinių šaltinių išryškina poreikį suteikti vaikams visapusišką informaciją apie jo teises, tačiau, kaip matome, sudarant mokymo programas, nebuvo nustatyta, kad informacijos perteikimas, rekomenduojant skaityti vaikams tokio pobūdžio literatūrą, yra nebūtinai. Jeigu yra manoma, kad pradinių klasių moksleiviams pakanka žinių apie jo teises, kurių jis gauna dalykinio mokymo pamokų metu, visvien negalima būtų neakcentuoti minėto pobūdžio

literatūros vaikams reikšmingumo. Tokia literatūra vaikams ugdo jų sąmoningumą – jei žinosi, padėsi tam, kam reikia pagalbos. Leidyklos, leidžiančios periodinius leidinius vaikams, matyt irgi nėra ypatingai suinteresuotos žinių sklaidimu apie vaiko teises. Žurnaluose vaikams daugiau dėmesio skiriama madoms ir scenoms žvaigždėms, o artimiausios vaiko aplinkos problemos gvildenamos tik tuomet, kai patys vaikai laiškais kreipiasi į redakciją. „Vaikai kasdien susiduria su nemaža doze atviro smurto, seksualumo, prievartos vaizdų“ [27]. Dažnai manoma, kad vaikai sugeba patys teisingai suvokti informaciją, kuri pasiekia juos pačiu populiariausiu keliu – televizijos bei interneto pagalba, dar dažniau tėvai dėl savo užimtumo, net nežino apie jų vaiką pasiekusią informacijos srautą. Psichologė R. Chomentauskienė teigia, kad šiuolaikinės šeimos nebesistengia apginti vaiko nuo „išorinio pasaulio spaudimo“, vaikai netgi skatinami kuo anksčiau sužinoti apie „išorinio pasaulio tikrovę“ – narkotikus, nusikaltimus, atvirai kalbama apie AIDS, seksą ir kt. „Vaikų išprusimas leidžia tėvams nusimesti atsakomybę: jie leidžia jiems patiems nustatyti ribas, nevadovauja ir nekontroliuoja“ [27]. Galima daryti prielaidą, kad neteisingai suvokta informacija dėl patirties ir žinių stokos, yra viena iš priežasčių, dėl ko blogėja jaunesniojo amžiaus vaikų gyvenimo kokybė, atsiranda elgesio problemų bei kyla grėsmė jų saugumui ir gyvybei. JAV atliktų tyrimų duomenimis (Psychology Today, 2003) dvigubai padaugėjo vaikų nutukimo atvejų; kas ketvirta jauna mergaitė turi mitybos sutrikimų, dažniausiai perdėtai laikosi dietų; šalyje yra 2 milijonai paauglių alkoholikų; 10 tūkstančių paauglių per metus žūsta vartodami kvaišalus ir 5-6 tūkstančiai vaikų, nesulaukę pilnametystės nusižudo [27]. Žurnale Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine (2003) teigiama, kad šiais laikais vaikai vartoja dvigubai daugiau psichotropinių vaistų (dažniausiai Prozac) [ten pat]. Ši statistika baugina ir leidžia daryti prielaidą, kad vaikams reikalinga jų amžių atitinkanti ir įvairių sričių specialistų kompetentingai atrinkta bei pateikta informacija. Ši informacija yra perteikiama įtraukiant ją į dalykines mokymosi programas (pvz. biologiją, etiką), tačiau žinant, kad masinių informavimo priemonių (televizijos, interneto, spaudos) vaidmuo šiais laikais yra gana reikšmingas, tikslinga būtų efektyviau išnaudoti ir šias priemones.

Per paskutinius du šimtus metų visuomenėje vyko dideli istoriniai pokyčiai, buvo plėtojama individo laisvė bei teisės, todėl svarbu modernizuoti ir vaikų auklėjimo metodus. Mokomosios ir auklėjamosios aplinkos sukūrimas yra iš esmės susietas su vėlesniu intelektualinių, socialinių ir emocinių galių įgijimo sėkmingumu. Taigi, tėvai turėtų remti savo vaiko vystymąsi ir tam vadovauti. Nors valstybės pareiga yra padėti šeimai ir nustatyti tam tikras ribas, lemiamas veiksnys sprendžiant, kas vystymosi požiūriu yra vaikui tinkamiausia, yra tėvų suvokimas [80. P. 124-125]. Todėl tėvų švietimas yra svarbi sąmoningumo ugdymo kampanija. Labai svarbu, kad tėvai suvoktų Konvencijos nuostatas ir esmę. Pastaruoju metu vis labiau akcentuojama, jog žmogaus ugdymąsį tęsiasi visą gyvenimą. Profesorius V. Rajeckas teigia,

kad gyvenime įgyjama patirtis verčia žmogų permąstyti savo požiūrį į įvairius gyvenimo reiškinius, naujai pažvelgti į juos, keisti požiūrį į dorovines, estetines ir kt. vertybes [66. P. 7]. Taigi permanentinė ugdymo sistema leistų kryptingai pakeisti ir valdyti vadovavimą jaunajai kartai. Šios ugdymo sistemos branduolys yra paties suaugusiojo saviukla – savo asmenybės socialinė raida, tobulėjimas, kurio būdai: įsipareigojimas, savistaba, savo veiklos ir elgesio prasmės suvokimas ir savikontrolė [58. P. 264]. Pagalbos vaikams ir jaunimui įstatymas iškelia užduotį – vykdyti šeimoje bendrojo ugdymo darbus. „Prie tokių darbų priklauso: šeimos švietimas; konsultavimas bendraisiais auklėjimo ir lavinimo klausimais; šeimos laisvalaikis ir poilsis” [69. P. 92]. Teikiant prevencinę pagalbą, taip pat svarbus yra šeimos švietimas. Organizuojant jį svarbu: atsižvelgti į šeimų socialinę padėtį ir auklėjimo situaciją, poreikius ir interesus, taip pat į jų patirtį; suteikti daugiau galimybių šeimoms bendradarbiauti su auklėjimo įstaigomis, padėti pasirinkti įvairesnes pagalbos sau formas; rengti jaunus žmones santuokai, partnerystei ir gyvenimui kartu su vaikais šeimoje.

Įstatymais numatytos ir kitos auklėjamosios pagalbos formos. Tačiau mažai kas iš suaugusiųjų žino į ką galima kreiptis pagalbos. Pagalba yra tik reikia ja naudotis. Atitinkama Jaunimo tarnyba yra pirmoji įstaiga, į kurią turėtų kreiptis tėvai. Visose Jaunimo tarnybose dirba specialistai, kurių pareiga teikti šeimoms ir vaikams įvairiausių pagalbą. Čia specialistai gali arba patys suteikti pagalbą, arba, priklausomai nuo specialios pagalbos poreikio, gali nurodyti reikiamos įstaigos ar asmens adresą. Lietuvoje prie kiekvienos savivaldybės veikia pedagoginės - psichologinės tarnybos, kurios nemokamai konsultuoja tėvus, pedagogus, kurie turi bendravimo su vaiku sunkumų ir ieško efektyvių auklėjimo būdų, nori padėti vaikui spręsti elgesio, bendravimo ar emocines problemas. Nemokamai konsultuoja ir Lietuvos pagalbos telefonu tarnybos. Dėl vaikų agresyvumo galima kreiptis ir į Psichikos sveikatos centrus prie poliklinikų, į Vaiko raidos centrą, Vilniuje, šeimos santykių institutą Kaune. Šiuo metu yra daug ugdymo įstaigų, kurios turi tiesioginį ryšį su socialinėmis tarnybomis. Naudinga būtų pasidalinti patirtimi spaudoje (pvz. leidiny „Švietimo naujovės“ ar tėvams skirtoje periodinėje spaudoje). Galimi ir tokie keliai kaip pavyzdžiui, sudaryti darželio ar mokyklos tėvų pokalbių ratelius į tokius šeimos švietimo ratelius tėvai galėtų pasikviesti kompetentingus specialistus.

Konvencijoje vystymasis apibūdinamas kaip nenutrūkstantis vaiko, turinčio įgimtus bruožus, bendravimas artimiausioje aplinkoje ir plačioje aplinkoje, kurio rezultatas - yra plėtojami sugebėjimai ir branda. Nors vaikui augant vis didėja jį supantis socializacijos ratas, visgi lemiamas veiksnys, kas vystymosi požiūriu yra vaikui tinkamiausia, yra tėvų suvokimas.

1.2.4. Vaiko teisė nebūti diskriminuojamu

Pareiga užtikrinti visiems vaikams lygias galimybes išreikšta Konvencijos 2 str. dėl diskriminacijos¹⁸ uždraudimo. Diskriminacijos sąvoka apibrėžia vieno asmens išskyrimą, sąlygotą tam tikrų priežasčių ir aplinkybių. Su kokiais diskriminacijos apraiškomis gali susidurti vaikas šeimoje ir kokios yra priežastys? Galima išskirti keletą priežasčių, kodėl vaikas šeimoje gali jausti išskirtinumą, tuo pačiu gali pasunkėti jo galimybė lygiais pagrindais su kitais šeimos nariais naudotis visomis teisėmis ir laisvėmis: dėl amžiaus; dėl lyties; jei šeimoje auga vaikai, gimę iš skirtingų ankstesnių santuokų; jei šeimoje auga vaikas invalidas. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas įtvirtina nuostatą, kad vaikų, gimusių susituokusiems tėvams, ir vaikų, gimusių nesusituokusiems tėvams, teisės yra lygios, analogiškai kalbama ir apie pareigą vieniems ir kitiems vaikams [4]. Neįgalūs vaikai turi turėti galimybę gyventi visavertį gyvenimą kaip ir kiti šeimoje augantys sveiki vaikai. „Būtina pabrėžti, kad skirtingas elgesys su skirtingais žmonėmis nebūtinai yra diskriminacija“ [80. P.23]. Skirtingos situacijos ir vaidmenys reikalauja skirtingų veiksmų, tačiau egzistuoja ir pavojus, kad tokie diferencijacijos kriterijai gali būti neobjektyvūs ir prieštarauti suderintoms žmogaus teisių normoms. JAV psichologės V. Satir žodžiais „visų tarpusavio nesupratimų, ilgalaikių asmenybės problemų pirmoji priežastis yra nelygiateisis bendravimas“ [76. P.2]. Lygiateisis bendravimas, pasak psichologės, ir suaugusiam, ir vaikui garantuoja visišką laisvę ir pripažinimą, leidžia laisvai atskleisti savo mintis ir norus.

Šeimoje bene didžiausias pavojus patirti vaikui diskriminaciją yra tarp skirtingų lyčių vaikų: pavyzdžiui, kai sūnus turi daugiau galimybių, laisvės, nepriklausomybės ir pan., nei dukra. Daugelyje visuomenių vis dar vyrauja supratimas, kad moterys yra šiek tiek žemesnės, todėl mergaitės yra diskriminuojamos. Jei tėvai auklėjimo procese nuolat pabrėžia vienos lyties pranašumą prieš kitą lytį, vaikas gali jaustis suvaržytu, nepilnaverčiu, formuojasi menkavertiškumo kompleksas. C. Guardo ir J. Bohano tyrimas tapatumo raidai nustatyti, naudojant interviu metodą parodė, kad klausiant vaikų, ar jie nori tapti priešingos lyties žmogumi, kai kurios mergaitės teigė, kad „jei kas nors įsikiš, pavyzdžiui, Dievas, tai jos norėtų pasikeisti“ [87. P.263]. Gal būt šios mergaitės jaučia berniukų pranašumą? JAV psichologas J. Gray teigia, kad yra genetiškai užprogramuotų ir tam tikrose situacijose pasireiškiančių lyčių skirtumų (skirtinga reakcija į stresą, į tėvų patarimus, ir t.t.) [33]. Šių skirtumų supratimas leidžia tėvams suprasti vaikus ir jiems padėti, tuomet skirtingų lyčių vaikai nesijaučia pranašesni vieni už kitus. Plačiau ši teorija dėstoma J. Gray knygoje „Vyrai kilę iš Marso, moterys – iš Veneros“. Labai svarbu yra skirti ir suprasti berniukų ir mergaičių poreikius. Psichologas R. Dreikurs teigia, kad vaiko pozityvus savęs suvokimas formuojasi tada, kai berniukais tėvai

¹⁸ Diskriminacija – išskyrimas, atskirtis, apribojimas ar pirmumas, priklausantis nuo rasės, spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės ar socialinės kilmės, turto, luomo ar kitokių aplinkybių, kurių tikslas arba pasekmė yra anuliuoti arba pasunkinti visų asmenų galimybes lygiais pagrindais naudotis visomis teisėmis ir laisvėmis [80. P.170].

pasitiki, o mergaitėms – parodo rūpestį bei dėmesį [29. P.187]. Taigi, galima teigti, kad auklėdami skirtingų lyčių vaikus, tėvai negali vadovautis nuostata – „visiems vaikams vienodai“, o būtina atsižvelgti ne tik į genetiškai užprogramuotus lyčių skirtumus, bet ir į vaikų poreikius, individualias savybes ir kt.

Diskriminacija dėl amžiaus skirtumo taip pat galimas reiškinys šeimose. 1997 metais Klaipėdoje naudojantis holistiniu mokslotyros principu atliktas tyrimas, aptariant vaikų statusą šeimoje kaip fenomeną. Šio tyrimo vienas iš tikslų buvo išsiaiškinti respondentų (mamų, KU studentų, pedagogų) nuomonę apie tai, ar vaikai jaučia išskirtinį tėvų dėmesį kuriam nors vienam vaikui. Šio tyrimo dėka išaiškėjo, kad studentai (pirmagimiai) ypač dažnai jautėsi atstumti, per greitai suaugę, nes tėvai rūpinosi jaunesniais, kurie būdavo arčiausiai tėvų (tai parodė ir nuotraukų analizė). O tuo tarpu net 78% motinų buvo įsitikinusios, kad jų šeimose visiems vaikams dėmesio pakanka ir „jie neišgyvena vidinio konflikto dėl to, jog kuriam nors iš vaikų trūksta dėmesio“ [31. P. 93]. Kaip matome, kartais vaikas gali jaustis nemylimas, atstumtas dėl didesnio dėmesio jauniausiam šeimos nariui, kai tuo tarpu tėvams atrodo, jog visiems jų vaikams dėmesio netrūksta. Psichologijoje dažnai tai įvardijama kaip „tėvų emocinis šaltumas“: kai pradėdama bodėtis vyresniuoju, kuomet šeimoje atsiranda jaunesnis [74. P. 4]. Šio tyrimo dėka išaiškėjo, kad vyrauja tėvų savininkiškas, egocentiškas požiūris į pirmagimį vaiką: jo norų retai paisoma, jam suplanuojama veikla, numatoma specialybė, per anksti pratinamas prie atsakomybės prižiūrint jaunesnius brolius ar seseris, kai tam neturi nei patirties, nei pedagoginių žinių [31. P.87]. Pasak L. Petrikaitienės: tik tėvų pozicija ir sąmoningas elgesys gali padėti vyriausiam vaikui tapti tėvų pasitikėjimo objektu. Diskriminacijos apraiškų atsiranda, kuomet šeimoje vienas vaikas lyginamas su kitu, akcentuojant jo amžiaus ar lyties pranašumą – atsiranda stiprus pavydo jausmas, dėl ko vaikai gali visą gyvenimą jaustis konkurentai – ypač jei jie yra vienos lyties [ten pat. P.85].

Augantis vaikas, nepatirdamas meilės, švelnumo, rūpesčio jaučiasi nesaugus. Todėl čia svarbiausias vaidmuo tenka tėvų ir vaikų tarpusavio santykiams, tėvų elgesio su vaiku stiliui. Auklėjimo stilius turi įtakos ne tik asmenybės išitraukimui į visuomenę, bet ir galimai asocialiai veiklai. M. Heinroth atliko tyrimus su 60 nusikaltėlių, siekiant išsiaiškinti auklėjimo stiliaus įtaką delinkventiškam elgesiui ir tyrimo rezultatai parodė, kad 2/3 atvejų šeimos atmosfera buvo sutrikusi, minimas tėvų emocinis šaltumas [31. P.161]. D. Baumrind atliktas tyrimas „Auklėjimo stiliaus poveikis vaiko socialinės kompetencijos raidai“ parodė, kad autoritetingas stilius – tai toks tėvų elgesys su vaiku, kai tėvai linkę išklausti savo vaiko, tuomet vaikai savimi pasitiki, yra draugiški, pasižymi savikontrolė, teigiamai save vertina, skatinamas jų atsakomybės jausmas [61. P.15]. Pasak R. Želvio „vadovavimas ir kontrolė autoritetingais metodais pasireiškia tuo, kad vaikas laisvai išsako savo nuomonę apie jam svarbius dalykus ir netgi gali priimti

sprendimus, tačiau jiems turi būti gautas tėvų pritarimas“ [31. P.37]. Autoritetingi tėvai neriboja vaiko teisių. Tačiau kartu reikalauja atlikti pareigas. Jei yra kas draudžiama, tai draudimus lydi paaiškinimai. Psichologai nepaprastai daug reikšmės teikia bendravimui. Prancūzų psichologas A. Valonas pabrėžia, kad vaikų psichikos raidai svarbiausia yra racionali mityba, viso organizmo ir nervų sistemos tausojimas nuo žalingų veiksnių, emociniai ryšiai kūdikystėje, bendravimas, kuris skatintų saviraišką ir savęs įsisąmoninimą [76. P.3]. V. Satir, kalbėdama apie brandžias šeimas, taip pat pabrėžia vieną iš jai būdingų savybių tai – tiesioginė, aiški, sąžininga komunikacija [58. P.124].

Konvencijos tikslas – „apginti vaikus, kad su jais nebūtų elgiamasi blogiau nei su suaugusiais“ turėtų būti pirmiausia suvoktas ir įgyvendinamas šeimoje. Ir tik tėvų pozicija ir sąmoningas elgesys bei pozityvūs tarpasmeniniai santykiai šeimoje formuoja teigiamą socialinę vaiko patirtį ir užtikrina jo statusą šeimoje be diskriminacijos apraiškų dėl amžiaus ar lyties pranašumų.

1.2.5. Svarbiausia - vaiko interesai. Dėmesys vaiko pažiūroms

Garsus psichologas A. Maslow teigė, „kad visiems žmonėms, nepaisant jų amžiaus, ypač svarbu būti pastebėtiems ir priimtiems tokiems, kokie jie yra“ [76. P.3]. Būtina pripažinti, kad vaiko ir tėvų interesai gali vienas kitam prieštarauti. Kartais yra teigiama, kad tai, kas gerai šeimai, iš esmės yra gerai vaikui, ir tik tėvai gali žinoti, kas geriausia jų šeimai. Ši pozicija prieštarauja Konvencijai - kai šeimoje smurtauojama ar kai vaikas yra apleistas. Tai kaip suvokti vaiko geriausius interesus? Tai reikštų – vaiko teises įgyvendinti ir saugoti trimis aspektais: vaiko aprūpinimo, apsaugos ir dalyvavimo. Vaiko geriausi interesai neatsiejami nuo visų Konvencijos principų. Tai reiškia, kad privaloma išlaikyti vaiko žmogišką orumą, nes su vaiku reikia elgtis taip, kaip su suaugusiu. Reikia imtis visų priemonių, kad vaikas pajustų savo vertę, siektų savirealizacijos, kad galėtų išreikšti savo pageidavimus. Priklausomai nuo vaiko amžiaus, lyties svarbu suteikti vaikui išskirtinį dėmesį ir kad kiekvienas vaikas turėtų vienodas vystymosi sąlygas ir galimybes.

Psichologijoje svarbiausi vaiko poreikiai traktuojami taip: tai rūpinimasis ir apsauga, stabilūs nuolatiniai santykiai su tėvais, būti mylimu ir meilę rodyti kitiems, galimybė įtakoti savo situaciją ir prisidėti prie sprendimų, būti aplinkoje, kuri stimuliuoja, sulaukti pagalbos iš suaugusiųjų, nustatant elgesio ir veiklos ribas [65. P. 215]. JAV atlikto tyrimo rezultatai parodė (skelbta APA news, December 2000), kad dauguma tėvų nors ir supranta emocinio artumo svarbą, tačiau ne visuomet reaguoja į savo vaiko poreikius. 57% tėvų tvirtino, kad jei jie reaguotų į kiekvieną vaiko poreikį kaip mat išlepintą vaiką. Analizuodamas tyrimo rezultatus,

Dr. Kyle Pruett teigė, kad jei nepriglaudi verkiančio vaiko, jam pamažu vystosi nuolatinis kaltės ir streso išgyvenimas, o reagavimas į savo vaiko poreikius toli gražu nėra lepinimas [37].

Vienas iš Konvencijos aspektų – į didėjančius vaiko sugebėjimus būtina atsižvelgti. Dėmesio vaiko pažiūroms samprata tarsi įpinama į Konvencijos vaiko geriausių interesų užtikrinimo supratimą. Psichologė R. Žukauskienė teigia, kad vaikai, kurių tėvai nejautrūs vaikų požiūriui, mažiau sugebės suprasti ir atsižvelgti į kitų žmonių požiūrį. Laimingus ir draugiškus vaikus užaugina tėvai, kurie supranta ir priima vaikus tokius, kokie jie yra ir myli juos [87. P.197]. Kai vaikui netrukdoma įgyvendinti poreikį būti pastebėtam, išgirstam, išklausytam, suprastam ir priimtam tokiu, koks jis yra, jis augs sveikas ir ramus. Vaikui augant ir bręstant privalo didėti ir jo galimybė priimti sprendimus. Tyrimai parodė, kad 20% šeimų būdingi nuolatiniai, pasikartojantys konfliktai [23]. Jie kyla dėl to, kad vaikai (ypatingai - paaugliai) nesulaukia iš tėvų palaikymo, tėvai jiems nuolat priekaištauja ir nepastebi jų mėginimo būti brandžiais, savarankiškais ir jaučiančiais atsakomybę už save [61. P. 21]. Pagal Lietuvos nacionalinio UNICEF komiteto 2001 m. organizuotą vaikų ir jaunimo nuomonės tyrimą „Jaunimo balsai“ – 49% vaikų mano, kad į jų nuomonę namuose, priimant vaikui aktualų sprendimą, yra neatsižvelgiama. Vaikai labiausia norėtų, kad būtų daugiau paisoma jų nuomonės priimant sprendimus dėl laisvalaikio (22%), dėl draugų (15%), dėl drabužių / išvaizdos (11%) [3]. Dažnai suaugusieji linkę patys nuspręsti, kas vaikams yra geriausia, net neišklausę jų nuomonės. Vaikus privalo vertinti ir gerbti, o į jų norus bei poreikius žiūrėti rimtai. Kaip teigia psichologas J. Uwe – Rogge: dėmesys, pagarba vaikui, jo vertinimas yra tinkami tik tuomet, kai vaikų poreikiai nenustelbia tėvų poreikių, o vaikų norų ir reikmių pripažinimas bei jų tenkinimas pagal aplinkybes – tai ne pataikavimas vaikams [78. P.52].

Konvencijos 12 str. teigiama „kad vaikas, gebantis formuluoti savo pažiūras su juo susijusiais klausimais, turi teisę laisvai jas reikšti ir vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, turi būti skiriamas dėmesys“ [11. P.21]. Tai reiškia, kad priimant sprendimus, būtina konsultuotis su vaiku ir užtikrinti jo dalyvavimą, bet joku būdu neperleisti visų įgaliojimų vaikams.

1.2.6. Vaikų teisės ir pareigos

Apžvelgiant literatūrą, matyti, kad ji labiau orientuota į vaiko teises, o ne į pareigas. Tačiau jei vaikas yra žmogus, turintis visas teises, tuomet, kaip ir suaugęs, vaikas privalo turėti ir pareigas. Kaip nubrėžti ribą tarp teisių ir pareigų, nepažeidžiant prigimtinių vaiko teisių? Ar pedagoginės ir psichologinės vaiko raidos žinios gali padėti spęsti šią dilemą? Apibrėždami

vaiko teises ir išryškindami jų pareigas, remsimės Jan Uwe – Rogge ir John Gray požiūriais [33; 77; 78].

Jan Uwe – Rogge (laisvai samdomas šeimos santykių konsultantas) pataria, kaip išvengti streso auklėjant vaikus ir netapti diktatoriais. Jo nuomone, šiuolaikiniai tėvai tapo gerokai jautresni vaikams. Tik labai dažnai jie elgiasi neryžtingai, nori viską daryti geriau už savo tėvus – kad tik be draudimų – ir šitaip vaikus palieka saviauklai. Toks auklėjimas be draudimų dažniausiai lydimas auklėjimu be pareigų. Pareigų turėjimas ugdo atsakomybę, jos turi atitikti vaiko amžių, nekenkti jo sveikatai. Kai kurie psichologai ir pedagogai siūlo šeimos taisyklių sistemą, kuri aiškiai apibrėžia tėvų ir vaikų teises ir pareigas šeimoje. „Taisyklė turi reikšti: ne prieš vaiką, o su juo. Tik svarbu, kad taisyklės būtų paremtos konkrečiu žmogumi „aš“, o ne abstraktaus žmogaus pavyzdžiu“ [78. P.108]. Šeimos struktūrą atspindi vaidmenų sąveika ir taisyklės. Suvoktas ir priimtas vaidmuo teikia supratimą, ką kiekvienas šeimos narys turi daryti. Tai apibūdina taisyklės, kurios gali būti lanksčios arba ne. Tėvai, siekdami palaikyti vaikų autonomiškumą, nustato taisykles bei nuolat jas primena. Tokiu būdu ugdomas vaiko pasitikėjimas ir savikontrolė [56. P.61]. Prieštarinę nuomonę apie taisyklių sistemą pateikia psichologas ir šeimos konsultantas J. Gray. Jo teigimu, taisyklių laikymasis nėra gyvenimiškos sėkmės garantas, sėkmė ir laimė lydi tą, kas savarankiškai mąsto, vadovaujasi savo jausmais ir valia [33. P.110]. J. Uwe – Rogge siūlo dar vieną veiksmingą pozityvaus vaikų auklėjimo būdą – ribų vaikams nustatymas: tarp galima ir negalima, tarp viešo ir privataus ir t.t. Pasak psichologo – gerbti vaikų ribas, tai užtikrinti, kad šie gerbs ir tėvų ribas. Jo nuomone, be artumo šeimai reikia ir atstumo, taigi šeimai reikia ribų, kurios kiekvienam nariui suteiktų asmeninės erdvės, kuri įgalina jausti atsakomybę už save ir tuo pačiu apsaugo nuo užduočių ne pagal jėgas [78. P.136]. Kai tėvai nori vaikams žodžiais nustatyti ribas, tuomet jie turėtų tai daryti šia eilės tvarka: akių kontaktas, kūno kontaktas ir tik tada aiški kalba. Yra situacijų, kai pakanka trumpo „ne“ – kai vaikas neturi patyrimo, nepakankamai suvokia tikrovę, kai peržengiamos kalbos padorumo ribos. Ir tame „ne“ neturi būti pykčio ar paniekos, tai neturi pažeisti tarpusavio supratimo ir pagarbos atmosferos [76. P.108]. J. Gray teigia, kad vaikus nuo tėvų skiria kartų linija, kurios privalu paisyti. Tėvai yra virš kartų linijos, kuomet prisiimama atsakomybė ir kontroliuojama, o vaikai – žemiau jos, kuomet yra priklausomi ir kontroliuojami. Norint užtikrinti vaiko sėkmingą vystymąsi, būtina, kad aštuoniolika metų vaikas jaustų tėvų kontrolę ir būtų žemiau kartų linijos [33. P.302-305].

Kaip matome, tarp teisių ir pareigų vyrauja taisyklių sistema, kurią kiekviena šeima nusistato savaip. Būtent taisyklės turi išlaikyti balansą tarp teisių ir pareigų. Kaip pavyzdį galima pateikti: vaikas turi teisę į mokslą ir pareigą – stropiai mokytis. Taisyklės apibrėžia, tėvų lūkesčius, skatinimo sistemą ir pan., o ribos atkreipia vaikų dėmesį į tai, ko jie negali. Jei vaikas

peržengia ribas, būtina pagalvoti kaip jas išplėsti keičiant taisykles, taigi daugiau kalbėtis su vaiku.

1.2.7. Vaiko teisių pažeidimai ir ugdymo nuostatos – balansavimas ant ribos

Kaip nubrėžti ribą tarp vaiko teisių pažeidimų ir tėvų auklėjimo nuostatų? Šaltinių analizė parodė, kad smurtas ir prievarta – visuomenėje smerkiami vaiko teisių pažeidimai. Tačiau tų tyrimų dėka išaiškėjo, kad net ir profesionalams kartais būna sunku nuspręsti, ar elgesys su vaiku jau žalojantis. Kai kurių tyrinėtojų nuomone visuomenėje egzistuoja nuosaikios, nekraštutinės nesirūpinimo vaiku ir žiaurumo formos – nesubalansuota vaiko mityba ar netinkama apranga šaltu oru. Tačiau, jei tai yra jau žalojanti vaiką tėvų elgesio forma – tuomet daugelis tėvų pateks į žalojančiųjų savo vaikus kategoriją. Kaip matome, nėra aiškių ribų, skiriančių vaiko teisių pažeidimus ir atskirų šeimų ugdymo nuostatas. Galbūt todėl tai yra viena iš priežasčių, ribojančių galimybę atlikti mokslinius tyrimus, kurie objektyviai ir patikimai atskleistų vaiko teisių šeimoje įgyvendinimą.

Ar dėmesio vaikui stygius, vaiko nuomonės nepaisymas, žodinės patyčios, elementaraus bendravimo su vaiku stygius yra vaiko teisių pažeidimai? Kai kuriose šeimose silpsta tarpusavio ryšiai, nors lyginant su praeitais laikais – žmonės turi daugiau laisvalaikio. Pasak vaikų psichiatro dr. R. Dreikurs: „Žmonės suburia tai, kuo jie džiaugiasi kartu“. Solidarumo jausmas atsiranda per žaidimus ir projektus, yra svarbus lygiaverčiam bendravimui ir harmoningos atmosferos šeimoje kūrimui [29. P.295]. Tačiau, kaip pastebi psichiatras, dėl kultūrinių pokyčių ir nepakankamų bendro gyvenimo įgūdžių demokratinėje visuomenėje tėvai taip dažnai stengiasi duoti vaikams viską, kas geriausia, kad net nenori su jais vienytis ir kartu su vaiku, bendraujant ir išklausant jo nuomonės, siekti vaiko gerovės tikslų. Dažnose šeimose net laisvalaikis būna suplanuotas. Laiko stoka nulemia šeimos gyvenimą, tiksliau sakant, daugumai šeimos narių net pokalbiai skiriami tik dienotvarkei suderinti. J. Uwe-Rogge atliktas tyrimas, kuriame dalyvavo 310 šeimų, parodė, kad iš visų jų tik 35% šiokiadieniais suranda laiko pabendrauti – laiko, kai visi šeimos nariai pabūna kartu. Vaikų nuomone 3/4 iš jų mano, kad pokalbiai su tėvais galėtų būti vaisingi, 4/5 vaikų suvokia tėvų šneką kaip kamantinėjimą ir kryžminę apklausą, kur „visažinystė svarbiau už bendrą dialogą“ [78. P.108]. Daugelis tėvų skundžiasi, kad sunku rasti bendrą kalbą su vaiku. A. Ruzgienės teigimu, bendravimo kultūra priklauso nuo indentifikacijos raiškos: t.y. kaip tėvai supranta vaiką [69. P.145], tuomet tai reiškia, kad vaikų auklėjime svarbiausiu tampa tėvų asmeninis ryšys su vaiku – tai domėjimasis jo interesais bei emocinis

įsijautimas. Žmonių santykiuose empatija¹⁹, panaši į identifikaciją [63. P.76]. Labai svarbu, kokie yra tėvų santykių su vaiku aspektai ir auklėjimo stiliai. Įvairūs autoriai - R. Žukauskienė, N. Benokraitis, D. Myers, J.B. Brooks, pateikia keturis tėvų taikomus vaikų auklėjimo būdus: autoritetingą, valdingą, viską leidžiantį - nereiklų ir atstumiantį - abejingą. Autoriai vieningai teigia, kad autoritetingi tėvai yra reikalaujantys, atliepiantys ir jautrūs. Savo atžalų elgesį jie kontroliuoja nustatydami taisykles bei nuolat jas primindami. Jie palaiko vaikų autonomiškumą, juos drąsina ir ugdo pasitikėjimą. Tokie tėvai linkę naudoti pozityvų pastiprinimą, vengia bausmių. Jie pripažįsta, kad vaikai turi teises, linkę išklausti, atsižvelgia į jų nuomonę [20; 22; 57; 87].

Pedagoginės – psichologinės literatūros, kuri skirta tėvams, centre „kitoks“²⁰ „sunkus“²¹ vaikas, priežastis kodėl jis „kitoks“ dažniausiai susijusi su auklėjimo sunkumais, problemomis ar klaidomis [73; 74]. Nurodomos tėvų netinkamų auklėjimo metodų priežastys ir pasekmės, bet neįvardijama, kad tai vaiko teisių pažeidimai jį padarė „kitoku“. Atrodytų, kad vaiko teisės pažeidžiamos tik tuomet, kai tėvai sąmoningai ir dažnai naudoja tokias auklėjamąsias priemones, kaip barimas, ignoravimas, atstūmimas, mušimas ir kt. prieš netinkamą vaiko elgesį. Tuomet kyla klausimas: kiek iš pažiūros nekaltų stumtelėjimų reikia, kad vaikas pajustų skausmą ir pažeminimą, kiek turi būti tylos ir ignoravimo, kad vaikas jaustųsi atstumtas? Kaip matom, sudėtinga brėžti ribą tarp prievartos ir auklėjimo metodų, nes kiekviena šeima turi individualų požiūrį į auklėjimą bei drausminimą. Pavyzdžiui, vykstant teisminiam procesui, kai reikia nustatyti prievartos aktą, remiamasi tokia diferenciacija: jei vaikas mušamas (ši sąvoka apima ir pliaukštelėjimus, ir papurtymus) daugiau nei 5 kartus per dieną, tai jau yra prievarta [87. P.150]. Teisiniu požiūriu ši takoskyra tarp reiškinių yra aiškiai apibrėžta. Tuomet atrodytų, kad prievartą kaip reiškinį apibrėžia dažnumo faktorius. O kaip nubrėžti ribą tarp auklėjimo ir emocinės prievartos? Tikslingiau būtų vadovautis tokia nuostata: jei koks nors auklėjimo būdas ar veiksmas (neatsižvelgiant į jo dažnumą) turi žeminimo atspalvį, tai jau yra prievarta.

Kaip atpažinti vaiko teisių pažeidimus? Pirmiausia vaikų išsiskiriantį elgesį galima laikyti signalu aplinkai arba pagalbos šauksmu. Psichologas S. Herm teigia, kad tokiu išsiskiriančiu elgesiu jie nori atkreipti dėmesį, kad tarp jų vidaus ir aplinkos nėra pusiausvyros. Šiuo teiginiu norima pasakyti, kad vaiko sąmonėje yra neigiama patirtis, susiformavusi dėl vaiko teisių pažeidimų (prievartos, tėvų dėmesio stokos ir t.t.). Būdamas už šeimos aplinkos ribų ši neigiama patirtis išreiškiama išsiskiriančiu elgesiu ir tokiu būdu vaikas atkreipia aplinkinių

¹⁹ Tai nesąmoningas emociniais ryšiais pagrįstas savęs tapatinimas su kitu žmogumi, perėmimas jam reikšmingo kito žmogaus elgesio pavyzdžių, jo vaidmenų, normų, vertybių arba savo bruožų priskyrimas kitam asmeniui [65. P.76].

²⁰ Šį terminą vartoja pedagogė L. S. Tamošiūnienė, išleidusi knygelių rinkinį tėvams kaip spęsti vaikų auklėjimo problemas.

²¹ Šį terminą vartoja psichologas S. Herm.

dėmesį. Ši reiškinį geriausiai atspindi situacijos, kuomet, patyręs smurtą šeimoje, vaikas bendraamžių tarpe yra agresyvus ir konfliktus sprendžia vien tik naudodamas fizinę jėgą. „Žmogaus raidos variklis ir psichinės sveikatos požymis yra saugumas, socialinis pripažinimas ir suvokimas, jog gali veikti pats“ [36. P.32]. Neabejojama, kad saugumas ir pasitikėjimas, kuriuos vaikas jaučia bendraudamas su tėvais, ypač ankstyvojoje vaikystėje, yra svarbus ir tolesnei jo raidai. Saugumo ir pasitikėjimo šeimoje trūkumas už šeimos ribų aplinkos pasireiškia vaiko baimėmis, neryžtingumu priimant sprendimus. Jei vaikas nuolat yra priverstas nusileisti, siekdamas tėvų pripažinimo, jam gali atsirasti nepilnavertiškumo jausmas, nepasitikėjimas savimi [19. P. 274-276]. Psichologas A. Lieponius teigia, kad neigiami, destruktivūs tėvų draudimai veikia fatališkai ir sukelia neurotinius, psichotinius, maniakiškus ar net delinkventinius gyvenimo pokyčius [31. P.158]. Net nepakankamai išlavinta vaiko kalba gali būti signalu, nes kad vaikas gerai išmoktų kalbėti, reikia, kad be biologinių duomenų, jis turėtų kalbai lavinti palankią aplinką – netrūktų artimųjų meilės, šilumos ir pripažinimo [36. P.103-118]. Dažnai kalba virsta tik pranešimais, paliepipais ir draudimais ar pykčio išraiška: „sėdėk ramiai, susitvarkyk kambarį, ir vėl tu nieko nemoki“ – taip vaikas netenka bendravimo džiaugsmo ir galimybės kūrybiškai vartoti kalbą. Netgi depresija vaikams dažniausiai atsiranda dėl to, kad ilgą laiką jiems stinga malonaus bendravimo, kad jų poreikiai nebūna patenkinami, todėl vaikas jaučiasi bejėgis ir niekam tikęs. Psichologas S. Herm teigia, kad vaikai yra „sunkūs“ ne dėl sutrikimų. Jie gali tapti tokiais, jei aplinka tinkamai nereaguoja į jų saviraišką, bendravimą ir mokymosi galimybes [ten pat. P.120].

Sunku atpažinti kai kuriuos vaiko teisių pažeidimus (jei tai ne prievarta ir smurtas). Išsiskiriantis vaiko elgesys ne visuomet liudija, jog šeimoje nepaisoma vaiko teisių. Norint nustatyti, ar vaiko teisės šeimoje nepažeidžiamos reikalingi tyrimai. Kiekybinių tyrimų duomenys būtų labai subjektyvūs (vienam tyrėjui neįmanoma ilgą laiką stebėti daugybės šeimų tarpusavio santykių, bendravimo, elgesio tarpusavy). Objektyvesnė informacija būtų gauta atlikus kokybinį tyrimą, tačiau vėl gi – toks tyrimas neatspindi visuomenės, kaip visumos, požiūrio į vaiko teises, o tik parodo konkrečios šeimos (vaikų ir tėvų) požiūrį į vaiko teises būtent toje šeimoje. Net ir kokybinis tyrimas neatskleistų objektyvios ir tikslios informacijos, nes viena iš priežasčių yra ta, kad gerbtina kiekvienos šeimos teisė į privatumą (JT Vaiko teisių konvencija 16 str.; Visuotinė žmogaus teisių deklaracija 12 str., Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija 8 str. Konstitucija 22 str. I d.). „Kiekvienas visuomenės narys turi teisę būti paliktas vienas, turi teisę į privatumą, turi teisę į savo gyvenimo kertele, kurioje gali elgtis, kaip noris, jeigu toks elgesys nedaro žalos kitiems“ (V.Mikelėnas V., 2001). Tačiau ar šeimos teisė į privatų gyvenimą, nėra uždengiamas smurtas šeimoje? Žymus JAV

visuomenės veikėjas D. Pelzeris²² patvirtina tai: smurtas šeimoje gali būti ilgus metus slepiamas po šeimos teisės į privatumą „skraiste“. Tuomet sunku pastebėti kenčiantį vaiką ir užkirsti kelią augančiai vaiko prievartai šeimoje, nes vaikas būna įbaugintas, nežino kur kreiptis pagalbos, o tėvų elgesys aplinkiniams nepasirodo įtartinas [60].

Kaip matome, vaiko teisių pažeidimus sunku pastebėti, sudėtinga ir nustatyti juos, nes visuomenėje nėra bendros nuostatos koks elgesys vaiko atžvilgiu nepažeidžia jo teisių. Todėl mokslininkų tyrimai dažniausiai atskleidžia tik požiūrį (į smurtą, į fizines bausmes ar pan.), o statistiniai duomenys dar kartą parodo skaudžius faktus, apie šiuos kraštutinius vaiko teisių pažeidimus. Deja, nėra tokios statistikos apie vaikus, kurių kasdienis palydovas - tėvų šaltumas, jų patyčios, bendravimo poreikio netenkinimas ir pan., nes visuomenėje dažnai jie lieka nepastebėti.

²² Autorius pats patyrė vaikystėje smurtą. Dabar rengia seminarus ir dirba su tais, kuriems reikia pagalbos. 1993 metais jis buvo pripažintas vienu iš dešimties iškiliausiųjų jaunujų amerikiečių, o 1994 metais jam buvo patikėta garbė nešti olimpinę ugnį. Savo gyvenimą skyrė padėti žmonėms taip, kad šie padėtų sau. Už išskirtinius pasiekimus asmeninę padėką jam išreiškė buvę prezidentai R. Reiganas ir Dž. Bušas.

1.3. Teorinės dalies apibendrinimas

Išanalizavus mokslinę literatūrą, galima teigti, kad:

- Vaiko teisių apsaugą šalyje garantuoja Konstitucija, Vaiko teisių konvencija, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas, Lietuvos respublikos Vaiko globos įstatymas, kiti teisės aktai, Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės nutarimai bei tarptautinės sutartys, tačiau nors ir turime nemažai įstatymų, nėra užtikrinimo, kad vaikų teisės šeimoje nebus ir toliau pažeidinėjamos.
- Nors Konvencija yra pagrindinis žmogaus teisių dokumentas vaikams, tačiau Lietuvos įstatymai dar nėra visiškai suderinti su JT Vaiko teisių konvencija, nes nėra stebėsenos sistemos, duomenų rinkimo bei įvertinimo, kurie atspindėtų visas vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo sritis.
- Vaiko teisių komiteto sprendimu ypatingas dėmesys skiriamas keturiems Konvencijos straipsniams: Diskriminacijos uždraudimas; svarbiausia - vaiko interesai; teisė gyventi ir vystytis; vaiko pažiūros, o patys vaikai skiria dar dvi jiems ypač svarbias teises – tai teisė žaisti ir teisė nebūti mušamam.
- Kadangi vaiko teisės pripažintos dar visai neseniai, todėl vaikams yra sunku pasinaudoti teisinės sistemos priemonėmis, kurios padėtų įtvirtinti jų teises ir šalintų teisių pažeidimus.
- Norint įtvirtinti vaiko, kaip žmogaus ir teisių turėtojo, statusą šeimoje neužtenka vien teisinės įstatyminės bazės. Ne tik valstybė ir įstatymai gina ir saugo vaiką nuo smurto ir prievartos, svarbu ir visuomenės požiūris ir gebėjimas pastebėti ir padėti skriaudžiamam vaikui. Todėl sąmoningumo ugdymas turi ypatingą reikšmę – Konvencijos turinį ir keliamus tikslus privalo suprasti ir suaugusieji ir vaikai.
- Tiek Lietuvos, tiek pasaulio statistiniai duomenys įrodo, kad teisinė įstatyminė bazė nesukuria vaikui saugios vystymosi aplinkos šeimoje. Kalbant apie vaiko teisių pažeidimų prevenciją ne mažiau svarbų vaidmenį turi žiniasklaida, permanentinė ugdymo sistema, švietimas ir savišvieta, įvairių specialistų profesionalų pagalba, svarbus NVO vaidmuo bei pačių vaikų dalyvavimas kai sprendžiami jiems rūpimi klausimai, nes patys vaikai taip pat yra socialinių pokyčių veiksniai.
- Vaikai turi per mažai informacijos apie savo teises ir dažnai vaiką pasiekusi informacija būna jiems nesuprantama ir todėl neteisingai suvokiama.
- Opiausia problema ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje – smurtas prieš vaikus, fizinės bausmės. Tyrimai rodo, kad pastaraisiais dešimtmečiais vaikų fizinės bausmės tapo aiškiau pastebimos, o gaunama informacija baugina dažnumu ir paplitimu. Fizinės bausmės nebepateisinamos kaip auklėjimo priemonė. Tačiau net ir psichologai yra pastebėję, kad

pedagoginės – psichologinės literatūros šaltiniuose, kuriuose gausu patarimų tėvams kaip auklėti vaikus, yra daug painiavos ir prieštaringiausia tema yra bausmės.

- Tėvai yra pagrindiniai ir svarbiausi vaiko ugdytojai. Šeimoje vaiko teisių pažeidimai (fizinės bausmės, vaiko nuomonės nepaisymas ir pan.) įvardijami kaip auklėjimo būdai ir priemonės, kuriuos tėvai dažniausia perima iš savo tėvų ir taiko auklėdami savo atžalas.
- Fizinės bausmės dažniausiai taikomos siekiant vaikų paklusnumo, kaip priemonė formuoti tėvams palankų vaikų elgesį, arba taikomos kaip tėvų emocinė iškrova ir nesugebėjimas kitais būdais išlieti neigiamas emocijas.
- Vaikai nors ir suvokia, kad jie turi teises, dėl įvairių psichologinių priežasčių vis vien linkę kęsti emocinę prievartą šeimoje, prisidengus šeimos teise į privatų gyvenimą.
- Ugdyimo problemos, kurias lydi vaiko teisių nepaisymas, šeimoje dažniausia kyla dėl pačių tėvų nepakankamo išprusimo, ankstyvos tėvystės, stresų, šeimos socialinio statuso, užimtumo, gyvenimo būdo, materialinių išteklių.
- Sunku nubrėžti ribą tarp vaiko teisių pažeidimų ir su auklėjimu susijusių problemų bei tėvų ugdyimo nuostatų. Suaugusieji turi skirtingą požiūrį į auklėjimo šeimoje metodus, reiškia skirtingas ir jų požiūris į vaiko teises.
- Vaiko teisių pažeidimus atpažinti galima iš vaikų išsiskiriančio elgesio, tai galima laikyti signalu aplinkai arba pagalbos šauksmu, nes žmogaus psichinės sveikatos požymis yra saugumas, socialinis pripažinimas ir savarankiškumo suvokimas.
- Tėvų švietimas ir savišvieta – įvairūs kursai ir diskusijos, įtraukiant vaikus, apie jų auginimą, ugdymą, pozityvius nesmutinius drausminimo būdus namuose, pagarba ir lygiavertis bendravimas užtikrintų harmoningo vaiko vystymosi pagrindą.

Norint užtikrinti vaiko teises šeimoje: augti sveikoje ir vystymąsi stimuliuojančioje aplinkoje, leisti pasijusti mylimu, reikalingu, svarbiu; sustabdyti prievartą ir smurtą šeimose, pirmiausia reikia plačiau išsiaiškinti koks šiuolaikinių tėvų ir jų vaikų požiūris į vaiko teises šeimoje. Tai leis geriau suprasti dabartinę situaciją visuomenėje ir vyraujančias nuostatas.

2. TYRIMO METODIKA

Hipotezė – tėvų ir 7-11 metų amžiaus vaikų požiūris į vaiko teisių šeimoje nuostatų įgyvendinimą skiriasi.

Tyrimo tikslas: atskleisti vaikų ir tėvų požiūrį į vaiko teises šeimoje.

Susisteminius gautus duomenis, padaryti išvadas, kurios atskleistų iškelto hipotetinio klausimo aspektus.

Uždaviniai:

1. Nustatyti ir palyginti kaip tėvų ir vaikų požiūriu šeimoje įgyvendinami *vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis* principo aspektai.
2. Išsiaiškinti ir palyginti tėvų ir vaikų požiūrį į vaiko teisę šeimoje *nebūti diskriminuojamu* (lyties ir amžiaus atžvilgiu).
3. Nustatyti ir palyginti kaip tėvų ir vaikų požiūriu šeimoje įgyvendinami *geriausi vaiko interesai*.
4. Išsiaiškinti ir palyginti tėvų ir vaikų požiūrį į vaiko nuomonės reikšmingumą ir pripažinimą: *dėmesys vaiko nuomonei (vaiko pažiūroms)*.

Tiriamieji:

Respondentai tyrimui iš anksto nebuvo ruošiami, į pateiktus klausimus atsakė visi sutikusieji bendradarbiauti minėtos problemos aptarime. Tai – Vilniaus Prano Mašiotų pradinės mokyklos, Montessori centro pradinės mokyklos, Salininkų pradinės mokyklos, Tuskulėnų pradinės mokyklos, Žiburio pradinės mokyklos, Vileišio pagrindinės mokyklos pradinių klasių moksleiviai ir jų tėvai. Anketos tėvams (*4 priedas*) buvo išdalintos klasės tėvų susirinkimo metu, ir sutikusieji bendradarbiauti tėvai į tėvų anketas atsakė iš karto, o savo vaikams anketas (*5 priedas*) parnešė namo vokuose ir vaikai jas, jau atsakę į pateiktus jose klausimus, gražino klasės auklėtojais užklijuotuose vokuose. Tokiu būdu buvo siekiama kuo didesnio vaikų atvirumo. Respondentai: 7 – 11 metų vaikai ir jų tėvai arba motinos. Su klasės mokytoja prieš pateikiant anketas vyko pokalbis, kurio metu buvo siekiama išsiaiškinti, ar apklausoje dalyvaujantys respondentai atitinka tyrimo pradžioje numatytus kriterijus: vaikai neturi specialių poreikių, nors vienas iš tėvų yra darbingas ir turi nuolatines pajamas, klasėje nėra vaikų iš šeimų, kurios priklauso socialinės rizikos šeimų grupei. Respondentai atitinka šiuos kriterijus.

Tėvams buvo išdalinta 111 anketų. Į pateiktus klausimus atsakė 104 tėvai: 85 moterys, 19 vyrų. Moksleiviams išdalinta 105 anketos. Į pateiktus klausimus atsakė 99 vaikai: 41 berniukas, 58 mergaitės.

Tyrimo atlikimo laikas – 2005 metų rugsėjo – lapkričio mėnesiai.

Tyrimo metodikos

Tyrimo buvo naudotos 3 metodikos:

1. anketinė apklausa (anketa tėvams ir vaikams);
2. statistinė duomenų analizė (taikytas SPSS paketas);
3. lyginamoji analizė.

Anketos duomenys buvo klasifikuojami ir skaičiuojami. Anketų duomenų analizė atlikta naudojant kompiuterinės analizės sistemą SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 12.0 versiją. Nustatant koreliacijas naudotas Pearson koreliacijos koeficientas. Taikyti dažnių lentelių, porinių dažnių lentelių X^2 (chi kvadrat) metodai. Suvestų į lenteles duomenų reikšmingi skirtumai yra paryškinti.

Anketos buvo sudarytos remiantis perskaityta literatūra, konsultuojantis su darbo vadovu. Klausimai suformuluoti remiantis Tarptautinio vaikų teisių tyrimo klausimynu, parengtu 1998 m. ISPA (International School Psychology Association). Tiek vaikams, tiek jų tėvams pateiktos anketos, sudarytos iš 7 klausimų, atspindinčių pagrindinius JT Vaiko teisių konvencijos principus (nediskriminavimo, svarbiausia – vaiko interesai, dėmesys vaiko pažiūroms, teisė gyventi ir sveikai vystytis). Sudarant anketą vaikams, buvo atsižvelgta į tai, kad jie suprastų klausimų esmę. Sudarant anketą tėvams buvo svarbu, kad visi klausimai būtų analogiški klausimams, kurie buvo vaikams pateiktoje anketoje. Skiriasi tik ketvirtasis klausimas: tėvų buvo klausama, kaip jie elgiasi susidūrę su auklėjimo problemomis: ar kreipiasi pagalbos į specialistus, ar prašo savo tėvų patarimų ar ieško informacijos specialiuose leidiniuose; vaikų buvo klausama, kaip jie elgtųsi, jei artimas draugas, patyręs artimo suaugusiojo smurtą, kreiptųsi į jį pagalbos.

Tyrimo rezultatų aptarimo struktūra šiame skyriuje susideda iš keturių dalių:

1. Pateikiamas tėvų požiūris į vaiko teises.
2. Pateikiamas vaikų požiūris į jų teises šeimoje.
3. Atliekama lyginamoji analizė.
4. Pateikiami empirinio tyrimo apibendrinimai ir praktiniai pasiūlymai.

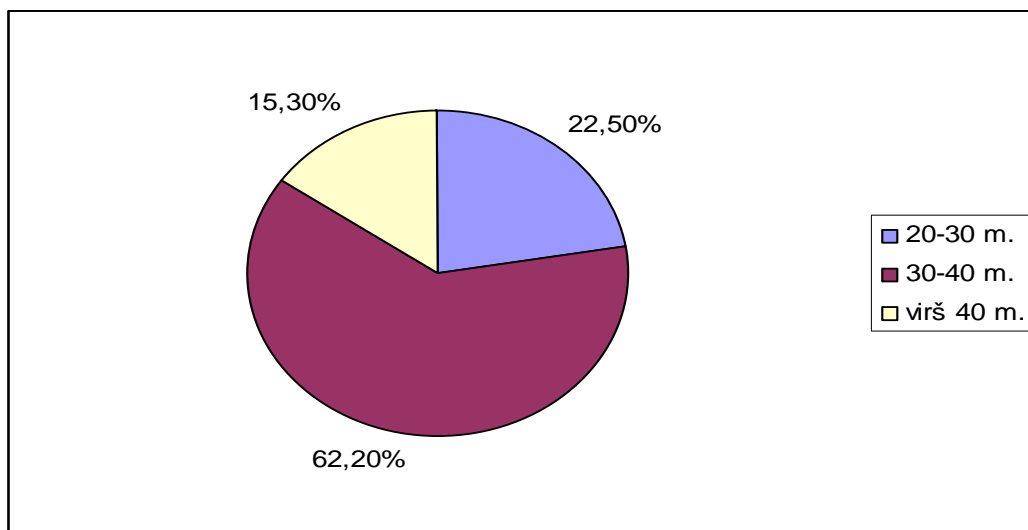
Analizuojant tėvų ir vaikų apklausos duomenis, buvo siekiama atskleisti ne tik patį požiūrį, tačiau ir vaiko teisių įgyvendinimo šeimoje aspektus. Kai kurių klausimų formuluotės leido tai atskleisti: 1, 2, 4, 6, klausimai.

3.1. TĖVŲ POŽIŪRIS Į VAIKO TEISES ŠEIMOJE

Ši skyrių sudaro 5 poskyriai:

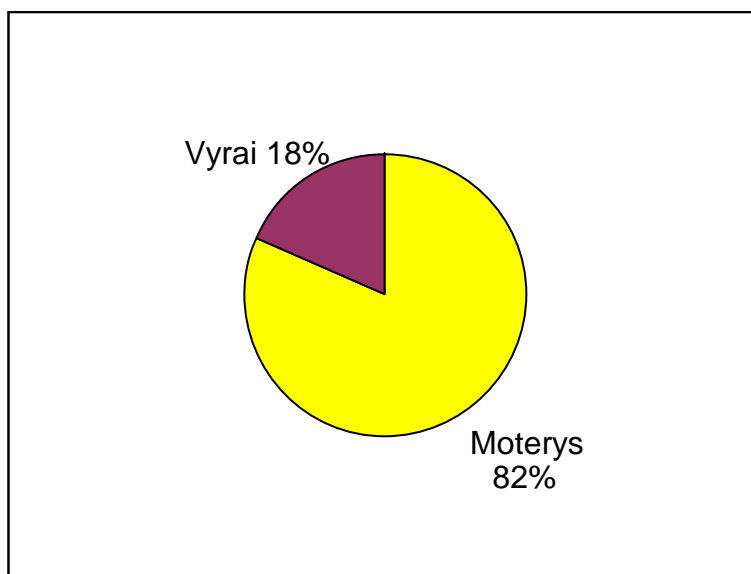
Pirmame pateikiami demografiniai duomenys, paskesniuose poskyriuose analizuojami duomenys, kuriuose atsispindi tėvų požiūris į vaiko teises šeimoje pagal keturis JT Vaiko teisių konvencijos principus.

3.1.1. Respondentų demografiniai duomenys

1 pav. Tėvų pasiskirstymas pagal amžių

1 pav. matyti, kad didžiausią tiriamųjų grupę 62,20 % sudaro tėvai, kurių amžius nuo 30 iki 40 metų. Kadangi tiriamų moksleivių amžius yra nuo 7 iki 11 metų, natūralu, kad dauguma iš jų tėvų patenka į 30-40 metų amžiaus grupę.

2 pav. Tėvų pasiskirstymas pagal lytį

2 pav. matyti, kad didžiausią dalį 82% tarp visų apklaustų tėvų sudaro moterys. Vyrai sudaro tik 18%. Kadangi anketos respondentams buvo išdalintos klasės tėvų susirinkimo metu, akivaizdu, kad į tėvų susirinkimus daugiausia ateina mamos, taigi, galima daryti prielaidą, kad jos labiau domisi vaiko gyvenimu, labiau rūpinasi juo arba tiesiog turi daugiau galimybių laiko atžvilgiu lankytis tėvų susirinkimuose.

1 lentelė. Vaikų skaičių šeimoje

Vaikų skaičius šeimoje	Pasiskirstymas %
1	39,6
2	41,4
3	9,9
4	0,9
5	0,9
Neatsakė	7,2

1 lentelėje matyti, kad dauguma apklaustų tėvų augina vieną (39,6%) arba du vaikus (41,4%). Daugiavaikių šeimų tarp apklaustųjų yra tik 11,7 %. Šie rezultatai iš dalies atspindi šiandieninę Lietuvos demografinę padėtį.

2-oje lentelėje matome detalesnę respondentų pasiskirstymą pagal šeimos sudėtį:

2 lentelė. Šeimos sudėtis

Šeimos narys	Pasiskirstymas %
1 dukra	36,9
2 dukros	18,0
3 ir daugiau dukrų	3,6
1 sūnus	45,9
2 sūnūs	12,6
3 ir daugiau sūnų	1,8
Tik mama	34,8
Tik tėtis	8,4
Mama ir tėtis	56,8

Kaip matome tik vos daugiau nei pusė (56,8 %) tyrime dalyvavusių šeimų yra pilnos. Vieni vaikus augina 34,8 % moterų ir 8,4% vyrų. Taigi atrodytų, kad 43,2% tyrime dalyvavusių tėvų yra vieniši. Žinoma, tai dar kartą patvirtintų teorinėje dalyje nagrinėtą problemą, kad biologinė šeima išgyvena krizę, kai abu biologiniai vaiko tėvai negyvendami kartu, vienodai nedalyvauja vaiko ugdymo ir raidos procese. Tačiau dažnai net ir kartu negyvenantis tėvas / motina daugiau ar mažiau dalyvauja vaiko ugdyme. *Anketoje* tėvams į klausimą „Kartu šeimoje gyvena...“, kai kurie respondentai paminėjo „draugas (-ė)“. Tad, galima būtų teigti, kad tik dalis iš 43,2 % tyrime dalyvavusių tėvų yra vieniši.

3.1.2. Vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis

Respondentams buvo pateikti teiginiai, kurie atspindi tėvų požiūrį į vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis principo aspektus. 3 lentelėje matome, kad:

3 lentelė. Tėvų požiūris į vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis principo aspektus

Teiginys	Atsakymas %		
	Taip	Ne	Kartais
Jūs rūpinatės savo vaiko sveikata (profilaktinė medicininė stomatologo apžiūra, vitaminai, skiepai ir t.t.)	91.0	0.9	8.1
Kasdien Jūsų vaikas valgo kompleksinius pietus (sriuba, antras patiekalas, gėrimas), daržoves, vaisius	56.8	16.2	27.0
Pramogaujate drauge visa šeima (kinas, teatras, atrakcionai, išvykos)	58.6	1.8	39.6
Namuose sudarytos tinkamos sąlygos vaikui pamokoms ruošti (niekas netrukdo, turi reikiamas priemones, sąsiuvinius, knygas, rašomąjį stalą)	89.2	4.5	6.3
Jūs leidžiate vaikui žaisti tuos žaidimus, lankyti tokius būrelius, kurie jam patinka	78.4	3.6	18.0
Pritariate vaikui, jei jis nori dalyvauti varžybose, konkursuose	87.4	1.8	10.8
Leidžiate vaikui namuose dirbti darbus, kurie Jūsų manymu jam fiziškai būtų per sunkūs, ar vaikas nesugebėtų tinkamai atlikti	15.4	48.6	36.0
Pasikalbate su vaiku, jei pastebite, kad jis nuliūdęs ar sunerimęs	91.0	8.1	0.9
Pagiriate vaiką už gerą mokymąsi, pavyzdingą elgesį, už pasiekimus ar puikiai atliktus darbus	94.6	4.5	0.9
Atsiprašote vaiko, jei pasikarščiaavote ir pasielgėte neteisingai ar įžeidėte, įskaudinote jį	69.4	28.8	1.8
Sugėdinate vaiką kitų žmonių akivaizdoje dėl netinkamo jo elgesio	20.8	31.5	47.7

3 lentelės duomenys atskleidžia, kad daugiausia tėvų (94,6 %) iš vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis aspektų pabrėžia gerą vaiko mokymąsi, rezultatų siekimą. Tėvai teigia, kad pastebi vaiko pasiekimus ir įvertina pavyzdingą elgesį ir gerą mokymąsi pagirdami vaiką. 91 % tėvų pabrėžia rūpestį vaiku (pasikalbėjimą, nuraminimą) bei rūpinimąsi vaiko sveikata. Galima teigti, kad tėvų susirūpinimas profilaktiškai tikrinti vaiko sveikatą yra labiau inicijuotas ne tiek pačių tėvų, kiek naujai priimtų nutarimų bei įsakymų: Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. Nutarimas Nr. 1196, kuriame patvirtintos nuostatos, numatančios stiprinti vaikų ir moksleivių sveikatos kontrolę bei susirgimų profilaktiką, taip pat 2000 m. įsakymas Nr. 169 / 299, kuriame patvirtintos vaikų ir moksleivių sveikatos apsaugos politikos strateginės gairės, 2003 m. įsakymas Nr. V-138 „Dėl asmens sveikatos priežiūros paslaugų teikimo vaikams“. Vaikai būtinai privalo profilaktiškai pasitikrinti savo sveikatą prieš kiekvienus naujus mokslo metus, vaiko sveikatos tikrinimas privalomas ir vykstant į poilsio stovyklas bei pasirinkus užklasinis sporto

būrelius. Toks privalomas vaiko sveikatos patikrinimas tapo neišvengiama vaiko sveikatos kontrolės sistemos dalimi.

Didžioji dalis tėvų teigia, kad namuose sudarytos sąlygos vaikui mokytis (89,2 %), daugelis tėvų (78,4 %) leidžia žaisti žaidimus ir lankyti būrelius, kurie vaikui patinka, dalyvauti konkursuose. Kaip jau buvo minėta teorinėje dalyje, Konvencijos 31 str. minima vaiko teisė į poilsį ir laisvalaikį, nes su šiuo straipsniu kūrybingumo požiūriu glaudžiai susiję žaidimai ir dauguma respondentų tėvų šią vaiko teisę įgyvendina. Tačiau vis gi 18 % vaiko pasirinkimui pritaria tik kartais: galima manyti, kad tokį tėvų požiūrį lydi ne kategoriški draudimai vaiko pomėgiams, tačiau tai gali būti ir per daug platūs paties vaiko užmojai, galų gale juk dalis tėvų susiduria su finansinėmis problemomis, ir galbūt tiesiog nėra galimybių tenkinti vaiko troškimą lankyti vieną ar kitą būrelį. Tokias prielaidas galima daryti todėl, kad daugiausia atsakymų „kartais“ pateikė du ir daugiau vaikų auginantys tėvai. 87,4 % tėvų skatina vaiko saviraišką – leisdami dalyvauti varžybose ar konkursuose. Tad lyginant su teise žaisti ar rinktis užklasinę veiklą, tėvai skiria daugiau dėmesio vaiko savirealizacijai jau esamoje pasirinktoje veikloje. Tik keletas tėvų buvo kategoriški ir savo vaikui tai draudžia.

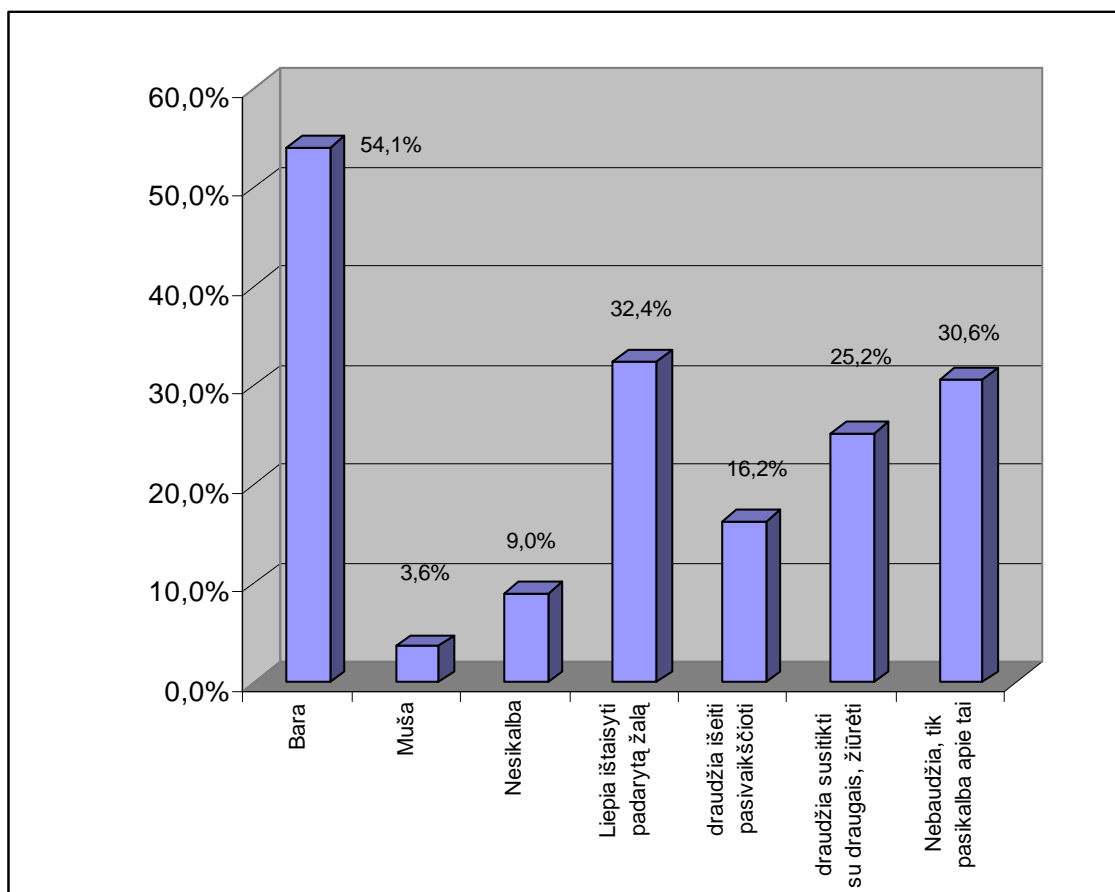
48,6 % tėvų neleidžia vaikui namuose dirbti darbų, kurie jam galėtų būti fiziškai per sunkūs, neišnaudoja vaiko, tik 15,4 % tėvų prisipažįsta, kad vaikai tokius darbus dirba. Tikslinga būtų išsiaiškinti, kokios priežastys lemia tai, kad vaikai dirba namuose jiems fiziškai per sunkius darbus. Žinoma galima būtų daryti prielaidą, kad tėvai tiesiog leidžia vaikui išbandyti savo jėgas. Tačiau bet kokių atveju, jei vaikas atlieką fizinį darbą ne pagal savo jėgas – tai jau vaiko teisių pažeidimas, kurio pasekmėje žalojama vaiko fizinė sveikata. Nuolaidžiau galima būtų pažvelgti į tą darbinę veiklą, kuri atitinka vaiko fizines galias, kurią tėvai skatina, nors vaikas vis dar nesugeba tai atlikti tinkamai todėl, kad šiame amžiuje neturi atitinkamų įgūdžių. Gal ir galima būtų manyti, kad tėvai tokiu būdu plečia vaiko galimybių ribas (apie kurias buvo plačiau kalbėta teorinėje dalyje) bei moko naujų praktinių įgūdžių, tačiau visgi reikia atsižvelgti ir į vaiko fizinio bei psichinio išsivystymo lygį.

Įdomu pastebėti, kad tose šeimose, kuriose auga du ir daugiau vaikų žymiai daugiau tėvų paminėjo, kad jų vaikai kasdien nevalgo kompleksinių pietų, vaisių, daržovių (vienas vaikas šeimoje - 2,3 %, du ir daugiau vaikų – 27,6 %, $X^2=18.9$, $p<0.05$). Todėl galima manyti, kad du ar daugiau vaikų turinčios šeimos turi mažiau finansinių galimybių užtikrinti sveiką vaiko mitybą.

Vaiko saugiai emocinei savijautai užtikrinti yra svarbūs šilti tarpusavio santykiai tarp tėvų ir vaikų. Dažnai atsitinka, kad vaiko elgesys išveda tėvus iš pusiausvyros, tačiau būna ir taip, kad tiesiog vaikas tam tikru tėvų susierzinimo momentu, dėl visai kitų ir su vaiku nesusietų priežasčių, tampa objektu tėvų neigiamoms emocijoms ar susikaupusiam pykčiui išlieti. Į

klausimą „Ar atsiprašote vaiko, jei pasikarščiavote ir pasielgėte neteisingai ar įžeidėte, įskaudinote jį?“, dauguma tėvų (69,4 %) teigia, jog atsiprašo, ir visgi 28,8% respondentų, net ir jausdamiesi neteisūs, nelinkę atsiprašyti. Galima būtų daryti prielaidą, kad taip elgtis kai kuriuos tėvus skatina jų statusas šeimoje, ar perdėta savigarba, nes atsiprašydamas vaiko tik sumenkintų savo, kaip tėvo (mamos) autoritetą. Atlikus išsamesnę duomenų analizę šiuo klausimu, išryškėjo tai, kad vaikų skaičius šeimoje taip pat turi įtakos: „Taip“ (atsiprašo) atsakė 60,5 % vieną vaiką turinčių tėvų ir 79,3 % du ir daugiau vaikų turinčių tėvų ($X^2=4.3$, $p<0.05$). Remiantis gautu rezultatu, galima būtų kelti hipotetinį klausimą: ar tėvų asmeninė pedagoginė patirtis auginant antrą (ir paskesnius) vaikus, skatina juos mažiau paisyti savo asmeninių ambicijų ir santykius su vaikais grįžti demokratišku lygiaverčiu bendravimu, pripažįstant, kad ir suaugę kartais klysta?

Žinoma, tėvai taiko ir įvairias drausminimo priemones prieš vaiko netinkamą elgesį. Kokios jos yra, matome 3 pav.:

3 pav. Tėvų naudojamos priemonės prieš netinkamą vaiko elgesį

3 pav. matyti, kad 54,1 % tėvų pažymi, kad vaiką bara, kai jis, jų manymu, pasielgia netinkamai ir, lyginant su kitomis drausminimo priemonėmis, vaiko barimas yra dažniausiai tėvų naudojama drausminimo priemonė. 32,4 % liepia ištaisyti padarytą žalą, 30,6 % – nebaudžia, tik pasikalba apie tai. Tik 3,6 % prisipažįsta, kad taiko fizines bausmes. Kalbant apie vieną ir du bei daugiau vaikų turinčius tėvus, reikšmingi skirtumai pastebėti tarp tokių bausmių kaip

nesikalbėjimas (tarp vieną vaiką turinčių – 15,9 % du bei daugiau vaikų – 1,7 %) ir draudimo eiti pasivaikščioti (tarp vieną vaiką turinčių – 27,3 % du bei daugiau vaikų – 8,5 %, $X^2=6.5$, $p<0.05$). Vieną vaiką auginantys šeimoje tėvai dažniau linkę taikyti pozityvesnias drausminimo priemones: tokias kaip vaiko elgesio aptarimas kartu, o du ir daugiau vaikų auginantys tėvai dažniau liepia vaikui ištaisyti padarytą žalą. Išsamiau nagrinėjant duomenis, pastebėta ir tai, kad tėvai (vyrai) dažniau nei mamos vaiką drausmina įvairiais draudimais (draudžia išeiti pasivaikščioti, susitikti su draugais, žiūrėti TV).

Kaip matome, šeimose dažniausia vyrauja žodinės drausminimo priemonės: negatyvios – barimas ir pozityvios – elgesio analizavimas drauge su vaiku. Jei barimą prilygintume emociniam smurtui (priklauso nuo to, ką vaikas jaučia) ir susietume su teorinėje dalyje nagrinėta viena iš smurto prieš vaiką (plačiąja prasme) priežasčių, tuomet galima būtų teigti, kad tėvams tiesiog neužtenka jėgų (arba trūksta kompetencijos) ieškoti kito sprendimo būdo esant taip susiklosčiusioms aplinkybėms. Tačiau visgi, tėvai, susidūrę su auklėjimo problemom ieško sprendimų. Tai atspindi 4 lentelėje pateikti duomenys.

4 lentelė. Tėvų sprendimai, susidūrus su auklėjimo problemomis

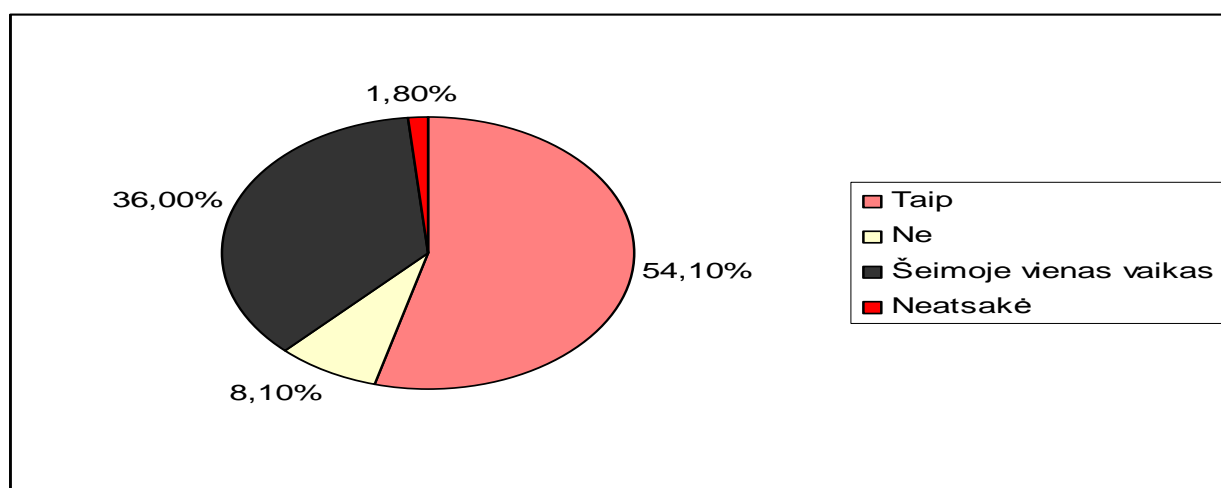
Teiginys	Atsakymas %
prašote patarimų pas savo tėvus, ar kartojate savo tėvų auklėjimo būdus ir metodus jūsų atžvilgiu	26.1
prašote patarimų pas specialistus: gydytojus, psichologus, pedagogus	31.5
ieškote informacijos knygoje, žiūrite TV laidas, skaitote atitinkamus tėvams leidžiamus žurnalus	50.5
Kita	21.6

4 lentelės duomenys rodo, kad 50,5 % respondentų teigia, kad susidūrę su auklėjimo problemomis, atsakymų ieško knygoje, žurnaluose, TV laidose. Ketvirtadalis apklaustų tėvų kartoja savo tėvų auklėjimo metodus (26,1 %). Pastebėta, kad šį atsakymo variantą daugiausia rinkosi tie respondentai, kurie gyvena kartu su tėvais t.y. vaiko seneliais. Akivaizdu, kad išplėstinės šeimos nariai daugiau ar mažiau dalyvauja vaiko ugdymo procese. Specialistų pagalba, susidūrus su problematišku vaiko elgesiu, ieško 31,5 % respondentų. Tarp atsakymų „kita“ dažniausiai pasitaikantis atsakymas buvo, kad auklėjimo problemos sprendžiamos per dialogą, aptariant netinkamą elgesį su pačiu vaiku. Šį atsakymo variantą dažniausiai rinkosi respondentai vyrai. Išsamiau nagrinėjant tėvų (vyrų) apklausos duomenis, pastebėta, atsakymų „įvertinu situaciją pats“, „randu būdų ir priemonių pastatyti į vietą“, tėvai (vyrai) dažniau minėjo ir jų pačių tėvų patarimų reikšmingumą, bei jų auklėjimo būdus ir metodus vaikystėje taikytus jiems patiems.

Apibendrinus empirinio tyrimo duomenis, kurie atspindi tėvų požiūrį į vaiko teisę sveikai gyventi ir vystytis bei žinant teorinius šios vaiko teisės aspektus, kurių pagrindinis - gyventi nepatiriant prievartos, paaiškėjo kad 3,6% respondentų tėvų naudoja fizines bausmes, kaip priemonę prieš netinkamą vaiko elgesį. 54,1% respondentų tėvų barimą naudoja kaip elgesio kontrolės ir modeliavimo priemonę. Ir tik 30,6% tėvų tarpusavio bendravimą su vaiku, bandant analizuoti ir vertinti netinkamo elgesio priežastis ir pasekmes laiko veiksminga priemone pozityviam vaiko elgesiui formuoti.

3.1.3. Vaiko teisė nebūti diskriminuojamu šeimoje

Siekiant išsiaiškinti, koks yra tėvų požiūris į vaiko teisę nebūti šeimoje diskriminuojamu dėl amžiaus ar lyties, panagrinėsime duomenis, kurie atspindi reikalavimų ir taisyklių vienodą taikymą visiems šeimoje augantiems vaikams.

4 pav. Tėvų reikalavimų, taisyklių šeimoje vienodas taikymas visiems vaikams

4 pav. matyti, kad didžioji dalis tėvų (54,1 %) šeimoje visiems vaikams skiria vienodai dėmesio, taiko vienodus reikalavimus, taisykles. Tačiau tai jau prieštarauja, kaip matysime, 7 lentelėje pateiktiems duomenims - net 60,4 % apklaustų tėvų teigia, kad vaiko pareiga yra prižiūrėti jaunesnį broliuką ar sesutę, ką galima laikyti diskriminacija amžiaus požiūriu, be to svarbu tai, kad 7-11 metų amžiaus vaikai neturi praktinių įgūdžių prižiūrėti jaunesnius brolius ar seseris (plačiau 3.1.4.poskyryje, analizuojant 7 lentelės duomenis).

8,1 % respondentų teigia, kad šeimoje augantiems vaikams keliami reikalavimai bei taisyklės nėra vienodos. Išsamiau nagrinėjant šiuos anketinius duomenis, pastebėta, kad savo teiginį dauguma taip atsakiusiųjų komentuoja: „...nes dvylikos metų skirtumas tarp vaikų“, „nes vaikai skirtingų lyčių“, „vaikai skirtingo amžiaus“ ir pan. Negalima paneigti, kad, vaikui augant keliami vis didesni reikalavimai, negalima neigti ir to, kad su skirtingų lyčių vaikais (net jei jie ir

yra dvyniai) elgiamasi skirtingai. Tačiau svarbu tai, kad vaikai dėl amžiaus ar lyties skirtumų nebūtų žeminami ar suvaržomos jų teisės.

Apibendrinant galima teigti, kad vaiko teisę nebūti šeimoje diskriminuojamu dėl amžiaus ar lyties atspindi 54,1% respondentų tėvų nuostata visiems šeimoje augantiems vaikams skirti vienodai dėmesio, kelti tuos pačius reikalavimus ar taikyti vienodas taisykles. Tačiau 60,4% tėvų teigia, kad vyresnio vaiko pareiga yra prižiūrėti jaunesnį šeimos narį, o tai jau galima būtų traktuoti kaip diskriminaciją dėl amžiaus: vyresniajam vaikui keliami didesni reikalavimai ir atsakomybė, tuo pat metu ribojamas vyresniojo vaiko laisvalaikis, o juk vaikų priežiūra yra tiesioginė tėvų pareiga.

3.1.4. Geriausi vaiko interesai

Siekiant išsiaiškinti, kaip tėvai supranta geriausius vaiko interesus, anketoje buvo pateikti devyni teiginiai, kurie atspindi šią vaiko teisę. Tėvams buvo siūloma pažymėti tris jų manymu svarbiausius teiginius. Respondentų požiūrį matome 5 lentelėje.

5 lentelė. Svarbiausi vaiko interesai tėvų požiūriu

Teiginys	Atsakymas %
gera vaiko sveikata	82.9
geri jo santykiai su tėvais	57.7
geri jo santykiai su draugais	16.2
pilna šeima (tėvai neišsiskyre)	18.0
gera šeimos finansinė padėtis	17.1
geri vaiko pažymiai, įdomūs būreliai	9.0
vaiko savarankiškumo skatinimas	31.5
galimybė reikšti savo nuomonę ir būti šeimoje reikšmingu	32.4
saugumo jausmas, kad nieks jo nenuskriaus, neižeis ir nesityčios	35.1

Dauguma tėvų (82,9 %) akcentuoja gerą vaiko sveikatą bei gerus tarpusavio santykius šeimoje (57,7 %). Geri vaiko pažymiai nelaikomi prioritetu (tik 9,0 % pažymėjo šį interesą), nors prieš tai nagrinėjant tėvų požiūrį į vaiko teisę gyventi ir sveikai vystytis, net 94,6 % tėvų pažymėjo, kad geria vaiką už gerus pažymius ir pasiekimus. Lyginant vieną ir du bei daugiau vaikų turinčių tėvų atsakymus, matome skirtumų: vieną vaiką turintys tėvai labiau nei du bei daugiau vaikų turintys tėvai akcentavo gerus vaiko santykius su tėvais (vieną – 63,6 %, du ir daugiau – 50,8 %), vaiko gerus santykius su draugais (vieną- 22,7 %, du ir daugiau – 11,9 %), gerą šeimos finansinę padėtį (vieną – 22,7 %, du ir daugiau – 11,9 %). Galima daryti prielaidą,

kad šeimose, kuriose auga vienas vaikas, yra labiau sureikšminamas socialinis šeimos statusas, kuris tėvams reiškia tai, kad gera finansinė šeimos padėtis daro įtaką ir vaiko gerovei. Tėvai (vyrai) šį teiginį akcentavo dažniausiai. Toks jų požiūris iš dalies patvirtintų teorinėje dalyje, 1.2.3. poskyryje aptartą „tėvo kaip duonpelnio“ vaidmens šeimoje reikšmę, tačiau, remiantis šių duomenų analize, negalime tvirtinti, kad tėvo, kaip moralinių vertybių mokytojo, vaidmuo tapo ne tokiu reikšmingu. Teigiami vaiko pažymiai yra svarbūs tėvams, auginantiems vieną vaiką – 15,9 %, du ir daugiau – 5,1 %. Tuo tarpu ryškiausias skirtumas pastebėtas tarp šių grupių nuomonės dėl vaiko savarankiškumo skatinimo – šį prioritetą pažymėjo 20,5 % vieną vaiką turinčių tėvų ir 40,7 % du ir daugiau vaikų turinčių tėvų ($X^2=4.7$, $p<0.05$). Tai dar kartą patvirtino, kad du ir daugiau vaikų turintys tėvai mažiau linkę vaiką laikyti savo nuosavybe ir labiau skatinamas vaiko savarankiškumas. Taip pat analizuojant tėvų atsakymų priklausomybę nuo jų amžiaus grupės, galima pastebėti, kad vaiko savarankiškumo skatinimas ypač svarbus tėvams, kuriems virš 40 metų - 47,1 %, 20-30 m. – 36,0 %, 30-40 m. – 26,1 %. Galima daryti prielaidą, kad vyresnio amžiaus tėvai vaiko savarankiškumą vertina, kaip reikšmingą vaiko gerovės rodiklį. Geri vaiko pažymiai labiausiai svarbūs jauniausiems tėvams (20-30 m.) – 20,0 %. Galima tik spėlioti, kas įtakoja tokią jaunų tėvų nuomonę: ar vaiko reikšmingumo vertės pajautimas protinius sugebėjimus įvertinus pažymiu, ar tėvams svarbūs vaiko gebėjimai ir žinios, kurie vėliau įtakos sėkmingą jo mokymąsi aukštesnėse pakopose, taigi ir vaiko socialinę padėtį ateityje. Žvelgiant į šiandieninį jaunimą, pastebima tendencija siekti aukštesnio išsilavinimo, akcentuojama permanentinio ugdymo sistema, viso to dėka atsiranda daugiau galimybių užsitikrinti gerą darbą ir gauti didesnę darbo užmokestį (sovietiniais laikais, aukštasis mokslas neturėjo tokios reikšmės – didesnė jaunimo dalis siekė profesinio išsilavinimo). Nes, kaip matome, 17,1 % respondentų gerą finansinę šeimos padėtį laiko svarbiu rodikliu vaiko gerovei užtikrinti.

Vaiko geriausi interesai apima ir vaiko vertės reikšmingumą, galimybę save realizuoti ir dalyvauti šeimos gyvenime. Geriausi interesai suprantami ne tik kaip vaiko poreikių tenkinimas. Dažnai (kaip jau minėta teorinėje dalyje) vaiko norai ir pageidavimai gali nesutapti su jų pačių geriausiais interesais. Plačiau apie tai kalbėsime nagrinėdami tėvų požiūrį į vaiko nuomonės reikšmingumą.

Svarbus vaiko dalyvavimo (t. y. tam tikrų funkcijų atlikimo) šeimos gyvenime aspektas susijęs su vaiko pareigomis namuose. Visi tyrime dalyvavę tėvai neneigia, kad 7-11 metų amžiaus vaikai privalo turėti pareigų namuose.

Kokios dažniausia vyrauja vaiko pareigos namuose atspindi 6 lentelės duomenys:

6 lentelė. Vaiko pareigos namuose tėvų nuomone

Teiginys	Atsakymas %
Padėti tėvams namų ruošoje	55,9
Susitvarkyti tik savo daiktus, kambarį	21,6
Prižiūrėti jaunesnį broliuką, sesutę	60,4
Rūpintis naminiiais augintiniais	23,4
Nueiti į parduotuvę apsipirkti	2,7
Vaikas neturi turėti pareigų	-

6 lentelėje matyti, kad 60,4 % apklaustų tėvų teigia, kad vaiko pareiga yra prižiūrėti jaunesnį broliuką ar sesutę. Toks respondentų požiūris dar nereiškia, kad tėvai pažeidžia vaiko teises. Padėti prižiūrėti yra viena, o imtis visos atsakomybės už jaunesniojo šeimos nario priežiūrą 7-11 metų vaikas tikrai negali. Visų pirma, tai yra tėvų pareiga ir suprantama, kad tokio amžiaus vaikai neturi atitinkamų įgūdžių ir patirties bei žinių, kurie reikalingi imantis visiškos atsakomybės už jaunesnį šeimos narį. Jei pagalba prižiūrint jaunesnius brolius ar seseris laisvanoriškas vaiko sprendimas, tuomet galima teigti, kad tai nėra vaiko teisių pažeidimas. Tai negali būti traktuojama ir kaip diskriminacija dėl amžiaus, nes tai gali būti savotiškas vaiko galimybių ribų išplėtimas, pripažįstant jo didėjančius sugebėjimus – bet čia kalbama tik apie vyresnio vaiko pagalbą tėvams prižiūrint jaunesnius vaikus. Tačiau neatmeskime galimybės, kad pasitaiko atveju, kai pradinių klasių vaikui užkraunama per didelė atsakomybė už jaunesnį broli (seserį) – pvz. nuvesti ir paimti iš darželio, be suaugusiojo priežiūros likti „auklės“ vaidmenyje ar pan. Tokiu atveju tėvai negali kalbėti apie vaiko saugumo užtikrinimą. Vyresnis vaikas yra įpareigotas vykdyti suaugusiojo funkcijas, pažeidžiama jo teisė į laisvalaikį, kuomet vaikas turi teisę pats pasirinkti jo amžių ir pomėgius atitinkančią veiklą.

Didelė dalis tėvų (55,9 %) pažymi, kad vaikas turi tėvams padėti namų ruošoje. Galima teigti, kad šios pareigos – tai vaiko savarankiškumo skatinimas ir gebėjimų lavinimas sulaukiant tiesioginės pagalbos iš suaugusiųjų. Du ir daugiau vaikų turintys tėvai dažniau nei vieną vaiką turintys tėvai mano, kad vaiko pareiga susitvarkyti savo daiktus, kambarį (vieną – 11,4 %, du ir daugiau – 23,7 %). Tokią nuomonę galima paaiškinti tuo, kad tėvai auginantys daugiau vaikų turi ir daugiau pareigų namuose, mažiau laiko, dėl to tikisi daugiau pagalbos iš savo atžalų.

Respondentų tarpe neatsirado manančių, kad vaikas apskritai neturi pareigų. Kaip jau minėta teorinėje šaltinių apžvalgoje, šeimose pripažįstant vaiko teises pripažįstamos ir pareigos. Kiekvienoje šeimoje požiūris į pareigų reikšmingumą skiriasi. Tačiau išlaikyti balansą tarp teisių ir pareigų padeda taisyklių sistema, kurią plačiau panagrinėsime 3.1.5. poskyryje.

Apibendrinant galima teigti, kad geriausiai vaiko interesus tėvai dažniausiai išreiškia aprūpinimo ir apsaugos aspektu: net 82,9% tėvų teigia, kad svarbiausia vaiko gera sveikata. Taip pat tėvų manymu, vaikui svarbu jo geri santykiai su tėvais (57,7%) ir draugais (16,2%).

Vaiko pareigų reikšmingumą pažymėjo visi tėvai – šiuo atveju galima teigti, kad šeimose siekiama realizuoti vaiko dalyvavimo teisę, nenušalinant vaiko nuo galimybės veikti šeimos labui.

3.1.5. Tėvų dėmesys vaiko nuomonei (pažiūroms)

Tėvų požiūrį į vaiko nuomonės reikšmingumą šeimoje atspindi 7 lentelėje pateikti duomenys. Tėvams buvo pateikta 13 teiginių, kurie atskleidžia tėvų nuostatas dėl reikšmingų vaikams gyvenime dalykų.

7 lentelė. Vaiko pripažinimas ir tėvų dėmesys vaiko nuomonei

Teiginys	Atsakymas (TAIP)%
sprendžiate kuo vaikui apsirengti, ką turėtų veikti laisvalaikiu	39.6
griežtai laikotės dienos režimo ir nustatote, kada vaikas privalo eiti miegoti	38.7
manote, kad vaikas privalo valgyti bent 3 kartus per dieną, tam tikru metu, net jei ir nenori	30.6
leidžiate žiūrėti vaikui TV laidas, kurios jam patinka	45.9
kartais, susiklosčius aplinkybėms, atliekate už vaiką tai, ką jis pats gali ir sugeba	46.8
nuolat primenate vaikui pareigas, kurias jis atlieka pats (pvz. paruošti pamokas, išsivalyti dantis ir pan.)	64.9
kartais vadinote savo vaiką ne vardu (pvz. "mažuti" ar pan.), nors žinote, kad jam tai nepatinka	13.5
kartais dėl svarbių priežasčių meluojate vaikui	41.4
manote, kad vaikas negali turėti paslapčių	5.4
prašote, kad vaikas susidraugautų su Jūsų draugų, pažįstamų vaikais	9.0
esate tos nuomonės, kad Jūsų vaikas jokių būdu neturėtų savo piniginių santaupų ir esate griežtai prieš pinigais išreikštas dovanas vaikui	6.3
kritikuojate vaiką, lyginate su kitais vaikais norėdami sudrausmint ar kad jis siektų geresnių rezultatų	21.6
manote, kad tėvai ne visada privalo griežtai laikytis nustatytų šeimoje taisyklių, kurias aptarėte drauge su vaiku, dėl aukštesnio „suaugusiojo“ statuso (pvz. jūs neprivalote vaiko perspėti jei užtrunkat darbe, bet vaikas privalo jums pranešti, jei užtruko mokykloje ir pan.)	14.4

Gauti rezultatai (7 lentelė) rodo, kad net 64,9 % tėvų visgi nepripažįsta vaiko brandos ir mano, kad jam nuolat reikia priminti jo pareigas ir 46,8 % tėvų neskatina vaiko savarankiškumo, patys atlieka įvairius darbus už vaiką, net ir tokius, kuriuos vaikas sugeba atlikti pats. Analizuojant tėvų požiūrį į geriausių vaiko interesų supratimą, buvo nustatyta, kad tik 31,5 % respondentų tėvų vaiko savarankiškumo skatinimą laiko svarbiu vaiko gerovei.

45,9 % tėvų leidžia vaikui žiūrėti laidas, kurios jam patinka. Norėtusi tikėti, kad tėvai tai daro sąmoningai, o ne siekdami taip „užpildyti“ vaiko laisvalaikį (vietoje pramogų ar pasivaikščiojimų drauge su visa šeima). Net 41,4 % tėvų prisipažįsta, kad kartais meluoja vaikui. Negalima teigti, kad taip atsakę respondentai turėjo omenyje melą siekiant kaip nors pakenkti vaikui ar jį įskaudinti. Tuomet galėtume analizuoti tėvų melo įtaką vaiko emocinei savijautai. Gali būti, kad toks respondentų melas buvo nukreiptas siekiant apsaugoti vaiką nuo skaudžios informacijos. Todėl šis klausimas lieka atviras ir reikalauja gilesnės melo priežasčių analizės. Tik išsiaiškinus priežastis, kodėl kartais tėvai linkę meluoti vaikams, galima daryti detalesnes išvadas kiek tai susiję su vaiko teisėmis šeimoje.

Statistiškai reikšmingi skirtumai pastebėti tarp vieno ir du bei daugiau vaikų turinčių tėvų požiūrių į vaiko nuomonę: 59,1 % tėvų, turinčių vieną vaiką leidžia žiūrėti vaikui TV laidas, kurios jam patinka. Palyginimui – 37,3 % du ir daugiau vaikų turinčių tėvų suteikia vaikams laisvę pasirenkant televizijos laidas. ($X^2=4.8$, $p<0.05$). Net 52,3 % vieną vaiką turinčių tėvų prisipažįsta, kad kartais dėl svarbių priežasčių meluoja vaikui, du ir daugiau vaikų turintys meluoja rečiau (32,2 %), $X^2=4.2$, $p<0.05$). Paaikškėjo, kad daug dažniau vaikui meluoja tėvai, priklausantys jauniausiai grupei 20 – 30 metų amžiaus (20-30 m. – 68,0 %, 30-40 m. – 39,1 %, virš 40 m. – 11,8 %, $X^2=13.6$, $p<0.05$).

Kiek tėvams svarbi ir reikšminga vaiko nuomonė, parodo 8 lentelėje pateikti duomenys.

8 lentelė. Vaiko nuomonės reikšmingumas tėvams

Teiginys	Atsakymas %		
	Taip	Ne	Kartais
Domitės savo vaiko draugais, su kuriais jis bendrauja, leidžia laisvalaikį	85.2	2.8	12.0
Pirkdami vaikui daiktus, drabužius Jūs klausiate jo nuomonės	64.9	4.5	30.6
Klausiate vaiko nuomonės ir atsižvelgiate į jo norus bei pageidavimus sprenddami bendrus šeimos reikalus	40.5	4.5	55.0

Vaikas turi teisę pats pasirinkti draugus. Tačiau, kaip matome, tėvams yra svarbu koks draugų ratas supa jo atžalą. Net 85,2 % tėvų domisi vaiko draugais ir galima daryti prielaidą, kad toks domėjimasis nėra nepasitikėjimo vaiku įrodymas, bet nuoširdus tėvų rūpestis, siekiant apsaugoti nuo neigiamos bendraamžių įtakos. Žinant (kaip jau minėta teorinėje analizėje), kad

vaiko ryšys su bendraamžiais šiame amžiuje pradeda didėti, pastebime, kad tėvų ir šeimos vaidmuo vis dar turi didelę įtaką.

Daugiau nei pusė apklausoje dalyvavusių tėvų (64,9 %) teigia, išklausantys vaiko nuomonės pirkdami jam daiktus ar drabužius. Lyginant šeimas, turinčias vieną ir du bei daugiau vaikų, pastebėta, kad pastarųjų tėvai elgiasi tolerantiškiau vaikų atžvilgiu, leidžia vaikui pačiam spręsti. Į klausimą „Ar pirkdami vaikui daiktus, drabužius Jūs klausiate jo nuomonės?“ „taip“ atsakė 59,1 % vieną vaiką turinčių tėvų ir 72,4 % du bei daugiau vaikų turinčių tėvų.

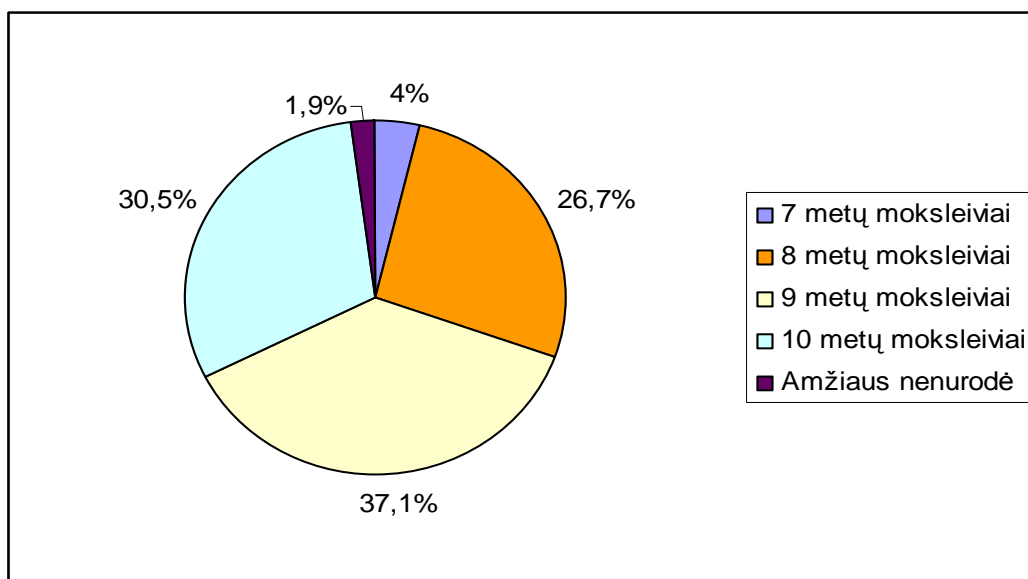
Analizuojant duomenis, kurie atspindi vaiko nuomonės reikšmingumą, sprendžiant bendrus šeimos reikalus išaiškėjo, kad 40,5 % tėvų išklauso vaiko nuomonės. Žinoma negalima teigti, kad į ją tėvai visuomet atsižvelgia priimdami sprendimus, tačiau šiuo atveju svarbu tai, kad vaikas šeimoje yra išgirstas bei gali išsakyti savo nuomonę ir nenušalinamas nuo galimybės įtakoti šeimos galutinį sprendimą.

Apibendrinant galima teigti, kad dauguma tėvų atsižvelgia į vaiko nuomonę: pirkdami drabužius, leisdami pasirinkti kokias televizijos laidas norėtų žiūrėti, tačiau vaiko nuomonės sprendžiant bendrus šeimos reikalus nuolat išklauso tik 40,5% apklaustų tėvų.

3.2. MOKSLEIVIŲ POŽIŪRIS Į VAIKO TEISES ŠEIMOJE

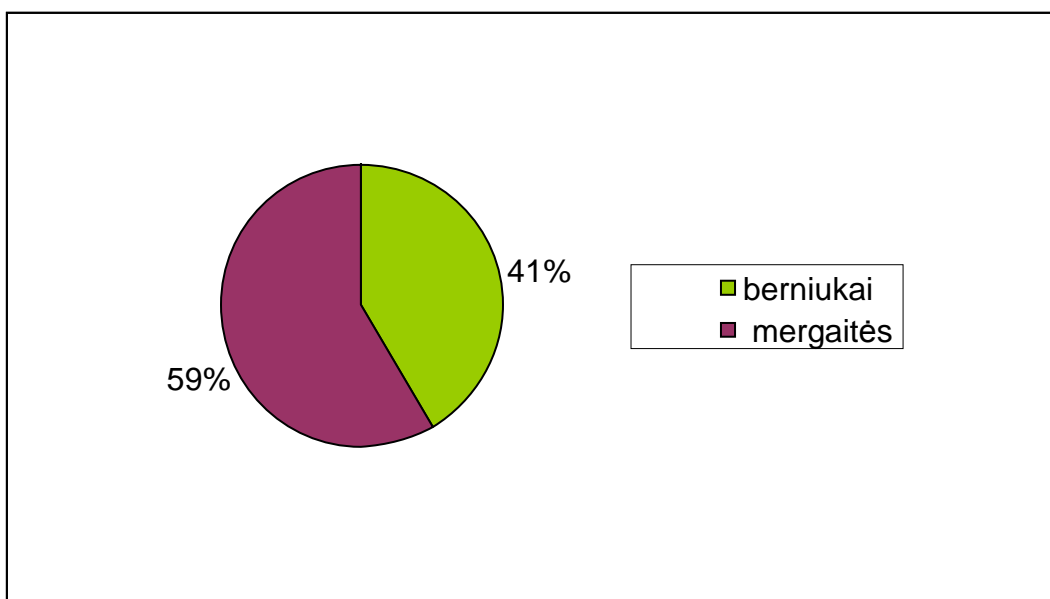
Ši skyrių sudaro 5 poskyriai: pirmame pateikiami demografiniai duomenys, paskesniuose poskyriuose analizuojami duomenys, kuriuose atsispindi vaikų požiūris į vaiko teises šeimoje pagal keturis JT Konvencijos principus.

3.2.1. Respondentų demografiniai duomenys

5 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal amžių

5 pav. matyti, kad didžioji dalis respondentų priklauso 8-10 metų amžiaus grupei (daugiausia 9 metų moksleiviai - 37,1 %). 7 metų vaikai sudaro tik 4 % apklaustųjų.

6 pav. Mokinių pasiskirstymas pagal lytį

6 pav. matyti, kad mergaitės sudaro 59 % apklaustųjų. Todėl galima daryti prielaidą, kad klasėse yra daugiau mergaičių.

3.2.2. Vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis

Respondentams buvo pateikti teiginiai, kurie atspindi moksleivių požiūrį į vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis principo aspektus. 9 lentelėje matome, kad:

9 lentelė. Vaikų požiūris į jų teisės gyventi ir sveikai vystytis principo aspektus

Teiginys	Atsakymas %		
	Taip	Ne	Kartais
Tėvai rūpinasi mano sveikata	88,6	1,9	9,5
Kasdien valgau pietus	49,5	14,3	36,2
Pramogauju drauge su visa šeima	51,4	12,4	36,2
Namuose galiu ruošti pamokas	84,8	3,8	11,4
Namuose yra tokia vieta, kur galiu pabūti vienas/a	66,7	23,8	9,5
Tėvai pritaria man, jei noriu dalyvauti konkursuose, varžybose	75,2	5,7	19,0
Tenka dirbti darbus namuose, kurie man atrodo per sunkūs	28,6	39,0	32,4
Galiu žaisti tuos žaidimus, lankyti tuos būrelius, kurie man patinka	76,2	4,8	19,0
Tėvai mane paguodžia, kai liūdna	79,0	3,9	17,1
Tėvai pagiria mane už pavyzdingą elgesį, gerą mokymąsi, už gerus darbus	86,7	1,9	11,4
Tėvai atsiprašo, jei pasielgia neteisingai, jei ižeidžia mane	66,7	11,4	21,9
Tėvai gėdina mane, ižeidžia kitiems žmonėms matant ar girdint	7,6	68,6	22,9

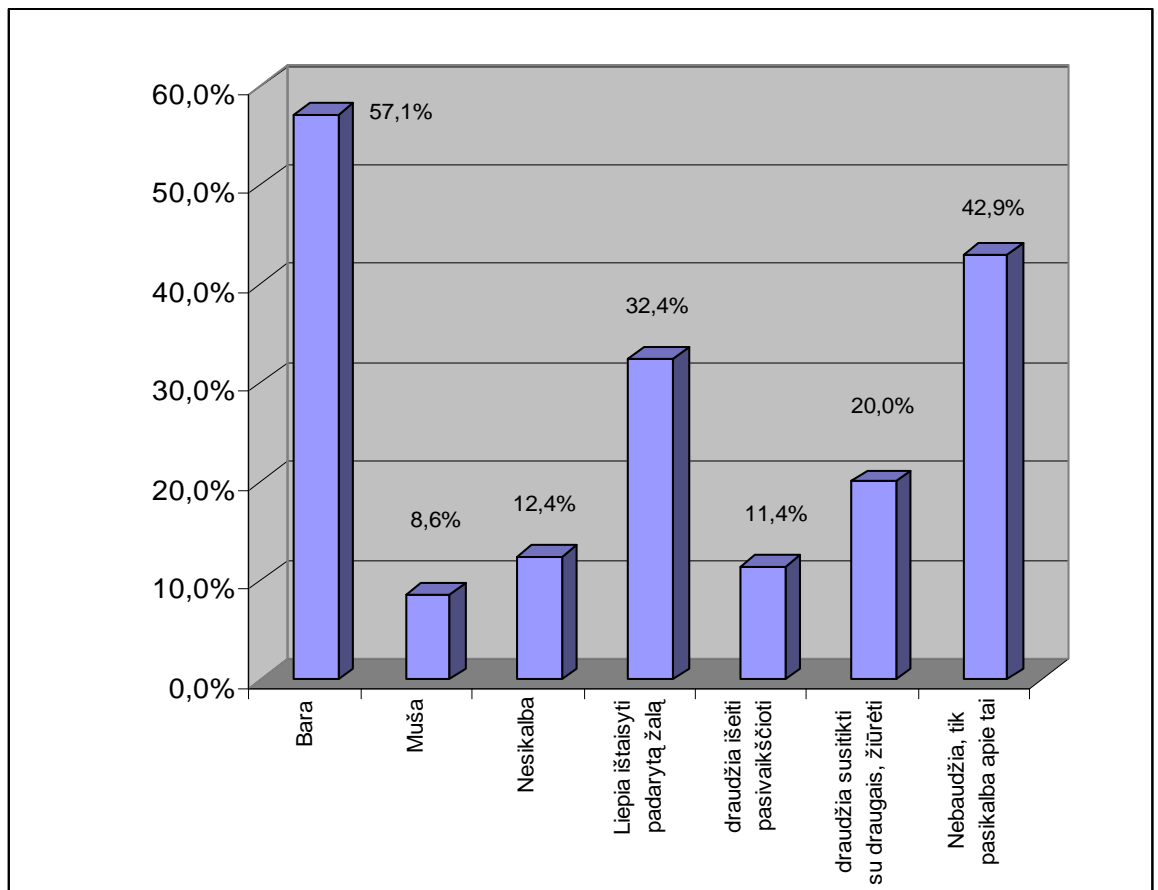
9 lentelėje pateikti tyrimo duomenys rodo, kad dauguma vaikų mano, kad jų tėvai rūpinasi jų sveikata (88,6 %). Tačiau 9,5 % respondentų teigė, jog tik kartais tėvai rūpinasi jų sveikata. Tėvų susirūpinimo dėl savo vaiko sveikatos nepastebėjo 1,9 % apklausoje dalyvavusių vaikų. Įdomu būtų išsiaiškinti, kokiais kriterijais remdamiesi šie vaikai teigia, jog tėvai nesirūpina arba tik kartais rūpinasi jų sveikata.

Namuose sudarytos sąlygos ruošti pamokas (84,8 %), tačiau dalis vaikų (23,8 %) teigia, kad namuose visgi nėra tokios vietos, kurioje vaikas galėtų pabūti vienas, jei to norėtų. Galima daryti prielaidą, kad dalies vaikų teisė į privatumą yra apribota.

Vaikų nuomone jų tėvai dažniausia pritaria savo vaiko užklasinės veiklos pasirinkimui: jie gali lankyti tuos būrelius, žaisti žaidimus, kurie patinka (76,2 %). Tik nedidelė dalis respondentų teigė, kad tėvai visiškai (4,8 %) ar kartais (19 %) riboja šią pasirinkimo laisvę. Tačiau detaliau analizuojant anketinius duomenis išaiškėjo, kad vaiko teisę žaisti jie supranta kaip žaisti kompiuterinius žaidimus. Galima daryti prielaidą, kodėl tėvai riboja tokią vaikų veiklą: baimindamiesi žalos vaiko fizinei (regėjimo) ir psichinei (nuovargis, agresija) sveikatai. Tokiu atveju išryškėja skirtingas tėvų ir vaikų požiūris į vaiko geriausias interesus.

Dauguma respondentų teigia, kad tėvai pastebi gerą mokymąsi, elgesį, už tai pagiria (86,7 %), tėvai yra dėmesingi ir reiškia supratimą ir meilę (79,0 %) kuomet vaikas jaučiasi blogai, yra susikrimtęs ar nuliūdęs. 68,6 % vaikų nesijaučia tėvų žeminami kitų žmonių akivaizdoje. Tačiau visgi 7,6 % vaikų yra patyrę gėdos jausmą kitų pašalinių žmonių akivaizdoje. Galima būtų užduoti hipotetinį klausimą: ar patirtą pašalinių žmonių akivaizdoje gėdos jausmą šiuo atveju galima prilyginti emociniam smurtui? Kaip jau buvo minėta teorinėje dalyje, sunku brėžti ribą tarp auklėjimo nuostatų ir vaiko teisių pažeidimų: ar tėvai tokiu būdu siekia pakeisti vaiko elgesį, nesusimąstydami, ką tuo metu jis jaučia, ar sąmoningai siekia pažeminti vaiką pašalinių žmonių akivaizdoje? Tačiau visgi, galima daryti prielaidą, kad daugumoje šeimų vyrauja šilti tarpusavio santykiai. 51,4 % apklaustų moksleivių teigia, kad niekuomet nestokoja pramogų ir laisvalaikio, kurį praleidžia drauge visa šeima.

Analizuojant vaikų apklausos duomenis, kuriuose atsispindi, kokie namuose taikomi drausminimo būdai, paaiškėjo, kad dažniausia tėvai, susidūrę su netinkamu vaikų elgesiu juos bara (57,1 %). 42,9 % respondentų teigia, kad nebaudžia, tik pasikalba, analizuodami situaciją. 32,4 % moksleivių teigia, kad tėvai liepia ištaisyti padarytą žalą (7 pav.). Todėl galima teigti, kad daugumai vaikų nustatant elgesio ribas, taikomas barimo metodas. Tačiau ar vaikai šį metodą laiko veiksmingu, nebuvo tirta. Būtų tikslinga išnagrinėti drausminimo priemonių, taikomų vaikams, efektyvumą pačių vaikų požiūriu.

7 pav. Tėvų naudojamos priemonės prieš netinkamą vaikų elgesį moksleivių akimis

Kaip ir tėvai, nedidelis procentas moksleivių prisipažįsta, kad juos tėvai muša (8,6 %), nagrinėjant anketinius duomenis išsamiau, paaiškėjo, kad berniukai dažniau teigia, kad jie yra mušami negu mergaitės. Galima manyti, kad galbūt berniukai apskritai yra labiau išdykę, judresni, dažniau nusikalsta, berniukus galbūt labiau priimtina bausti fizine bausme, nei mergaites, kurios yra labiau pažeidžiamos ir jautresnės. Tokių visuomenės požiūrį formuoja nuostata, kad moteris silpnoji lytis ir fizinės bausmės netinkama priemonė joms drausminti.

12,4 % moksleivių teigia, kad nesikalbėjimas kaip drausminimo priemonė taip pat taikoma. Tačiau kyla klausimas: ar tylą gali išspręsti su vaiko elgesiu susijusias problemas? Galima būtų sutikti tik tuo atveju, jei nesikalbėjimas būtų trumpalaikis ir skirtas tik tam, kad vaikas vienas apsvaistytų savo elgesį. Vėliau tikslinga keisti šią drausminimo priemonę į pozityvesnę – tėvų ir vaikų pokalbiu apie netinkamą elgesį, stengiantis, kad vaikas suprastų savo elgesio pasekmes.

Kaip parodė tyrimo rezultatai, susidūrę su akivaizdžiais vaiko teisių pažeidimais, kuomet vaikas sužino apie artimo draugo patirtą smurtą jo šeimoje (ar patirtą suaugusiojo smurtą), dauguma vaikų mėgintų padėti savo draugui (10 lentelė), prašydami pagalbos.

10 lentelė. Kur moksleiviai kreiptųsi pagalbos, pastebėję vaiko teisių pažeidimą

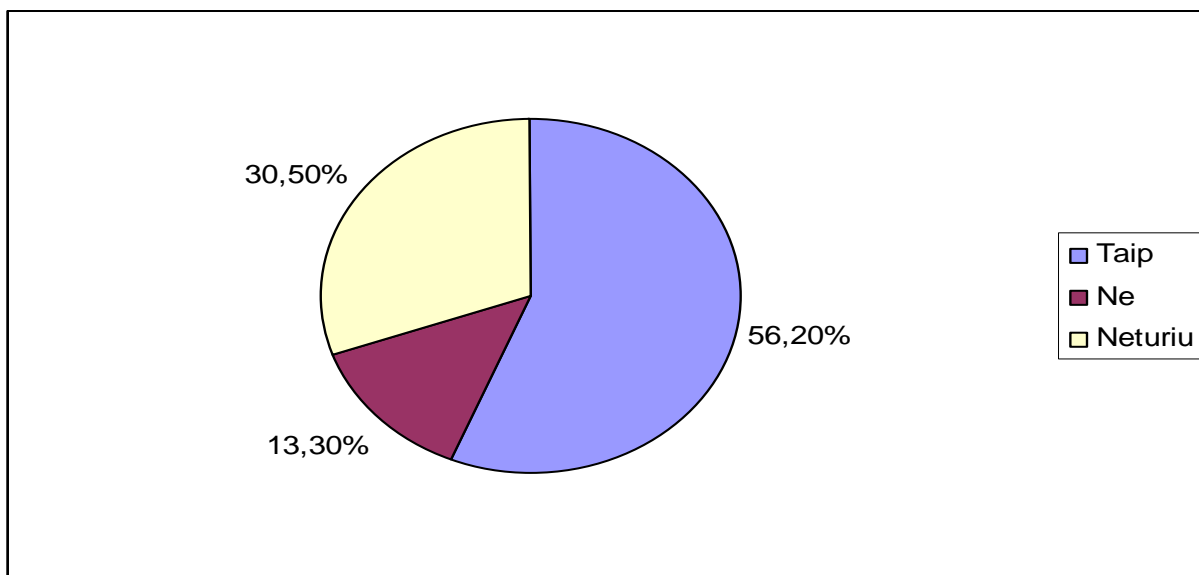
Atsakymas	Skaičius %
Į savo tėvus ir kitus artimuosius	52,4
Ieškotų pagalbos (policija, vaiko teisių apsaugos tarnyba, gydytojai, vaikų telefoninė linija, pagalbos telefonai ir kt.)	29,5
Į savo draugus	4,8
Į nukentėjusio draugo tėvus	2,8
Pats(i) bandytų padėti	1,9
Nežino, neatsakė	8,6

Į klausimą „Įsivaizduok, kad tavo draugą jo mama ar tėtis, ar kitas suaugęs primušė ir jis tavęs prašo pagalbos, kur (pas ką) tu kreiptumeisi?“ 52,4 % moksleivių atsakė, kad praneštų savo tėvams, seneliams, broliams, seserims. 7-11 metų amžiaus tarpsnyje vaikui šeima yra labai svarbi, vaikai pasitiki savo tėvais ir tikisi, pagalbos savo draugui iš jų. 29,5 % apklaustų vaikų kreiptųsi į įvairias tarnybas ir nurodė vaiko teisių tarnybą, vaikų telefono liniją. Tai rodo, kad trečdalis vaikų žino savo teises ir turi informacijos, kur reiktų kreiptis pagalbos tokiu atveju. Kyla klausimas: ar kiti du trečdaliai vaikų vien dėl to kreiptųsi į savo tėvus, nes labiau pasitiki jais, ar jie neturi nepakankamai informacijos apie vaiko teises ginančias institucijas?

Apibendrinus apklausos rezultatus, ir teigiant, kad vaiko teisės sveikai gyventi ir vystytis pagrindinis aspektas - gyventi nepatiriant prievartos, matome, kad vaikų nuomone, susidūrę su jų elgesio problemom nedidelė dalis tėvų naudoja emocinį ir fizinį smurtą, kaip problemos sprendimo būdą: 8,6% vaikų teigia, kad tėvai baudžia juos fizinėmis bausmėmis, o 12,4% vaikų susiduria su emocinio smurto apraiška, tokia kaip nesikalbėjimas su vaiku. Visgi jų teisė sveikai gyventi ir vystytis daugumos vaikų nuomone užtikrinama tuo, kad tėvai rūpinasi jų fizine sveikata, mityba, užklasine veikla, organizuojant bendrą visos šeimos laisvalaikį, bei palaikant šiltus tarpusavio santykius.

3.2.3. Vaiko teisė nebūti diskriminuojamu šeimoje

Siekiant išsiaiškinti, koks yra moksleivių požiūris į vaiko teisę nebūti šeimoje diskriminuojamu dėl amžiaus ar lyties panagrinėsime duomenis, kurie atspindi reikalavimų ir taisyklių vienodą taikymą visiems šeimoje augantiems vaikams. Moksleiviams buvo pateiktas klausimas: Ar tau su broliu (sese) tėvai vienodai teisingi? Tokia klausimo formuluote buvo siekiama išsiaiškinti, ar vaikas šeimoje nesijaučia menkinamas (ar pranašesnis) už kitus šeimoje augančius vaikus.

8 pav. Ar tėvai vienodai teisingi su broliu (sese)

8 pav. matyti, kad 56,2 % moksleivių mano, kad jų tėvai vienodai elgiasi šeimoje su visais vaikais. Tačiau yra 13,3 % manančių, kad reikalavimai jiems bei broliams ir (ar) seserims yra skirtingi, bet ištirti tokio požiūrio priežastis sunku, nes nėra duomenų, kokio amžiaus ir lyties brolius ar seseris turi šį atsakymą pasirinkę vaikai. Lyginant berniukų ir mergaičių požiūrius, galima aptikti statistiškai reikšmingų skirtumų: tarp mergaičių yra daugiau manančių, kad jų šeimoje vienodai skiriama dėmesio visiems vaikams (65,5 %), berniukų (41,5 %). Galima daryti prielaidą, kad galbūt berniukai visada jaučia didesnę tarpusavio konkurenciją. Tačiau tyrimo duomenys rodo, kad daugiau berniukų nei mergaičių yra vienturčiai šeimoje: 43,9 % tarp berniukų neturi nei brolio nei sesers, tarp mergaičių – 22,4 % ($X^2=6.2$, $p<0.05$). Norint išsiaiškinti objektyviau ar egzistuoja diskriminacija, reikalingi išsamesni kokybinio tyrimo duomenys.

Dar vienas aspektas, kuris apima vaiko teisę šeimoje nebūti diskriminuojamu vaikų požiūriu, plačiau nagrinėjamas 3.2.4. poskyryje. 12 lentelės duomenys atspindi vaikų pareigas namuose ir viena iš pareigų, kurią paminėjo 7-11 metų amžiaus moksleiviai, tai - pareiga prižiūrėti jaunesnį broliuką / sesutę.

Apibendrinant duomenis, galima teigti, kad vaiko teisę nebūti šeimoje diskriminuojamu dėl amžiaus ar lyties atspindi vaikų nuostata, kad jų tėvai visiems šeimoje augantiems vaikams skiria vienodai dėmesio, kelia tuos pačius reikalavimus ir taiko vienodas taisykles. Tokį požiūrį išreiškė 65,5 % mergaičių ir 41,5 % berniukų.

3.2.4. Geriausi vaiko interesai

Siekiant išsiaiškinti, kaip moksleiviai supranta geriausius savo interesus, anketoje vaikams buvo pateikti devyni teiginiai, kurie atspindi šią vaiko teisę. Jiems buvo siūloma pažymėti tris jų manymu svarbiausius teiginius. Respondentų požiūrį matome 11 lentelėje.

11 lentelė. Geriausi vaiko interesai moksleivių požiūriu

Teiginys	Atsakymas %
Gera sveikata	69,5
Gerai santykiai su tėvais	65,7
Gerai santykiai su draugais	30,5
Pilna šeima (tėvai neišsiskyre)	57,1
Gera šeimos finansinė padėtis	24,8
Gerai pažymiai, įdomūs būreliai	30,5
Galimybė būti savarankišku(a)	16,2
Galimybė turėti savo nuomonę ir būti šeimoje reikšmingu(a)	18,1
Jaustis saugiai ir žinoti, kad niekas nenuskriaus, neižeis, nesityčios	35,2

Kaip ir jų tėvai, apklausoje dalyvavę moksleiviai pažymi, kad svarbiausi dalykai jų gyvenime yra gera sveikata (69,5 %) ir geri santykiai su tėvais (65,7 %). Taip pat jie ypatingai pabrėžia pilnos, neišsiskyrusios šeimos svarbą (57,1 %). Lyginant moksleivius pagal lytį, matyti, kad mergaitėms labiau nei berniukams svarbu gera sveikata (berniukai – 63,4 %, mergaitės – 74,1 %). Tuo tarpu gerų santykių su draugais svarbą labiau pabrėžia berniukai nei mergaitės (berniukai – 48,8 %, mergaitės – 19,0 %, $X^2=9.9$, $p<0,05$). Galima daryti prielaidą, kad mergaitės jaučia didesnę emocinį ryšį su šeima (dažniau su mama) ir gal todėl neakcentuoja gerų santykių su draugais / bendraamžiais svarbos.

Vaiko geriausi interesai apima ir paties vaiko statuso šeimoje reikšmingumą, galimybę save realizuoti ir dalyvauti šeimos gyvenime. Svarbus vaiko dalyvavimo (t. y. tam tikrų funkcijų atlikimo) šeimos gyvenime aspektas susijęs su vaiko pareigomis namuose. Kokias savo pareigas namuose akcentuoja 7-11 metų amžiaus moksleiviai atspindi 12 lentelės duomenys.

12 lentelė. Pareigos namuose moksleivių požiūriu

Teiginys	Atsakymas %
Padėti tėvams namų ruošoje	72,4
Susitvarkyti tik savo daiktus, kambarį	71,4
Prižiūrėti jaunesnį broliuką, sesutę	25,7
Rūpintis naminiiais augintiniais	44,8
Nueiti į parduotuvę apsipirkti	32,4
Pareigų neturiu	4,8

12 lentelės duomenys atskleidžia, kad dauguma apklaustų vaikų mano, kad jų pagrindinės pareigos yra padėti tėvams namų ruošoje (72,4 %) ir susitvarkyti tik savo daiktus

(71,4 %). 25,7 % vaikų pažymi, kad jų pareiga - prižiūrėti jaunesnį broliuką ar sesutę. Žinant (1 lentelės duomenys), kad tyrime dalyvavo 39,6 % šeimų, kuriose auga vienas vaikas, galime daryti prielaidą, kad beveik kas antras vaikas pabrėžia savo pareigą prižiūrėti jaunesnį broliuką ar sesutę. Tačiau, iš anketos duomenų negalima spręsti, kiek respondentų moksleivių patys yra jauniausi šeimos nariai (logiška, kad tokios pareigos jie šeimoje tuomet neturi). Atsižvelgiant į tai, paaiškėja, kad dauguma moksleivių pabrėžia savo pareigą (ar vieną iš pareigų): prižiūrėti jaunesnį šeimos narį. Kadangi pati teiginio formuluotė yra „Prižiūrėti jaunesnį broliuką, sesutę“, tai suprantama, kad šiuo atveju nekalbama apie pagalbą tėvams prižiūrint jaunesnį šeimos narį. Tuomet galima teigti (jei vaikai teisingai suprato patį teiginį), kad ši pareiga turi diskriminacijos požymių (aptarta, analizuojant tėvų požiūrį, 3.1.4. poskyryje).

Turėti pareigų, tai jausti atsakomybę ir savo veikla būti reikšmingu šeimoje. Tik 4,8 % vaikų teigia, neturintys pareigų namuose.

Apibendrinant galima teigti, kad geriausių vaiko interesų užtikrinimą vaikų nuomone atspindi šie rodikliai - jų gera fizinė sveikata (69,5%), šilti santykiai su tėvais (65,7%) bei teisė ir galimybė gerai jaustis bendraamžių tarpe (30,5%).

3.2.5. Tėvų dėmesys vaiko nuomonei

Moksleivių požiūrį į jų nuomonės reikšmingumą šeimoje atspindi 13 lentelėje pateikti duomenys. Vaikams buvo pateikta 13 teiginių, kurie atskleidžia kokios jų tėvų nuostatos dėl reikšmingų vaikams dalykų vyrauja šeimoje.

13 lentelė. Neigiamas moksleivių požiūris į kai kuriuos santykių su tėvais aspektus

Teiginys - nepatinka, kai tėvai...	Atsakymas (TAIP)%
sprendžia, kuo man apsirengti, ką veikti	59,2
verčia mane eiti miegoti, kai dar nenoriu	60,0
verčia mane valgyti, kai dar nenoriu	57,1
neleidžia žiūrėti TV laidų, kurios man patinka	50,5
daro tuos darbus už mane, kuriuos pats/pati galiu pasidaryti	28,6
nuolat primena, ką turiu daryti, nors tas pareigas gerai žinau	35,2
vadina mane ne vardu (pvz. „mažuti“), žinodami jog man tai nepatinka	19,0
man meluoja	56,2
neleidžia turėti paslapčių	41,0
verčia bendrauti su vaikais, kurie patinka ne man, bet tėvams	50,5
pasiima mano sutaupytus ar dovanotus pinigus, nepasitarę su manim	38,1
mane kritikuoja, lygina su kitais vaikais	48,6
nori, kad aš elgčiausi taip, kaip patys nesielgia, nors sutarėme, kad taisyklių laikysimės visi	35,2

13 lentelės duomenys rodo, kad dauguma moksleivių norėtų daugiau savarankiškumo ir apsisprendimo laisvės šiose srityse: moksleiviams nepatinka, kai tėvai juos verčia eiti miegoti (60%), kai sprendžia, kuo jiems rengtis, ką veikti (59,2 %), kuomet verčia valgyti, kai jie to

nenori (57,1%), neleidžia žiūrėti TV laidų, kurios jiems patinka (50,5%). Tėvų melą neigiamai vertina daugiau nei pusė respondentų (56,2 %). Šie duomenys nebūtinai rodo, jog tėvai nepaiso vaikų nuomonės. Kaip jau buvo minėta anksčiau, vaiko nuomonė dažnai gali nesutapti su jų pačių geriausiais interesais. Šie duomenys reikalauja išsamesnio tyrimo, siekiant išsiaiškinti, ar išties tėvai mažai paiso 7-11 metų amžiaus vaikų nuomonės, ar tiesiog vaikai nesupranta, jog jų labai daugeliu atvejų tėvai tokiais būdais saugo jų fizinę ir psichinę sveikatą. 41 % respondentų teigia, kad tėvai jiems neleidžia turėti paslapčių, taigi galima teigti, kad toks moksleivių požiūris atspindi tėvų nepasitikėjimą jais ir tuo pačiu varžoma teisė į asmeninį privatumą.

Kiek, moksleivių požiūriu, tėvai atsižvelgia į jų nuomonę priimdami sprendimus matysime analizuodami 14 lentelėje esamus duomenis.

14 lentelė. Moksleivių požiūris į jų nuomonės reikšmingumą šeimoje.

Teiginys	Atsakymas %		
	Taip	Ne	Kartais
Tėvai domisi mano draugais	63,8	13,3	22,9
Pirkdami daiktus, drabužius tėvai klausia mano nuomonės	76,2	12,4	11,4
Galiu pasakyti savo nuomonę ir kalbėti su tėvais, nebijodamas, kad nubaus ar pasijuoks	52,4	20,0	27,6

14 lentelėje pateikti tyrimo duomenys rodo, kad moksleivių požiūriu, tėvai paiso jų nuomonės pirkdami drabužius (76,2 %), tačiau 59,2 % vaikų mano, kad tėvai juos per daug kontroliuoja sprenddami kuo apsirengti ar kokia veikla užsiimti. 52,4 % respondentų teigia, kad gali diskutuoti ir atvirauti su tėvais, nebijodami kad iš jų pasijuoks ar nubaus. Dauguma moksleivių teigia, kad tėvai domisi jų draugais. Vėlgi, reikėtų pabrėžti, kad šis tyrimas atspindi vaikų požiūrį ir čia nesistengiama analizuojama dėl kokių priežasčių, vaiko noras savarankiškai priimti sprendimus (dėl jo aprangos, draugų, veiklos) yra ribojamas.

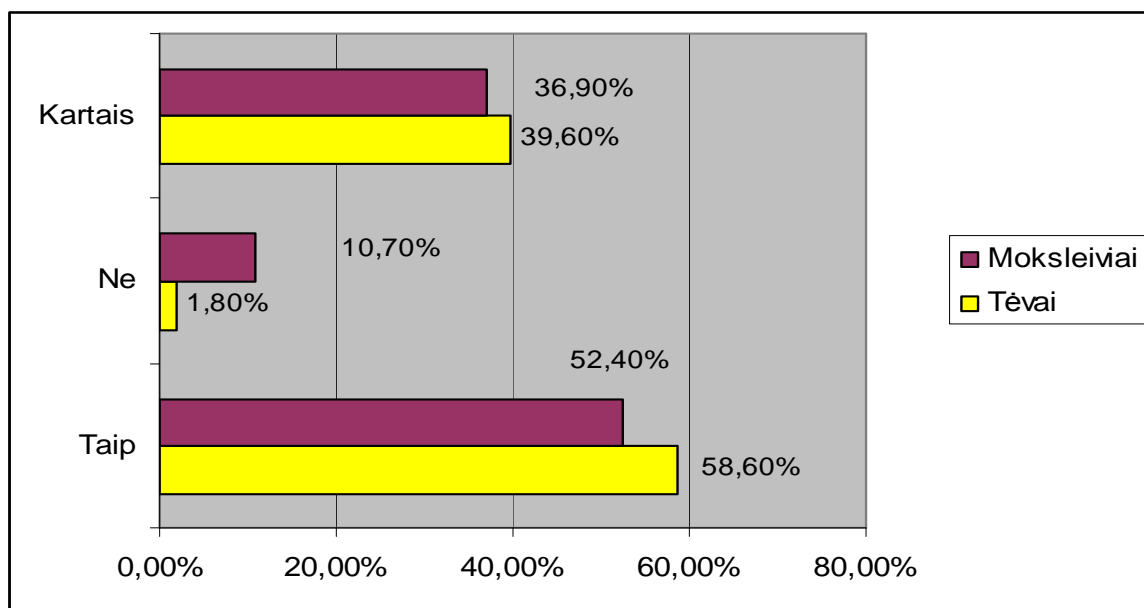
Apibendrinant galima teigti, kad vaikų požiūriu, jų tėvai atsižvelgia į jų nuomonę: pirkdami drabužius, leisdami pasirinkti kokias televizijos laidas žiūrėti ar kokią užklasinę veiklą pasirinkti. 52,4% vaikų teigia, kad jie visuomet gali tėvams išsakyti savo nuomonę nebijodami pajuokos ar bausmės.

3.3. TĖVŲ IR MOKSLEIVIŲ POŽIŪRIŲ Į VAIKO TEISES ŠEIMOJE PALYGINIMAS

Ši skyrių sudaro 4 poskyriai. Juose atliekama lyginamoji tėvų ir moksleivių požiūrių į vaiko teises šeimoje analizė. Analizuojant, atkreipiamas dėmesys į išryškėjusius statistikai reikšmingus skirtumus tarp tėvų ir moksleivių požiūrių į kai kurių vaiko teisių šeimoje įgyvendinimo aspektus.

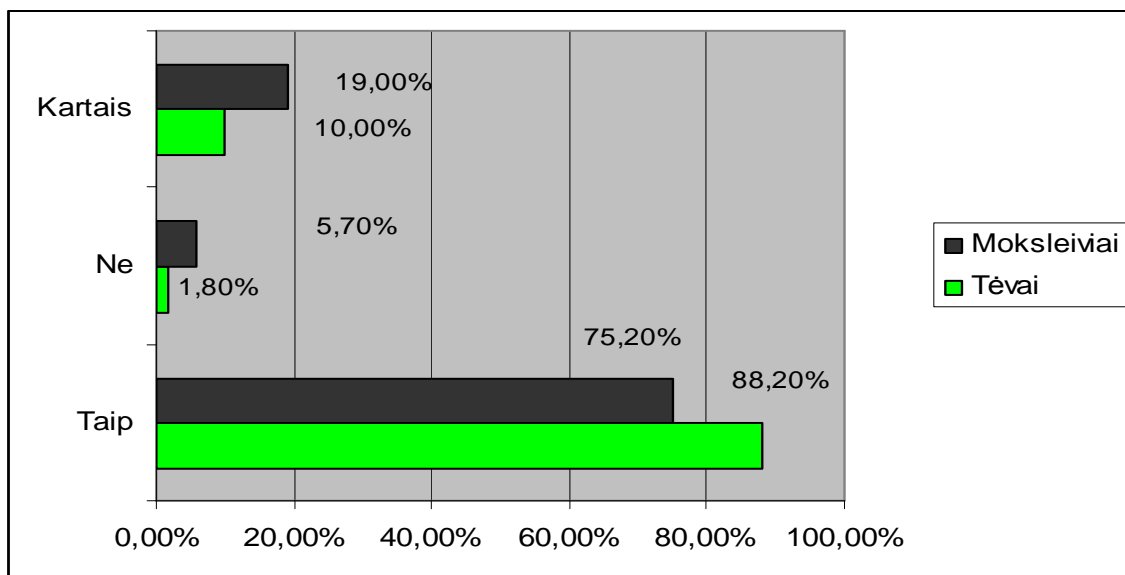
3.3.1. Vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis aspektai

Vystymasis – kaip nenutrūkstantis vaiko bendravimas artimiausioje aplinkoje ir plačioje aplinkoje, kurio rezultatas – plėtojami sugebėjimai ir branda. Į klausimą „Ar pramogaujate kartu su visa šeima?“ tėvų ir moksleivių atsakymai statistiškai reikšmingai išsiskyrė ($X^2 = 7,4$, $p < 0,05$). 10,7 % vaikų teigė, kad jų tėvai kartu nepramogauja, kai tuo tarpu tik 1,8 % tėvų tai pripažino (9 pav.). Galima daryti prielaidą, kad vaikai jaučia bendrų šeimyninių pramogų trūkumą. Tėvai dažniau (58,6 %) nei moksleiviai (52,4 %) mano, kad jų šeima pramogauja visi kartu. Tai rodo, kad tėvai šeimos santykius, dėmesį vaikams vertina palankiau nei vaikai.

9 pav. Pramogos kartu su visa šeima

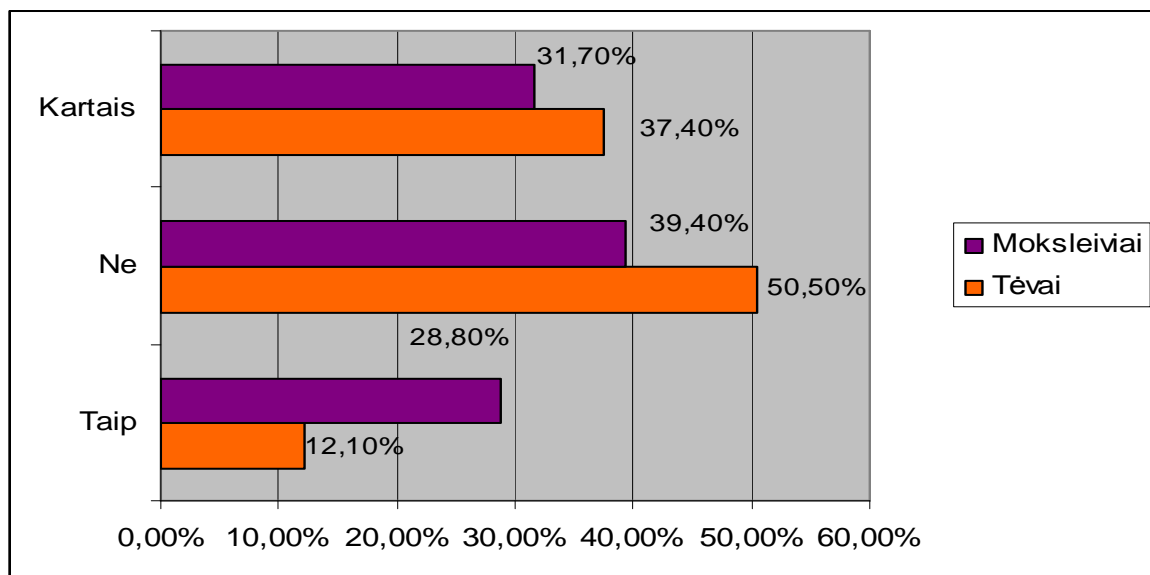
Vaiko teisė sveikai vystytis siejama su jo galimybe save realizuoti, teigti ar parodyti ir įvertinti savo sugebėjimus. Atsakydami į klausimą: „Ar tėvai pritaria tau / ar pritariate vaikui, jei nori dalyvauti varžybose, konkursuose?“, tėvai laiko save pozityviau nusiteikusiais vaikų sprendimų atžvilgiu palyginus su vaikų požiūriu (10 pav.).

10 pav. Tėvų pritarimas vaiko norui dalyvauti varžybose ar konkursuose

10 pav. matome, kad tėvai (88,2 %) dažniau nei vaikai (75,2 %) mano, jog pritaria ir palaiko savo vaiko sprendimą dalyvauti varžybose ar konkursuose. Nors toks dalyvavimas suteikia vaikui galimybę save realizuoti, parodyti savo sugebėjimus, tačiau (kaip jau minėta anksčiau) ne visada vaikų norai sutampa su jų geriausiais interesais. Galbūt vaikai nesulaukia tėvų pritarimo dėl tokių priežasčių: vaikai neįvertina savo fizinių galimybių (dalyvaujant varžybose), dėl tėvų finansinės padėties (kai varžyboms būtinas startinis mokestis, kelionės išlaidos) ir pan. Galima daryti prielaidą, kad atsakymas „kartais“ būtent ir yra sąlygotas tokių priežasčių. Moksleivių ir tėvų atsakymai statistiškai reikšmingai skiriasi ($X^2 = 6,3$, $p < 0,05$). Todėl kyla klausimas: o galbūt tėvai kartais išties nepakankamai įvertina savo vaiko galimybes ir sugebėjimus? 10 pav. matyti, kad nuolat tėvų nepritarimo sulaukia tik 5,7 % moksleivių, ir 1,8 % tėvų tai patvirtina.

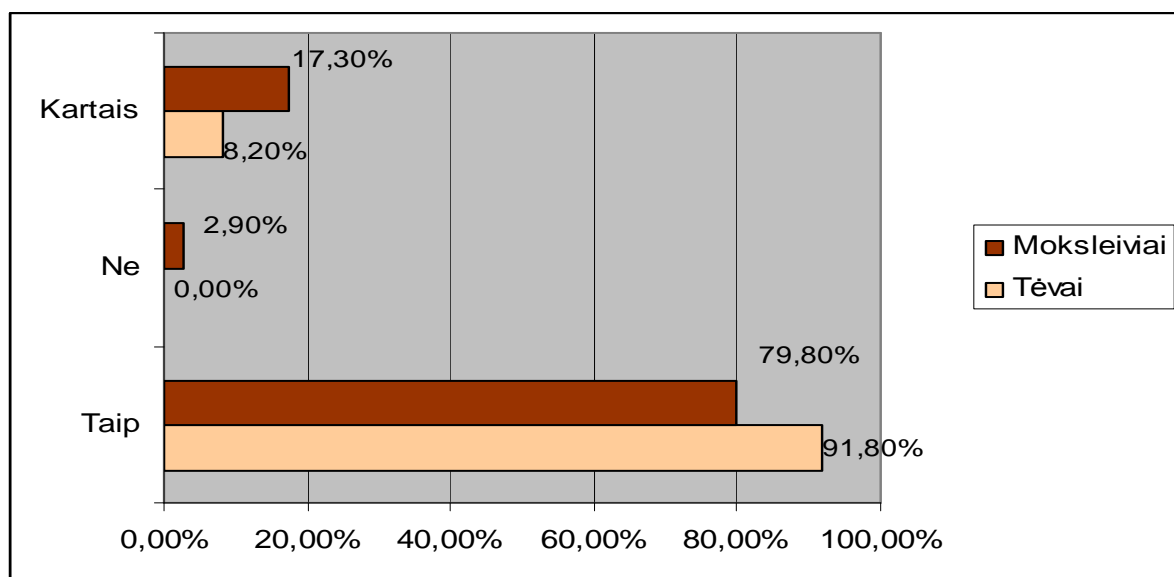
Vaiko teisę gyventi ir sveikai vystytis apibrėžia jo fizinė sveikata. Vaikams pateiktoje anketoje nebuvo tiesiogiai klausiama, ar jam tenka dirbti fiziškai per sunkius darbus namuose. Atsakydami į pateiktą klausimą „Ar tenka namuose dirbti darbus, kurie tau atrodo per sunkūs?“, vaikai galėjo turėti omenyje ir tokius darbus, kuriems atlikti jie dar neturi įgūdžių ar sugebėjimų. Tačiau tėvų tiesiogiai buvo klausiama: „Ar leidžiate vaikui dirbti darbus, kurie yra fiziškai per sunkūs?“ Todėl analizuojant šiuos duomenis, būtina atsižvelgti į tai, kad respondentams pateiktų klausimų esmė yra šiek tiek skirtinga (11 pav.). „Ar tenka namuose dirbti darbus, kurie tau atrodo per sunkūs/ ar leidžiate vaikui dirbti darbus, kurie yra fiziškai per sunkūs?“ tarp moksleivių ir tėvų statistiškai reikšmingai skiriasi ($X^2 = 9,1$, $p < 0,05$).

11 pav. Vaiko darbai namuose

11 pav. matome, kad vaikai (28,8 %) dažniau nei jų tėvai (12,1 %) mano, kad yra verčiami dirbti namuose per sunkius darbus. Remdamiesi tuo, kad beveik trečdalis respondentų vaikų teigia, kad atlieka per sunkius jiems darbus namuose, dar negalime teigti, kad tokie darbai jiems yra fiziškai per sunkūs. Galima daryti prielaidą, kad tėvai galbūt skatina vaikus dirbti, jausti pareigą, taip ugdydami jų savarankiškumą, ar mėgindami išplėsti galimybių ribas, o vaikai galbūt priima tai kaip išnaudojimą, nes jaučiasi nepajėgūs nudirbti tokius darbus. Tik 12,1 % tėvų patvirtina, kad vaikai namuose atlieka fiziškai jiems per sunkius darbus, todėl galima teigti, kad tokiu būdu tėvai (sąmoningai ar nesąmoningai) gali žaloti fizinę vaiko sveikatą.

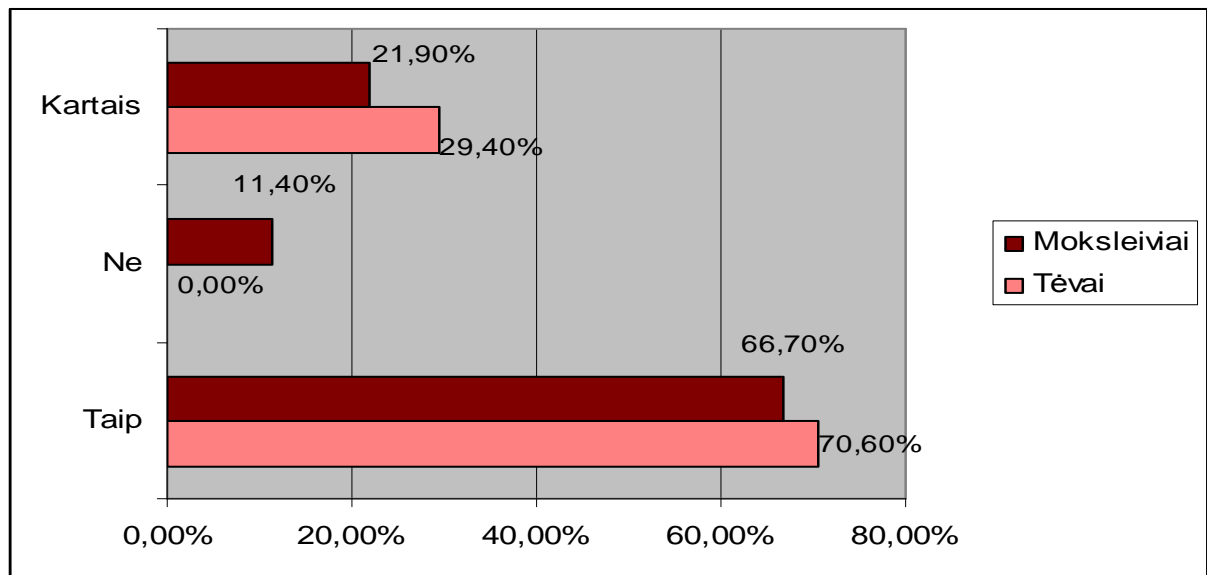
Atsakymai į klausimą „Ar tėvai paguodžia, kai tau liūdna? / Ar pasikalbate su vaiku, kai jis nuliūdes, sunerimęs?“ tarp moksleivių ir tėvų statistiškai reikšmingai skiriasi ($X^2 = 7,6$ $p < 0,05$).

12 pav. Tėvų dėmesys ir užuojauta sunerimusiam, liūdnam vaikui

12 pav. matyti, kad tėvai mano esantys labiau palaikantys ir suprantantys vaikus lyginant su moksleivių požiūriu. Tėvai (91,8 %) mano, kad visuomet pastebi ir paguodžia nuliūdusį savo vaiką. Tačiau tik 79,8 % vaikų patvirtina, kad sulaukia tėvų užuojautos, paguodos ir dėmesio tuomet, kai jaučiasi nuliūdęs ar sunerimęs. Respondentų tėvų tarpe nebuvo nei vieno, kuris liktų abejingas vaiko problemoms, tačiau 2,9 % vaikų teigė, kad jų tėvai niekad nepastebi, nepaguodžia ir nepasikalba apie jiems iškilusias problemas. Galbūt tėvai labai užimti savo problemomis, kad dažnai net nepastebi savo nuliūdusio vaiko? Galima manyti, kad tai viena iš priežasčių, kodėl respondantai vaikai (17,3 %) atsakė, kad tik kartais jie sulaukia tėvų užuojautos, paguodos ir dėmesio. Tačiau dėl kokių priežasčių 8,2 % tėvų ne visuomet pasikalba su nuliūdusiu ir sunerimusiu vaiku? Galbūt tėvai norėtų, kad vaikas pats spręstų jam iškilusias problemas, o gal tėvams pasirodė, kad vaikas be reikalo susikrimtęs? Šiuo atveju kokios bebūtų priežastys, bet tėvų supratingumas, atjauta, patarimai ar tiesiog draugiškas pasikalbėjimas su vaiku yra būtini.

Atsakymai į klausimą: „Ar tėvai atsiprašo, jei pasielgia neteisingai ar įžeidžia tave / Ar atsiprašote vaiko, jei pasielgėte neteisingai, įžeidėte, įskaudinote jį?“ tarp moksleivių ir tėvų statistiškai reikšmingai skiriasi ($X^2 = 13,7$ $p < 0,05$). Šiuo klausimu moksleiviai vienareikšmiškai mano, kad tėvai atsiprašo jų rečiau nei tai traktuoja patys tėvai.

13 pav. Tėvų gebėjimas pripažinti savo klaidas ir atsiprašyti vaiko

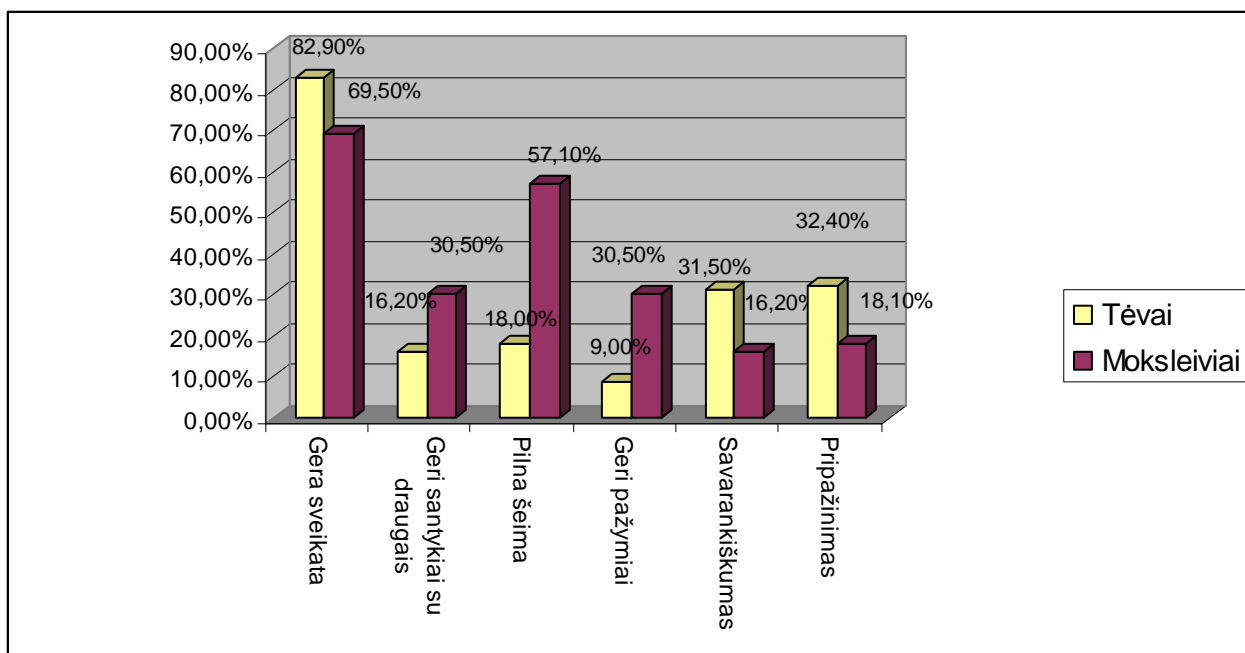
13 pav. matome, kad 70,6 % tėvų teigia, kad visuomet atsiprašo savo vaiko, jei įžeidė jį ir pripažįsta tai. Tačiau tik 66,7 % vaikų patvirtina, kad visada sulaukia tokio tėvų atsiprašymo, jei jį įžeidė ar su juo neteisingai pasielgė. Tėvai (29,4 %) dažniau mano, kad jie atsiprašo savo vaikų už įžeidimus, nei vaikai (21,9 %). Ir net 11,4 % vaikų teigia, kad tėvai įskaudinę juos ar neteisingai pasielgę niekuomet neatsiprašo, kai tuo tarpu neatsirado nei vieno iš respondentų

tėvų, kurie tai pripažintų. Šie duomenys rodo, kad vaikai dažniau jaučiasi nepelnytai įskaudinti ir ižėisti tėvų, nei mano jų tėvai. Tėvai ne visuomet pripažįsta savo klaidas ir yra rečiau linę atsiprašyti savo vaiko. Galbūt viena iš priežasčių, dėl ko tėvai nepripažįsta savo klaidų, yra ta, kad atsiprašydami vaiko jie galvoja, kad nuolaidžiauja jam ir žeminasi ir todėl bijo prarasti savo autoritetą.

Vaiko teisės sveikai gyventi ir vystytis pagrindinis aspektas - gyventi nepatiriant prievartos, tačiau kaip parodė tyrimo duomenų lyginamoji analizė, tėvai dažnai nepastebi, kad, vaikas šeimoje patiria emocinį diskomfortą: 11,4 % vaikų teigia, kad ižėidę ar įskaudinę juos tėvai nelinę atsiprašyti, 2,9 % vaikų teigia, kad niekuomet nesulaukia iš tėvų paguodos ir empatiško bendravimo, vaikai stokoja ir bendrų šeimyninių pramogų. Kai kuriose šeimose kyla grėsmė vaiko fizinei sveikatai, nes vaikas namuose dirba jo fizinių jėgų neatitinkančius darbus ir tai pripažįsta 12,1 % tėvų.

3.3.2. Tėvų ir vaikų supratimo dėl geriausių vaiko interesų palyginimas

14 pav. matome, kad tėvams labiau nei vaikams rūpi gera vaikų sveikata, vaiko savarankiškumo skatinimas, tėvai labiau nei vaikai pabrėžia vaiko nuomonės šeimoje reikšmingumą.

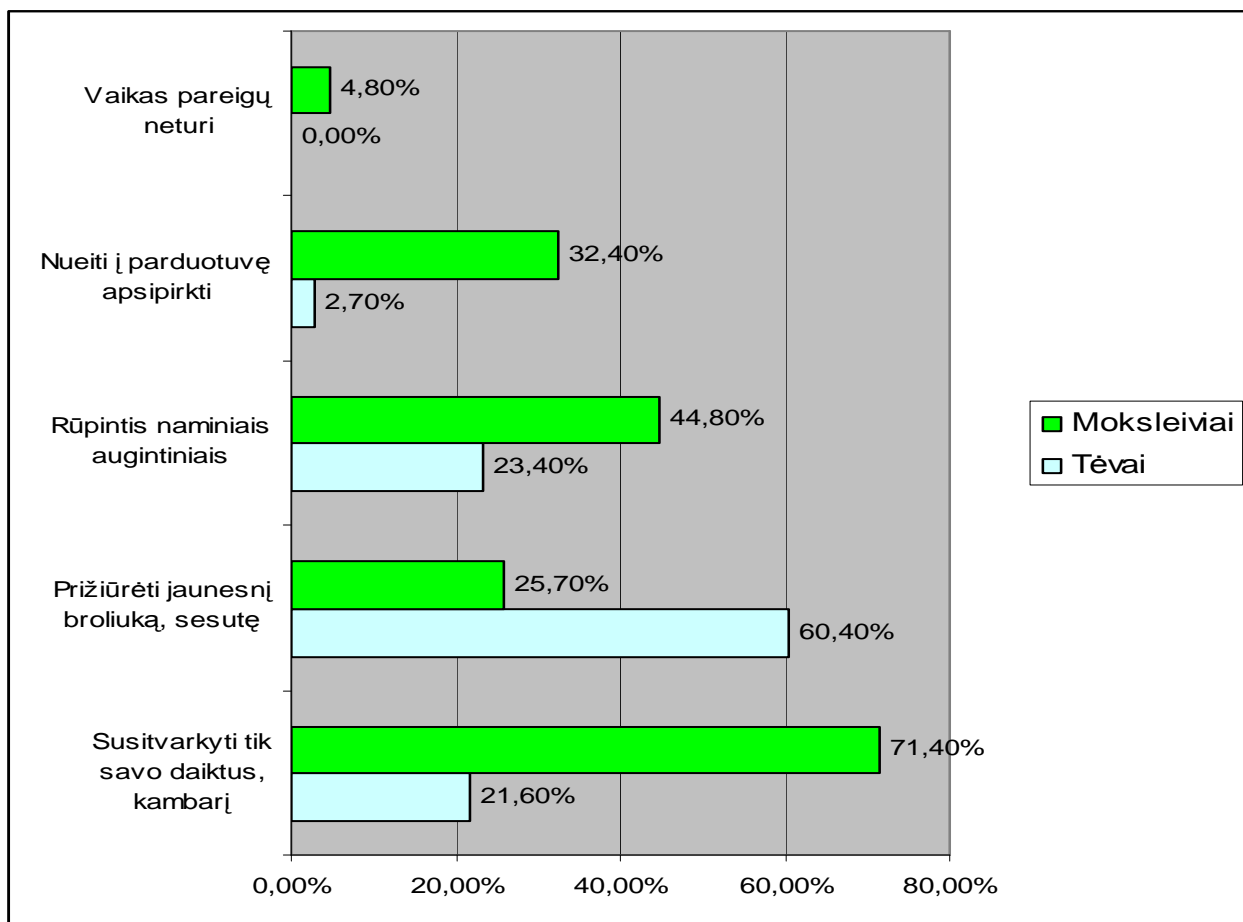

14 pav. Tėvų ir moksleivių požiūris į geriausių vaiko interesų realizavimą

Reikšmingiausias skirtumas yra tarp tėvų ir vaikų požiūrio į šeimos sudėtį: tik 18 % tėvų mano, kad vaikui augti pilnoje šeimoje yra svarbu jo vystymuisi, tuo tarpu net 57,1 % moksleivių tai pažymi kaip itin svarbų reikšmingą dalyką ($X^2=35,4$ $p<0,05$). Vaikams labiau (30,5 %) nei tėvams (16,2 %) yra svarbesni geri santykiai su draugais. Vaikai dažniau (30,5 %)

nei tėvai (9 %) akcentuoja gerų pažymių svarbą, galbūt dėl to, kad 94,6 % tėvų pažymi giriantys vaiką už gerus pažymius (3 lentelė) ir 86,7 % vaikų tai pastebi ir jaučia (8 lentelė).

Vaiko dalyvavimo teisę šeimos gyvenime galima apibrėžti stengiantis išsiaiškinti kiek jis turi pareigų ir koks tų pareigų reikšmingumas pačių vaikų ir jų tėvų požiūriu.

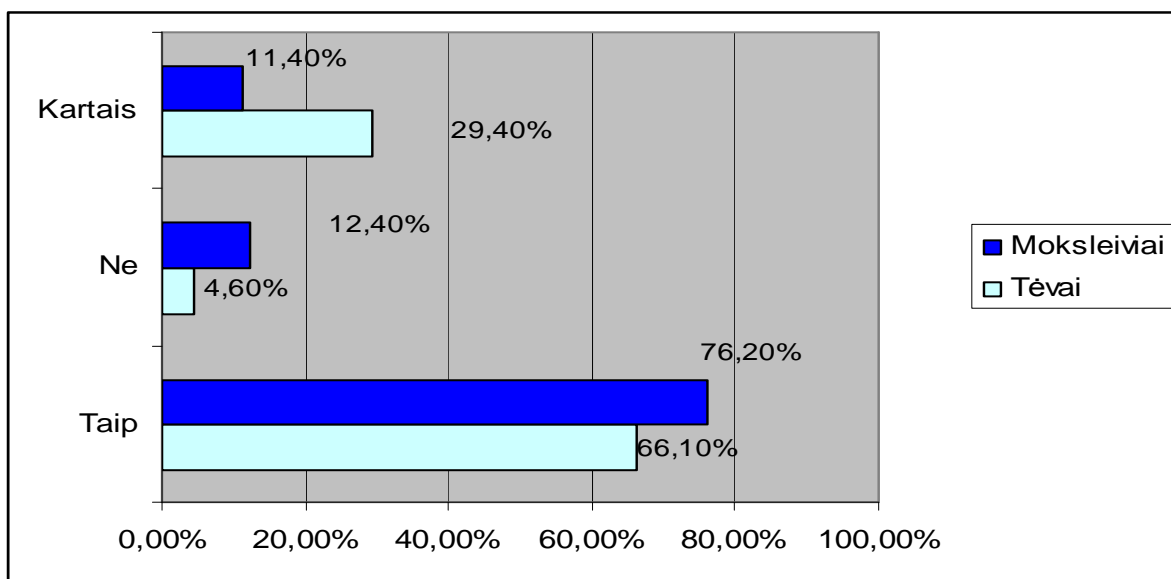
15 pav. Tėvų ir moksleivių požiūris į vaiko pareigas namuose

15 pav. matome, kad tėvų ir moksleivių požiūris į vaiko pareigas namuose visais aspektais statistiškai reikšmingai skiriasi ($p < 0,05$). Vaikai mano, kad priskiria sau daugiau pareigų nei jiems priskiria tėvai – nueiti į parduotuvę apsipirkti, rūpintis naminių augintiniais, susitvarkyti savo daiktus, kambarį. Tačiau pareigos prižiūrėti jaunesnį broliuką, sesutę supratime yra ryškus skirtumas tarp tėvų ir vaikų nuomonių ($X^2 = 26,4$ $p < 0,05$). Apie tai išsamiau panagrinėsime 3.3.4. poskyryje „Vaiko teisė nebūti diskriminuojamu šeimoje“.

Ryškiausi skirtumai tarp tėvų ir vaikų nuomonės į vaiko pareigą susitvarkyti savo daiktus ir kambarį: net 71,4 % respondentų moksleivių mano, kad tai yra jų pareiga, taip manančių tėvų – 21,6 %. Galima daryti prielaidą, kad tėvai tai nelaiko pareiga, o elementaria savitvarka, nes 7-11 metų amžiaus vaikai jau privalo turėti susiformavusius savitvarkos įgūdžius. Tačiau vaikai vis dar linkę manyti, kad tai yra jų pareiga.

Apibendrinus rezultatus matome, kad išryškėjo skirtumai tarp tėvų ir moksleivių geriausių vaiko interesų supratimo: tėvai pabrėžia vaiko statuso šeimoje reikšmingumą, tėvams labiau nei jų vaikams rūpi gera vaiko sveikata, tėvai labiau akcentuoja vaiko didėjančio savarankiškumo idėją. Tačiau vaikų geriausius interesus atspinti jų troškimas augti pilnoje biologinėje šeimoje, kai tuo tarpu taip manantys tėvai sudaro 18% visų apklaustųjų. Net 57,1% tyrime dalyvavusių vaikų paminėjo šį faktorių kaip ypač reikšmingą ir svarbų.

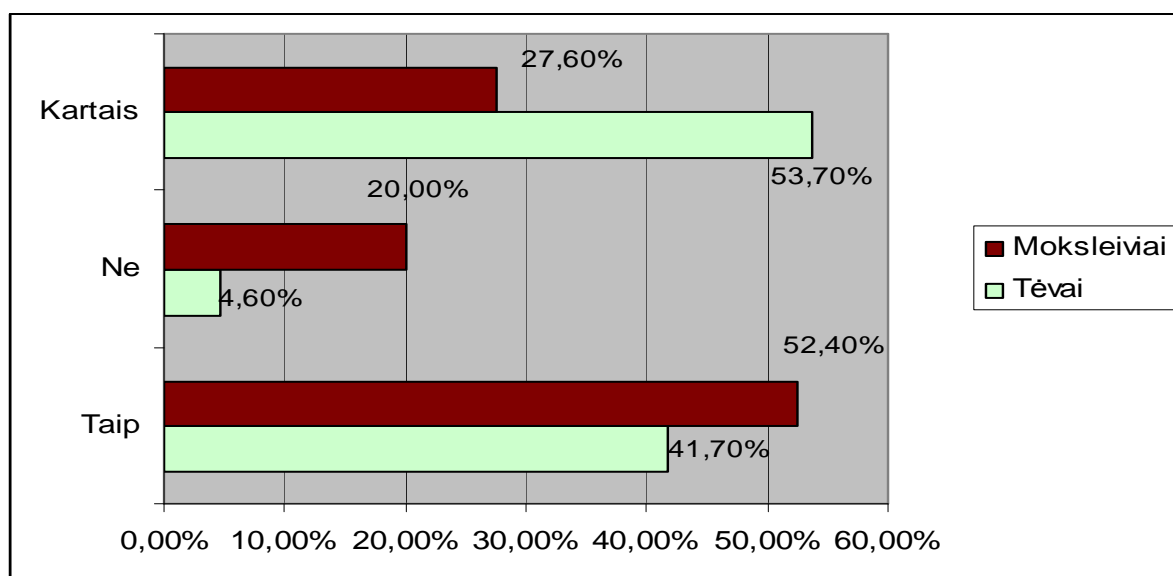
3.3.3. Tėvų ir vaikų dėmesio vaiko nuomonei (pažiūroms) reikšmingumas

16 pav. Vaiko nuomonės paisymas

Tėvai privalo išklausti vaiko nuomonės, tačiau priimdami bet kokį sprendimą, tėvai privalo atsižvelgti, ar tai neprieštaruoja vaiko geriausiems interesams. Atsakymai į klausimą „Ar pirkdami daiktus tėvai klausia tavo nuomonės / Ar klausiate vaiko nuomonės pirkdami jam daiktus?“ tarp moksleivių ir tėvų statistiškai reikšmingai skiriasi ($X^2 = 13,0$ $p < 0,05$). Žymiai daugiau tėvų (76,2 %) mano, kad jie išklauso vaiko nuomonės jam pirkdami įvairius daiktus, tuo tarpu tai patvirtina 66,1 % tyrime dalyvavusių vaikų (16 pav.). Todėl galime teigti, kad patvirtina šaltinių analizėje nagrinėto 2001 m. tyrimo „Jaunimo balsai“ rezultatai, kurie parodė, kad vaikai dažniau norėtų, kad būtų paisoma jų nuomonės dėl laisvalaikio, draugų, drabužių/išvaizdos.

Kadangi vaikas turi teisę išsakyti savo nuomonę jį liečiančiais klausimais, tuomet ir sprendžiant bendrus šeimos reikalus yra svarbu, kad vaikas nebūtų nušalinamas priimant visai šeimai reikšmingą sprendimą. Šiuo atveju reiktų išsiaiškinti, ar šeimoje vaikas visuomet gali išsakyti savo nuomonę nebijodamas tėvų baismės ar pajuokos.

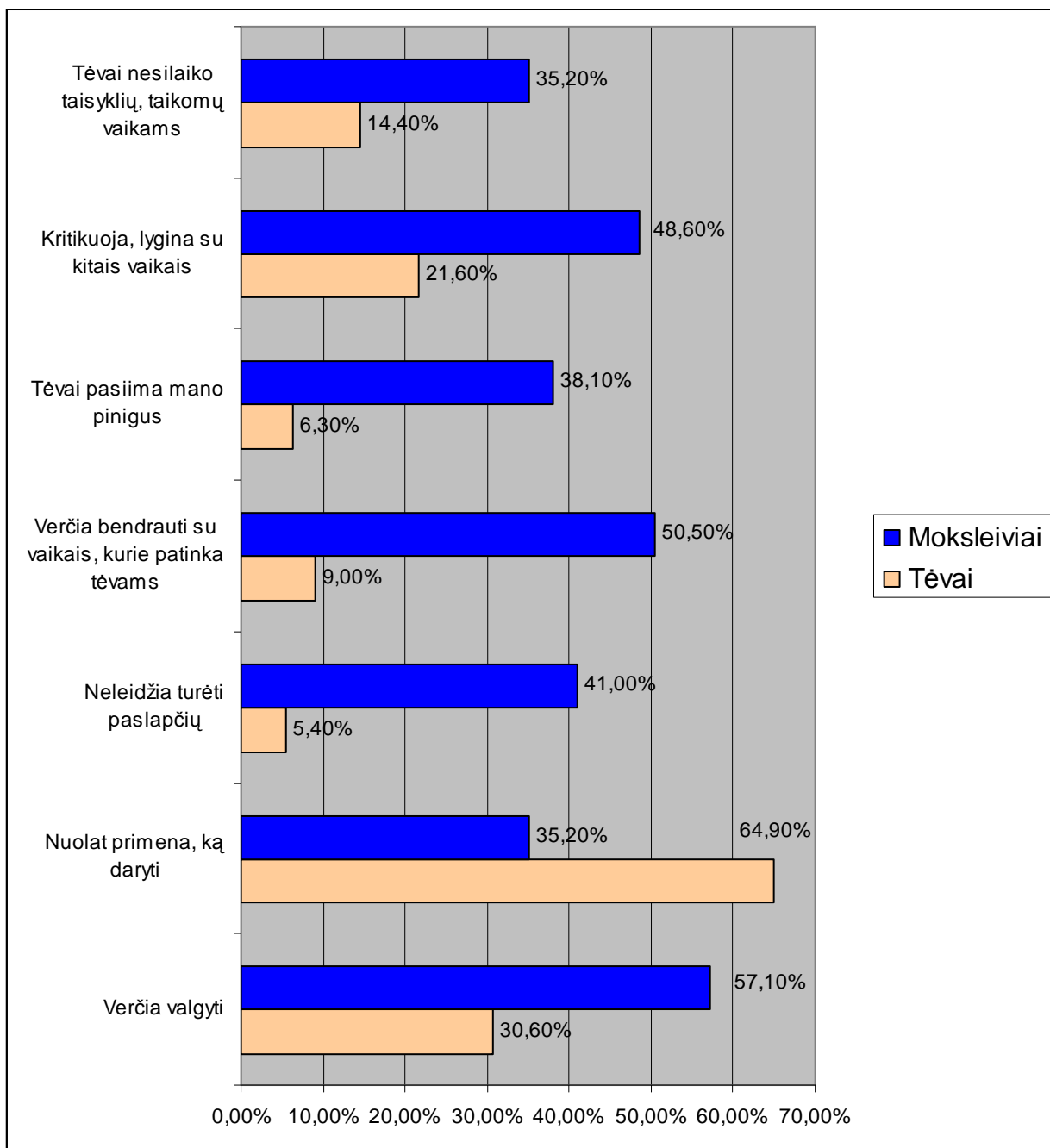

17 pav. Vaiko, kaip pilnateisio šeimos nario pripažinimas

Atsakymai į klausimą: „Ar gali pasakyti savo nuomonę ir kalbėti su tėvais nebijodamas, kad tave nubaus ar pasijuoks? / Ar klausiate vaiko nuomonės ir atsižvelgiate į jo norus bei pageidavimus sprenddami bendrus šeimos reikalus?“ tarp moksleivių ir tėvų statistiškai reikšmingai skiriasi ($X^2 = 30,1$ $p < 0,05$). Pusė apklaustų vaikų (52,4 %) mano, kad gali laisvai reikšti savo nuomonę kalbėdami su tėvais. 41,7 % tėvų akcentuoja vaiko nuomonės reikšmingumą priimant visai šeimai svarbius sprendimus. Galima daryti prielaidą, kad tiek tėvai (53,7 %), tiek vaikai (27,6 %) atsakydami „kartais“ akcentavo tai, kad ne visuomet galutinis tėvų sprendimas yra paremtas vaiko nuomone. 20 % vaikų bijo išsakyti savo nuomonę tėvams, arba pareiškę savo nuomonę, sulaukia pajuokos, pašaipų iš tėvų. Tik 4,6 % tėvų teigia, kad į vaiko norus bei pageidavimus sprendžiant bendrus šeimos reikalus yra neatsižvelgiama.

Galima būtų išvelgti prieštaravimą tarp šių ir 14 pav. pateiktų duomenų: 32,4 % tėvų teigė, kad jiems svarbi vaiko galimybė reikšti savo nuomonę ir būti šeimoje reikšmingu, tuo tarpu tik 18,1 % moksleivių teigė esant tai svarbiu rodikliu geriausių interesų realizavimui. Galima daryti prielaidą, kad galbūt šie vaiko nuomonės skirtumai atsirado todėl, kad vaikas, galėdamas laisvai reikšti savo nuomonę šeimoje, net nesusimąsto apie šios galimybės reikšmingumą, nes dauguma moksleivių, teigusiu, kad jų nuomonės šeimoje yra paisoma, anketoje į teiginį, kuris apibrėžia jam svarbius dalykus to neakcentavo.

Išsamiau paanalizuosime kai kurias situacijas šeimoje, kuomet tėvų ir vaikų požiūris į jas yra skirtingas (18 pav.).

18 pav. Tėvų ir moksleivių požiūris į vaiko gebėjimą patiems daryti sprendimus

18 pav. matyti, kad tėvai linkę primesti savo nuomonę vaikui, daryti už jį sprendimus dažniau nei patys mano. Ryškiausi nuomonių skirtumai atsiskleidė šiais aspektais: net 50,5 % vaikų teigia, kad tėvai juos verčia susidraugauti su vaikais, kurie tėvams patinka (t.y. tėvų draugų ir pažįstamų vaikais), tik 9 % tėvų tai pripažįsta ($X^2=44,9$ $p<0,05$).

41 % vaikų mano, kad tėvai jiems neleidžia turėti savo paslapčių, tuo tarpu taip mano tik 5,4 % tėvų ($X^2=38,9$ $p<0,05$). O tai reikštų, kad vaikai linkę manyti, jog tėvai jais nepasitiki. Jei tėvų ir vaikų nuomonės išsiskyrė tik dėl to, kad tėvai pernelyg domėdamiesi kamantinėja ir klausinėja vaiką, tuomet negalėtume teigti, kad tai vaiko teisių pažeidimas. Tokiu atveju tėvams būtų tikslinga aptarti su vaiku, kodėl tėvai reiškia susidomėjimą vienokiu ar kitokiu klausimu.

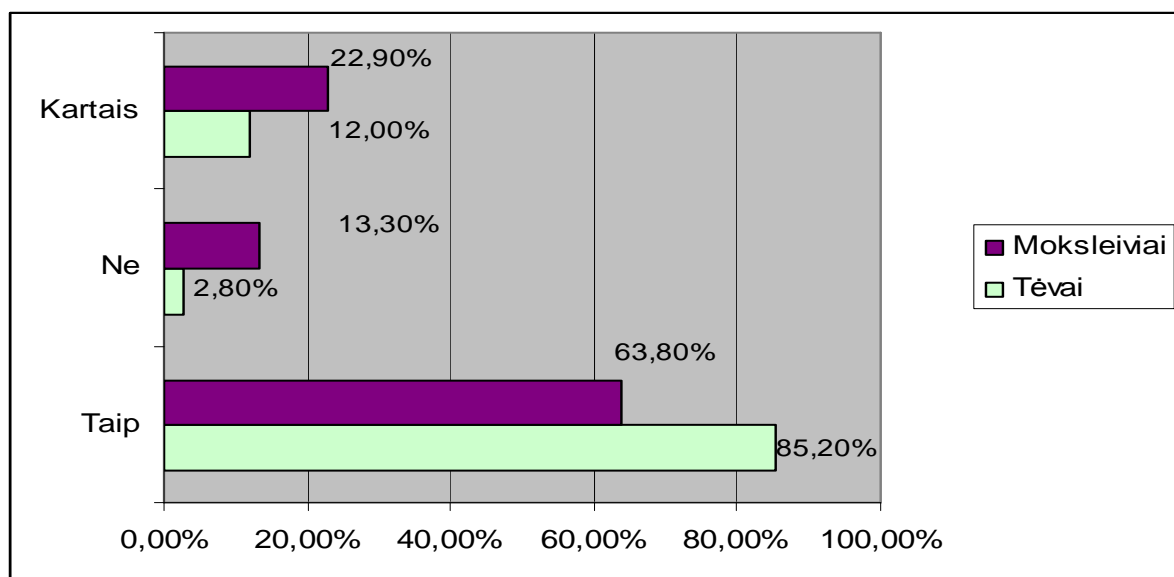
Tačiau, jei vaiko nuostata, kad jis negali turėti paslapčių, susijusi su tuo, jog tėvai skaito vaiko dienoraštį, klauso telefoninių pokalbių (ar pokalbių su draugais), tai tokiu atveju galima teigti, kad yra pažeidžiama vaiko teisė į privatumą.

38,1 % moksleivių teigia, kad tėvai pasiima jų pinigus, tik 6,3 % tėvų pripažįsta, kad yra tos nuomonės, kad vaikas neturi turėti savo santaupų ir yra prieš pinigais išreikštas dovanas vaikui ($X^2=32,0$ $p<0,05$). Šis klausimas yra diskutuotinas ir kiekvienoje šeimoje yra skirtingas požiūris tiek į vaiko santaupas (juk vaikas pats neuždirba pinigų), tiek į pinigines išraiškos dovanas. Jei 38,1 % vaikų teigia, kad jiems nepatinka, jog tėvai pasiima jų santaupas, reiškia šeimoje nėra vieningos nuomonės šiuo klausimu: vaikui sudaroma galimybė turėti pinigų, bet tėvai kartais juos pasiima? Kalbant apie pinigais išreikštas dovanas vaikui, norėtusi pažymėti, kad dovana kokia ji bebūtų, bet atimti ją būtų neetiška. Todėl, jei tėvai yra prieš pinigais išreikštas dovanas, tuomet turėtų būti aiškus apsisprendimas ir griežta tėvų nuostata, kad vaikas tokių dovanų negautų (nei iš draugų, nei senelių ir t.t.). Šios taisyklės turėtų būti aptartos per dialogą ir jų laikomasi.

Pastebėta, kad dvigubai daugiau tėvų (64,9 %, vaikų – 35,2 %) pažymėjo, kad jie nuolat primena vaikui savo pareigas, kurias jis atlieka pats (pvz., ruošti pamokas, išsivalyti dantis ir pan.) ir kurios dažniausiai yra jo dienotvarkės dalis ($X^2=18,9$ $p<0,05$). Tai tėvai suvokia kaip gana teigiamą dalyką, jie nuolat primena vaikui jo pareigas, linkėdami gero savo vaikui. Vaikų atsakymai šiame tyrime atskleidė labiau užslėptus tėvų ir vaikų santykių aspektus. Kaip jau buvo minėta anksčiau, ši tyrimo dalis reikalauja išsamesnio kokybinio tyrimo, siekiant išsiaiškinti priežastis, kodėl tėvai linkę dažniau priminti pareigas. Galima būtų kelti hipotetinę prielaidą, kad dažniausiai tai daroma dėl individualių vaiko savybių (vaikas išsiblaškęs, nuolat pamiršta, tingi ir t.t.).

Kaip matome (18 pav.) skirtingas tėvų ir vaikų požiūris į vaiko maitinimąsi. 57,1 % vaikų teigia, kad jiems nepatinka, kad tėvai juos verčia valgyti. 30,6 % tėvų pripažįsta, kad verčia vaiką valgyti. Galima išvelgti, kad tokią tėvų nuostatą formuoja vaiko geriausių interesų supratimas: tėvai rūpinasi fizine vaiko sveikata, kurios garantas yra sveika mityba. Kaip matome, dar kartą išryškėjo tėvų ir vaiko požiūrio skirtumai į vaiko geriausių interesų supratimą. Galima būtų analizuoti priežastis, kodėl daugiau nei pusė vaikų neigiamai vertina tėvų nustatytas mitybos taisykles: kada, kiek ir ką jiems valgyti. Gali būti, kad vaikas yra sotus arba nemėgsta vieno ar kito maisto produkto. Šiuo atveju yra svarbu ar tėvai į tai atsižvelgia. Ir jei tėvai į tai atsižvelgia ir žino kaip tinkamai subalansuoti vaiko mitybą, tuomet pagrindinis uždavinys – aptarti tai su vaiku per dialogą.

7-11 metų amžiaus vaikus auginantys tėvai mano, kad jie turi teisę žinoti koks draugų ratas supa jo vaiką (8 lentelė), ir nedidelė dalis tėvų net parenka savo vaikui draugus, siekdami, kad vaikas susidraugautų su jų pačių pažįstamų ir draugų vaikais (7 lentelė).

19 pav. Tėvų domėjimasis vaiko draugais

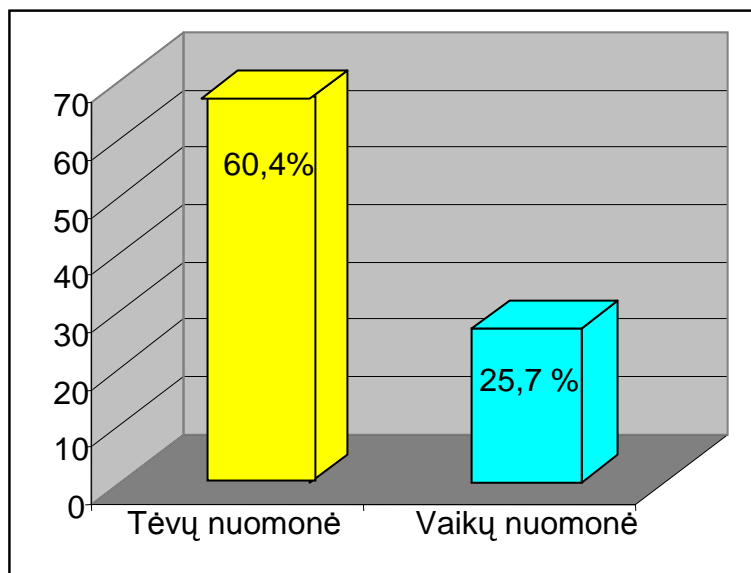
Kaip matome 19 pav. atsakymai į klausimą: „Ar tėvai domisi tavo draugais? / Ar domitės savo vaiko draugais?“ tarp moksleivių ir tėvų statistiškai reikšmingai skiriasi ($X^2 = 14,3$ $p < 0,05$). 85,2 % respondentų tėvų teigia, kad jiems yra svarbu, kokiame draugų rate yra jų vaikas, tačiau tokį tėvų domėjimąsi pastebi 63,8 % vaikų. Tad galima tik daryti prielaidą, kad kai kurie tėvai nors ir domisi koks draugų ratas supa jų atžalas, vaikams to neparodo.

Išryškėjo skirtumai tarp tėvų ir moksleivių požiūrio į vaiko nuomonės pripažinimą: tyrimo rezultatai atskleidė, kad tėvai linkę vaikams primesti savo nuomonę, daryti sprendimus už vaiką, priminti jų pareigas bei šeimos taisykles. Tėvai patys ne visuomet laikosi tokių taisyklių: ir tik 14,4% tėvų to neneigia, tuo tarpu vaikai pastebi, jog 35% tėvų ignoruoja ir nesilaiko šeimoje sutarimu nustatytų taisyklių. Analizė parodė, kad tėvai kontroliuoja savo vaikų bendravimą su bendraamžiais, kitaip tariant - parenka savo atžaloms draugus. Tokios nuomonės yra 50,5 % moksleivių, kai tuo tarpu tik 9% tėvų tai pripažįsta atvirai. Vaiko teisė į asmeninį privatumą ribojama tėvų nuostatos, kad vaikas negali turėti paslapčių. Šią poziciją atvirai pareiškė 5,4% tėvų, tuo tarpu 41% vaikų mano, kad tėvai jiems neleidžia turėti savo paslapčių.

3.3.4. Vaiko teisė nebūti šeimoje diskriminuojamu tėvų ir vaikų požiūriu

Lyginant vaiko teisės nebūti diskriminuojamu šeimoje dėl amžiaus ar lyties statistikai reikšmingų duomenų skirtumų nėra. Respondentams buvo pateikti klausimai: Ar tau su broliu (sesė) tėvai yra vienodai teisingi? / Ar Jūsų šeimoje visiems vaikams keliami tie patys

reikalavimai, galioja tos pačios taisyklės, skiriama vienodai dėmesio? 54,1 % apklaustų tėvų teigia, kad visiems šeimoje augantiems vaikams skiriama vienodai dėmesio, galioja tos pačios taisyklės, keliami tie patys reikalavimai (4 pav.). Tokį tėvų požiūrį patvirtina 56,2 % vaikų, teigiančių, kad tėvai yra jam vienodai teisingi lyginant su broliu / sese (8 pav.). Tačiau pažymėtinas vienas reikšmingas aspektas: tai skirtingas požiūris į vaiko pareigą prižiūrėti jaunesnį brolių ar seserį (20 pav.).

20 pav. Tėvų ir vaikų požiūris į vaiko pareigą prižiūrėti jaunesnius brolius (seseris)

Respondentams buvo pateikti klausimai: Tavo pareigos namuose? / Jūsų manymu, kokios turėtų būti vaiko pareigos namuose? Apklaustos duomenimis 60,4 % tėvų teigė, kad vaiko pareiga prižiūrėti jaunesnį broliuką (sesutę). 25,7 % vaikų patvirtino, kad jų pareiga yra prižiūrėti jaunesnį šeimos narį. Tėvų atsakymai išreiškia jų požiūrį, o vaikų atsakymai parodo kaip realiai yra šeimose. Abiejose klausimų formuluotėse nekalbama apie pagalbą tėvams prižiūrint jaunesnį brolių (sesę). Tačiau atsakydami į šį klausimą tiek tėvai, tiek vaikai galėjo turėti omenyje ir pagalbą prižiūrint. Kai kuriais atžvilgiais tai galima būtų laikyti diskriminacija dėl amžiaus, nes tokiu būdu vyresniam vaikui užkraunama didelė atsakomybė, varžomas jo laisvalaikis. Bet kaip jau buvo minėta anksčiau, daryti išvados, kad tai vaiko diskriminacija dėl amžiaus, negalime, nes nėra pakankamai duomenų, kurie padėtų išsiaiškinti, ar vaikas tik pagelbėja tėvams prižiūrint jaunesnį brolių (seserį), ar vaikas sąmoningai tėvų verčiamas tai daryti ir jam kurį laiką suteikiama visiška atsakomybė atliekant šią pareigą.

Apibendrinus rezultatus išaiškėjo, kad vaiko teisę nebūti šeimoje diskriminuojamu dėl amžiaus ar lyties atspindi 54,1% respondentų tėvų nuostata visiems šeimoje augantiems vaikams skirti vienodai dėmesio, kelti tuos pačius reikalavimus ar taikyti vienodas taisykles. 56,2% vaikų yra tos pačios nuomonės. Šie skirtumai nėra ryškūs, tačiau svarbu tai, kad 13,3% vaikų visgi jaučia nevienodą tėvų dėmesį savo atžaloms, to neneigia ir 8,1% tyrime dalyvavusių tėvų.

3.4. TYRIMO REZULTATŲ APIBENDRINIMAS IR PRAKTINIAI PASIŪLYMAI VYKDANT TOLESNIUS TYRIMUS

Šiame tyrime buvo nagrinėjamas šiuolaikinių tėvų ir jų vaikų (pradinių klasių moksleivių) požiūris į vaiko teises šeimoje pagal JT Vaiko teisių konvencijos keturis principus: 1) nediskriminacijos, 2) geriausių vaiko interesų, 3) vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis, 4) dėmesys vaiko pažiūroms. Tyrime dalyvavusios šeimos nėra asocialios, vaikai lanko bendrojo lavinimo mokyklas ir neturi specialių poreikių. Vaikai yra pradinių klasių moksleiviai, jų amžius 7-11 metų, ir jiems dar be galo svarbi šeima, tėvų palaikymas ir supratimas, meilė ir artumas bei vaiko, kaip pilnateisio šeimos nario pripažinimas ir įsiklausymas į jo nuomonę bei pagarba jo individualumui ir privatumui.

Tyrimo rezultatai rodo, kad biologinė šeima, kuri turi būti valstybės pagrindas, kurioje vaikas jaustųsi saugus, mylimas ir globojamas abiejų biologinių tėvų, išgyvena krizę. Nes net ir nedidelė imtis – viso 111 respondentų tėvų, bet iš jų - 43,2 % šeimų, kuriose vaikas auga tik su vienu iš biologinių tėvų. Nors į nepilnose šeimose augančius vaikus visuomenės požiūris ir pasikeitė lyginant su ankstesniu laikotarpiu, tačiau, kaip parodė ir tyrimo rezultatai, nepilnose šeimose augantys vaikai labiau stokoja tėvų dėmesio, jie turi daugiau pareigų, mažiau laiko praleidžia kartu pramogaudami ir tai natūralu, nes vienam iš tėvų užkraunama dviguba materialinės atsakomybės našta, todėl dvasiniai poreikiai tiek pačių vienišų tėvų, tiek ir jų atžalų dažniausiai lieka antraplaniame vaidmenyje. Gal todėl, net 12,4 % respondentų vaikų teigia nepramogaujantys drauge su visa šeima. Tėvai tampa tarsi tik fizinių poreikių tenkintojais: svarbiausia, kad vaikas būtų sveikas, sotus ir apsirengęs (3 ir 8 lentelės, 14 pav.). Tyrimo rezultatai parodė, kad pradinių klasių moksleiviams vis dar svarbus tėvų palaikymas, supratimas, jų asmenybės ir brandumo pripažinimas. Net 65,7 % vaikų tai laiko svarbiu rodikliu jų ugdymosi procese, kai tuo tarpu geri santykiai su draugais labai reikšmingi tik trečdaliui apklaustų vaikų.

Kaip parodė mokslinių šaltinių analizė, ne visuomet tėvų geri ketinimai vaiko atžvilgiu ir tėvų nuomonė, kad tik jie žino kas vaikui geriausia, sutampa su vaiko nuomone: tai parodė ir tyrimo lyginamoji analizė, kuri išryškino skirtumus tarp tėvų ir moksleivių požiūrio į vaiko nuomonės pripažinimą skirtumus. Tėvai linkę riboti vaikų savarankiškumą atimdami jiems galimybę patiems priimti sprendimus, prinesdami dar ikimokykliniame amžiuje puoselėtą kontrolę: dar vis primenamos pareigos ir taisyklės, kurios siejasi su fiziologinių vaiko poreikių užtikrinimu: laiku pavalgyti, išsivalyti dantis ar laiku eiti miegoti. Tėvai linkę rinkti savo vaikui draugus, kurie dažniausia yra pačių tėvų draugų ar pažįstamų vaikai. Dauguma tėvų mano, kad vaikai negali turėti paslapčių. Tėvų nuomonė tokia, kad kartais neprivalu laikytis šeimoje nustatytų taisyklių, kurios galioja visiems šeimos nariams ir kurios buvo aptartos drauge su vaiku.

Taigi išanalizavus tyrimo rezultatus, matome, kad daugeliu aspektų tėvų ir vaikų nuomonės ir požiūriai į vaiko teises šeimoje skiriasi. Remiantis gautais rezultatais, kurie ryškiausiai atspindi respondentų požiūrį į vaiko teises šeimoje pagal Konvencijos principus galima teigti:

1. Remiantis tėvų apklausos metodu surinktų duomenų analize, išaiškėjo, kad:

- Vaiko teisę nebūti šeimoje diskriminuojamu dėl amžiaus ar lyties atspindi 54,1 % respondentų tėvų nuostata visiems šeimoje augantiems vaikams skirti vienodai dėmesio, kelti tuos pačius reikalavimus ar taikyti vienodas taisykles. Tačiau 60,4 % tėvų teigia, kad vyresnio vaiko pareiga yra prižiūrėti jaunesnį šeimos narį, o tai jau galima būtų traktuoti kaip diskriminaciją dėl amžiaus: vyresniajam vaikui keliami didesni reikalavimai ir atsakomybė, tuo pat metu ribojamas vyresniojo vaiko laisvalaikis, o juk vaikų priežiūra yra tiesioginė tėvų pareiga.
- Geriausiai vaiko interesus tėvai dažniausiai išreiškia aprūpinimo ir apsaugos aspektu: net 82,9 % tėvų teigia, kad svarbiausia vaiko gera sveikata. Taip pat vaikui svarbu jo geri santykiai su tėvais (57,7 %) ir draugais (16,2 %).
- Vaiko teisės sveikai gyventi ir vystytis pagrindinis aspektas – gyventi nepatiriant prievartos. 3,6 % tėvų naudoja fizines bausmes, kaip priemonę prieš netinkamą vaiko elgesį. 54,1 % respondentų tėvų barimą naudoja kaip elgesio kontrolės ir modeliavimo priemonę. Ir tik 30,6 % tėvų tarpusavio bendravimą su vaiku, mėginant analizuoti ir vertinti netinkamo elgesio priežastis ir pasekmes, laiko veiksminga priemone pozityviam vaiko elgesiui formuoti.
- Dauguma tėvų atsižvelgia į vaiko nuomonę: pirkdami drabužius, leisdami pasirinkti kokias televizijos laidas norėtų žiūrėti, tačiau vaiko nuomonės sprendžiant bendrus šeimos reikalus nuolat išklauso tik 40,5 % apklaustų tėvų.

2. Remiantis moksleivių apklausos metodu surinktų duomenų analize, galima teigti, kad:

- Vaiko teisę nebūti šeimoje diskriminuojamu dėl amžiaus ar lyties atspindi vaikų nuostata, kad tėvai visiems šeimoje augantiems vaikams skiria vienodai dėmesio, kelia tuos pačius reikalavimus ir taiko vienodas taisykles. Tokį požiūrį išreiškė 65,5 % mergaičių ir 41,5 % berniukų.
- Geriausių vaiko interesų užtikrinimą vaikų požiūriu atspindi šie rodikliai - jų gera fizinė sveikata (69,5 %), šilti santykiai su tėvais (65,7 %) bei teisė ir galimybė gerai jaustis bendraamžių tarpe (30,5 %).
- Vaiko teisės sveikai gyventi ir vystytis pagrindinis aspektas - gyventi nepatiriant prievartos, tačiau susidūrę su vaiko elgesio problemom nedidelė dalis tėvų naudoja emocinį ir fizinį smurtą, kaip problemos sprendimo būdą: 8,6 % vaikų teigia, kad tėvai

baudžia juos fizinėmis bausmėmis, o 12,4 % vaikų susiduria su emocinio smurto apraiška, tokia kaip nesikalbėjimas su vaiku.

- Vaikai teigia, kad dauguma tėvų atsižvelgia į jų nuomonę: pirkdami drabužius, leisdami pasirinkti kokias televizijos laidas žiūrėti ar kokią užklausinę veiklą pasirinkti. 52,4 % vaikų teigia, kad jie visuomet gali tėvams išsakyti savo nuomonę nebijodami pajuokos ar bausmės.

3. Atlikus lyginamąją tėvų ir moksleivių požiūrio į vaiko teises šeimoje analizę, išaiškėjo, kad:

- Vaiko teisę nebūti šeimoje diskriminuojamu dėl amžiaus ar lyties atspindi 54,1 % respondentų tėvų nuostata visiems šeimoje augantiems vaikams skirti vienodai dėmesio, kelti tuos pačius reikalavimus ar taikyti vienodas taisykles. 56,2 % vaikų yra tos pačios nuomonės. Šie skirtumai nėra ryškūs, tačiau svarbu tai, kad 13,3 % vaikų visgi jaučia nevienodą tėvų dėmesį savo atžaloms, to neneigia ir 8,1 % tyrime dalyvavusių tėvų.
- Išryškėjo skirtumai tarp tėvų ir moksleivių geriausių vaiko interesų supratimo: tėvai pabrėžia vaiko statuso šeimoje reikšmingumą, tėvams labiau nei jų vaikams rūpi gera vaiko sveikata, tėvai labiau akcentuoja vaiko didėjančio savarankiškumo idėją. Tačiau vaikų geriausių interesus atspinti jų troškimas augti pilnoje biologinėje šeimoje, tai aiškiai parodė ir geriausių vaiko interesų supratimo lyginamoji analizė: net 57,1 % vaikų teigia, kad jiems yra svarbu augti pilnoje šeimoje, tuo tarpu tik 18 % tėvų tai laiko reikšmingu faktorium apibrėžiant geriausių vaiko interesus.
- Vaiko teisės sveikai gyventi ir vystytis pagrindinis aspektas - gyventi nepatiriant prievartos, tačiau kaip parodė tyrimo duomenų lyginamoji analizė, tėvai dažnai nepastebi, kad, vaikas šeimoje patiria emocinį diskomfortą: net 48,6 % vaikų susiduria su tėvų kritika, kai vaikas yra lyginamas su kitais vaikais, 11,4 % vaikų teigia, kad įžeidę ar įskaudinę juos tėvai nelinkę atsiprašyti, 2,9 % vaikų teigia, kad niekuomet nesulaukia iš tėvų paguodos ir empatiško bendravimo. Vaiko sveikatos būklę įtakoti gali ir tai, kad 28,6 % vaikų yra tos nuomonės, kad jiems skiriami darbai namuose yra per sunkūs, o tai kad vaikas dirba namuose darbus, kurie neatitinka jo fizinių jėgų pripažįsta ir 15,4 % tėvų.
- Išryškėjo skirtumai tarp tėvų ir moksleivių požiūrio į vaiko nuomonės pripažinimą: tyrimo rezultatai atskleidė, kad tėvai linkę vaikams teigti savo nuomonę, daryti sprendimus už vaiką, priminti jų pareigas bei šeimos taisykles. Tėvai patys ne visuomet laikosi tokių taisyklių: ir tik 14,4 % tėvų to neneigia, tuo tarpu vaikai pastebi, jog 35 % tėvų ignoruoja ir nesilaiko šeimoje bendru sutarimu nustatytų taisyklių. Analizė parodė, kad tėvai kontroliuoja savo vaikų bendravimą su bendraamžiais, kitaip tariant - parenka savo atžaloms draugus. Tokios nuomonės yra 50,5 % moksleivių, kai tuo tarpu tik 9 %

tėvų tai pripažįsta atvirai. Vaiko teisė į asmeninį privatumą ribojama tėvų nuostatos, kad vaikas negali turėti paslapčių. Šią poziciją atvirai pareiškė 5,4 % tėvų, tuo tarpu 41 % vaikų mano, kad tėvai jiems neleidžia turėti savo paslapčių.

Atliekant tyrimo duomenų analizę paaiškėjo, kad pats tyrimas stokoja gilesnės respondentų požiūrių analizės, nustatant priežastis ir dėsningumus, kodėl vyrauja vienoks ar kitoks požiūris į kai kurių vaiko teisių aspektus. Todėl atliekant tolesnius tyrimus būtų tikslinga taikyti kokybinių tyrimų metodikas ar anketoje pateikti papildomus tikslinamuosius klausimus.

Šis tyrimas neleidžia formuluoti griežtų išvadų ir apibendrinimų, kadangi tiriamųjų imtis nėra didelė ir nepakankamai reprezentatyvi, be to respondentų nuomonė gali būti tik mintimis išreikštas požiūris, bet ne realybėje įgyvendinamos ugdomosios nuostatos. Kaip jau buvo minėta anksčiau, be galo sunku brėžti ribą tarp vaiko teisių nepažeidžiančių tėvų ugdymo nuostatų ir vaiko teisių pažeidimų (tokių kaip vaiko nuomonės nepaisymas ir pan.). Kiekvienas žmogus turi skirtingą nuomonę šiuo klausimu, kuri yra be galo subjektyvi. Nėra matavimų skalės, kuri nustatytų kada vaiko teisės pažeidžiamos. Tik vaiko teisių pažeidimų pasekmės: fizinės, psichinės, dvasinės raidos sutrikimai, leidžia manyti, kad vaiko teisių ne visuomet buvo paisoma jo ugdymo procese. Vaiko teisių pažeidimus sunku pastebėti, sudėtinga ir nustatyti juos, nes visuomenėje nėra bendros suaugusiųjų nuostatos koks elgesys vaiko atžvilgiu nepažeidžia jo teisių. Todėl, kaip parodė mokslinių šaltinių analizė, mokslininkų tyrimai dažniausiai atskleidžia tik požiūrį (į smurtą, į fizines bausmes ar pan.), o statistikos duomenys parodo skaudžius faktus, apie kraštutinius vaiko teisių pažeidimus. Deja, neteko rasti tikslios statistikos apie vaikus, kurių kasdienis palydovas - tėvų šaltumas, jų patyčios ir barniai, bendravimo poreikio netenkinimas ir pan.

Kaip matome, sąvoka „vaiko teisės“ yra be galo plati. Todėl organizuojant tolimesnius tyrimus tikslinga būtų skaidyti šį tyrimą dalimis ir išsamiau panagrinėti kiekvieno atskirai JT Vaiko teisių konvencijos principo įgyvendinimo šeimoje aspektus bei tėvų ir jų vaikų požiūrį į tas vaiko teises šeimoje, kurios atspindi konkretų, vieną iš keturių JT Vaiko teisių konvencijos principų. Taip pat tikslinga būtų pakartoti tyrimą po 15-20 metų, kuomet dabartinė vaikų karta auklės savo vaikus. Kokios ugdymo nuostatos, kaip nepažeidžiančios vaikų teisių, bus prioritetingos naujai kartai?

IŠVADOS

Atliekant tyrimą bei analizuojant gautus duomenis buvo siekiama atskleisti vaikų ir jų tėvų požiūrį į vaiko teises šeimoje. Tyrimo rezultatai parodė, kad darbo pradžioje iškelta hipotezė pasitvirtino: *tėvų ir 7-11 metų amžiaus vaikų požiūris į vaiko teisių šeimoje nuostatų įgyvendinimą skiriasi.*

Atlikus mokslinių šaltinių analizę bei apibendrinus tėvų ir vaikų apklausos duomenis, galima formuluoti šias išvadas:

1. Atlikus mokslinių šaltinių analizę, išaiškėjo:

- ✚ Tiek Lietuvoje, tiek pasaulyje atlikti tyrimai atskleidžia, kad teisinė įstatyminė bazė nesukuria vaikui saugios vystymosi aplinkos šeimoje.
- ✚ Dauguma mokslinių tyrimų atskleidžia Konvencijos nuostatų įgyvendinimą šeimoje vienu kuriuo nors aspektu. Dažniausiai mokslinių tyrimų objektas - smurtas prieš vaikus.
- ✚ Vaiko teisės pripažintos dar visai neseniai ir vaikai turi per mažai informacijos apie savo teises. Dauguma tėvų Konvencijos turinį ir keliamus tikslus interpretuoja plačiai, dažnai sau palankiu būdu, todėl neišvengiama vaiko teisių pažeidimų, kuriuos įtakoja šeimoje vyraujančios ugdymo nuostatos.

2. Siekiant nustatyti ir palyginti kaip tėvų ir vaikų požiūriu šeimoje įgyvendinami vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis principo aspektai, išaiškėjo, kad:

- ✚ Tėvai rūpinasi fizine vaiko sveikata, vaikai tai pastebi ir jaučia, tačiau ne visų vaikų emociniai poreikiai yra tenkinami: tam tikrose situacijose vaikams trūksta tėviškos šilumos, supratimo ir paguodos, nors tėvai linkę manyti, jog jie visuomet pastebi, paguodžia ar tiesiog pasikalba pastebėję nuliūdusį ar sunerimusį savo vaiką.
- ✚ Susidūrę su jų elgesio problemom, nedidelė dalis tėvų naudoja emocinį ir fizinį smurtą kaip problemos sprendimo būdą: fizinės bausmės, barimą. Kas antroje šeimoje vaikas susiduria su tėvų kritika, yra lyginamas su kitais vaikais, ar nepelnytai būna įskaudinamas, tačiau tik nedaugelis tėvų tai pripažįsta.
- ✚ Trečdalis tyrime dalyvavusių tėvų tarpusavio bendravimą su vaiku, mėginant analizuoti ir vertinti netinkamo elgesio priežastis ir pasekmes, laiko veiksminga priemone pozityviam vaiko elgesiui formuoti.
- ✚ Vidutiniškai kas trečioje šeimoje vaikui skiriami darbai, kurie jo požiūriu yra jam per sunkūs. Kai kurie tėvai neneigia, kad kartais vaikui namuose tenka dirbti ir jo fizinių galimybių neatitinkančius darbus.

3. Siekiant išsiaiškinti ir palyginti tėvų ir vaikų požiūrį į vaiko teisę šeimoje nebūti diskriminuojamu lyties ir amžiaus atžvilgiu, išaiškėjo, kad:

- ✚ Vidutiniškai kas dešimtas vaikas šeimoje jaučia nevienodą tėvų dėmesį palyginus su kitais šeimoje augančiais broliais / seserimis, tačiau tai patvirtino mažesnė dalis tėvų, ir kaip priežastį nurodė vaikų lyties bei amžiaus skirtumus, nors atskiru klausimu tėvai ir pabrėžė savo nuostatą, jog visiems šeimoje augantiems vaikams skiria vienodai dėmesio bei kelia tuos pačius reikalavimus.
- ✚ Daugumos tėvų nuomone vyresnio vaiko pareiga yra prižiūrėti jaunesnį šeimos narį.

4. Siekiant nustatyti ir palyginti kaip tėvų ir vaikų požiūriu įgyvendinami geriausi vaiko interesai, išaiškėjo, kad:

- ✚ Geriausių vaiko interesų užtikrinimą tiek tėvų, tiek jų vaikų nuomone atspindi šie rodikliai - vaikų gera fizinė sveikata, šilti santykiai su tėvais bei teisė ir galimybė gerai jaustis bendraamžių tarpe.
- ✚ Daugumos vaikų nuomone geriausius interesus atspindi jų troškimas ir galimybė augti pilnoje biologinėje šeimoje, kai tuo tarpu taip mano vidutiniškai tik kas penktas iš tėvų.

5. Siekiant išsiaiškinti ir palyginti tėvų ir vaikų požiūrį į vaiko nuomonės reikšmingumą, išaiškėjo, kad:

- ✚ Dauguma tėvų išklauso ir atsižvelgia į vaiko nuomonę: pirkdami drabužius, leisdami pasirinkti kokias televizijos laidas vaikui žiūrėti, ar kokią užklausinę veiklą pasirinkti, tačiau vaiko nuomonę sprendžiant bendrus šeimos reikalus svarbi tik mažesnei pusei apklaustų tėvų, tą patvirtina ir vaikų išreikštas požiūris šiuo klausimu.
- ✚ Pusės apklaustų vaikų nuomone, tėvai dažnai kontroliuoja jų bendravimą su bendraamžiais, kitaip tariant - parenka savo atžaloms draugus, tuo tarpu tik kas dešimtas tėvų tai pripažįsta.
- ✚ Vidutiniškai kas trečias moksleivis teigia, kad jo teisė į asmeninį privatumą ribojama tėvų nuostatos, kad vaikas negali turėti paslapčių, tačiau tai pripažįsta tik nedaugelis apklausoje dalyvavusių tėvų.

REKOMENDACIJOS

Ugdymas vyksta veikiant vaiką jį supančiai aplinkai ir kuo mažesnis vaikas, tuo didesnę reikšmę jo ugdymo procese užima tėvai, nes jie yra artimiausioje vaikui aplinkoje. Būti tėvais nėra lengva: nepakanka vien būti biologiniais tėvais, privalu būti harmoningos vaiko asmenybės ugdytojais. Remiantis tyrimo rezultatais bei bendra praktine patirtimi, siūlomos rekomendacijos:

- Būti gerais tėvais (gal geresniais nei jų pačių tėvai) dar nereiškia, kad ugdydama atžalą šeima be išlygų privalo tenkinti vaikų norus, suteikti neribotą laisvę ir materialiai jį aprūpinti. Ugdymo procesas be galo sudėtingas. Suprantama, kad tėvai savo vaikams linki paties geriausio. Ugdymo procese neišvengiamai egzistuoja klaidos, todėl čia ypatingai svarbus yra tėvų gebėjimas analizuoti situacijas, pastebėti klaidas, ieškoti pozityvių problemos sprendimo būdų. Apie vaiko teisių nepažeidžiantį ugdymą šeimoje galima kalbėti kai bus realizuojama permanentinio ugdymo sistema, kai ugdymas bus grindžiamas tėvų sąmoningumu.

- Plėsti vaikų ir suaugusiųjų žinias apie jų teises:

- a) Informacinės televizijos (radijo) laidos drauge su kompetentingais šios srities atstovais. Suteikti galimybę patiems vaikams vesti tokias laidas, ar būti jų dalyviais.

- b) Tikslinga įvesti mokykloje mokymą apie vaiko teises – JT Vaiko teisių konvenciją kaip atskirą discipliną (be vertinimo pažymių), o ne integruoti Konvenciją į kitų mokomųjų dalykų programas.

- c) Mokyklose yra tendencija pateikti vaikams rekomenduotinos literatūros sąrašą. Tad tikslinga būtų į jį įtraukti specialiai vaikams parašytas knygas, kurios supažindintų moksleivius su jų teisėmis, kuriose būtų informacinių, psichologinių, mokslinių ar situacijų analizės vaiko teisių pažeidimų, prevencijos temomis.

- d) Organizuoti ugdymo įstaigose seminarus: tėvams, vaikams ar bendrus seminarus – kaip debatus, kuriuose būtų gvildenamos aktualios šeimai problemos. Tai būtų vaiko dalyvavimo teisės įgyvendinimas visuomeniniame lygmenyje. Į šeimai kylančius klausimus atsakyti seminaruose dalyvaujantys įvairių sričių specialistai: psichologai, pedagogai, teisininkai ir kt.

Tai tik kelios priemonės ir būdai, kurie stiprintų tiek vaikų, tiek suaugusiųjų vaiko teisių suvokimą ir įgyvendinimą šeimoje. Šiuolaikiniai vaikai drąsiai kalba apie savo teises, ignoruoja pareigas, vis dažniau prabylama apie vaikų diktatūrą šeimoje, nes šiuolaikiniai tėvai (ypač tai išryškėjo po Nepriklausomybės atkūrimo) suteikia daug daugiau pasirinkimo laisvės vaikams, atsikrato autoritarinių auklėjimo pažiūrų, atsakomybę už vaiko ugdymą perleidžia ugdymo institucijoms, kurioms kelia savo reikalavimus. *Šios rekomendacinio pobūdžio priemonės ir būdai padėtų siekti tikslo - apibrėžti vaikų teises ir pareigas, apibrėžti tėvų teises ir pareigas ir remiantis humaniško ir demokratiško principais jas susiejus ir suderinus tarpusavy ugdyti harmoningą vaiko asmenybę.*

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai dokumentai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
<http://www3lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=237975=>; prisijungimo laikas 2004-08-11.
2. JT dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos/ sudarytojas Aidukas M. - Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
3. JT Vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas LR. Lietuvos Respublikos ataskaita JT Vaiko teisių komitetui // Valstybės žinios. 2004, Nr. 24-739.
4. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė.- Vilnius: Justitia, 2001.
5. Lietuvos švietimo koncepcija. - Vilnius: Leidybos centras, 1992.
6. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 33-807.
7. Lietuvos Respublikos valstybės ratifikuotos tarptautinės sutartys vaiko teisių apsaugos srityje. <http://www3lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=>, prisijungimo laikas 2004-08-12.
[=5981&Condition2=](http://www3lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=5981&Condition2=); prisijungimo laikas 2004-08-12
8. Lietuvos Respublikos seimo nutarimas „Dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 1993, Nr. 52-2316
9. Nepilnamečių kriminalinės justicijos reforma. <http://www.nplc.lt/nj/reforma.htm>; prisijungimo laikas: 2005-02-10
10. 1959 m. Vaiko teisių deklaracija // Žmogaus teisės: Jungtinių tautų dokumentai. – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 2000.
11. Vaiko teisių konvencija. - Vilnius: Lietuvos vaikų globos organizacija „Pieno lašas“, 1994.
12. Vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos nacionalinė programa. Vilnius: Lietuvos centras, 1997.
13. Valstybinės jaunimo politikos koncepcija // Valstybės žinios. 1996, Nr. 65-1537.
14. Žmogaus teisės // Tarptautinių dokumentų rinkinys. - Vilnius: Valstybinio nacionalinių tyrimų centro leidykla, 1996.

Specialioji literatūra:

15. Adomavičius V. Vedybų sutartis. - Vilnius: Mūsų saulužė, 2002.
16. Ališauskas A. Kielaitė R. Moksleivių ir jų tėvų socialinių poreikių analizė. Socialinė pedagogikos problemos. – Šiauliai: ŠU, 1999.
17. Anzenbacher A. Filosofijos įvadas. – Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992.

18. Arlauskaitė Ž. Tikra knygelė apie skriaudą suaugusiems ir jų vaikams. – Vilnius: Atviros Lietuvos fondas, 1998.
19. Bakk A., Grunewald K. Globa. - Vilnius: Avicena, 1997.
20. Benokraitis N. Mariages and Familes. Changies, Choises and Coustrains. - New Jersey: Upper Hall Soodle Rider, 1998.
21. Blažys V. Prievarta prieš vaikus. Nepilnamečių kriminalinė justicija. - Vilnius: Vidaus reikalų ministerija, 2002.
22. Blažys V. Prievartos ratas sukasi // Psichologija Tau, 2003, Nr. 2.
23. Brooks J.B. The process of Parenting. - California, Mayfield Publishing Company Mountain View, 1999.
24. Bulotaitė L. Pivorienė R. V. Sturlienė N. Drauge su vaiku... // Psichologo patarimai tėvams. – Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerija, 2001.
25. Burvytė S. Tėvai – vaikų likimo kalviai // Vaikystė. – 2004, Nr. 3.
26. Chapman G., Campbell R. 5 vaikų meilės kalbos.- Kaunas: Sidabrinis trimitas, 2001.
27. Chomentauskienė R. Šiuolaikinė šeima: vaikai turi kuo skūstis // Psichologija tau, 2003, Nr.5.
28. Dobson. J. Užsispyręs vaikas. - Kaunas: Sidabrinis trimitas, 1999.
29. Dreikurs R., Soltz V. Laimingi vaikai. Iššūkis tėvams. – Vilnius: Vaga, 2004.
30. Europos politika dėl vaikų. - Vilnius: Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centras, 1999.
31. Giedrienė R., Grudzinskas J., Navaitis G. Vaikų psichologinis konsultavimas. - Vilnius: Presvilka, 1999.
32. Gilligan J. Smurto prevencija. -Vilnius: Eugrimas, 2002.
33. Gray J. Vaikai kilę iš dangaus. Pozityvaus vaikų auklėjimo metodai. – Vilnius: Alma litera, 2001.
34. Grigutytė N. Apie vaikų seksualinę prievartą. – Vilnius: Vaiko namas, 2002
35. Grucė R. Šeima ir vaikų auklėjimas. Vilnius: Lumen,1994.
36. Herm S. „Sunkūs“ vaikai. - Vilnius: Alma litera, 2004.
37. Jašinskaitė M. Daugelis tėvų nesupranta vaikų poreikių // Psichologija tau, 2001, Nr. 3.
38. Jaunimas ir vaikai besikeičiančioje visuomenėje. <http://www.jaunimas.net/gelbvaik/>; prisijungimo laikas: 2005-02-10.
39. Johnson C. L. Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris. – Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2003.

40. Jonynienė Ž. Černiauskiene R. Nepilnamečių teisės pažeidėjų ir vidurinių mokyklų moksleivių požiūrio į vaiko teises lyginamoji analizė // Socialinis darbas. Mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, Nr. 3(2)
41. Jonynienė Ž. Vaikų teisių tyrimas Lietuvoje // Socialiniai mokslai. Sociologija. 1997, Nr.3(7).
42. Jovaiša L. Edukologijos įvadas. – Kaunas: Technologija, 1996.
43. Jusienė R. Ar mes išaugame vaikystės kaprizus? // Psichologija Tau. 1998, Nr.1.
44. Kasperavičiūtė E. Kitos spalvos saulė. - Vilnius: Vaiko namas, 2000.
45. Komenskis J. A. Pedagoginiai raštai. – Kaunas: Technologija, 1986.
46. Langas P., Piūler S. Vaikystė pavojuje. - Vilnius: Lietuvos Valdorfo pedagogikos centras, 2002.
47. Lankford V. Keturi jausmai ir ką su jais daryti. – Vilnius, Vilniaus psichoterapijos ir psichoanalizės centras, 2003.
48. Larzelere R. A. Review of the outcomes of parental use of nonabusive or customary physical punishment. // Pediatrics, 1996.
49. Laužikas J. Paskatinimai ir bausmės auklėjant vaikus šeimoje. -Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958.
50. Leliūgienė I. Žiaurus elgesys šeimoje // Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas. Kaunas: Technologija, 2002.
51. Leliūgienė I. Lietuvos vaikų socialinės pedagogikos problemos posocialistinėje visuomenėje // Socialiniai mokslai. Edukologija. Nr.1 (5), 1996.
52. Leliūgienė I. Žiaurus elgesys šeimoje // Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas. - Kaunas: Technologija, 2002.
53. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. -Kaunas: Technologija, 1997.
54. Markevičienė A., Blažys V. Prievara prieš vaikus // Fizinis ir psichologinis smurtas. - Vilnius: Lietuvos Respublikos Sveikatos apsaugos ministerija, 2000.
55. Mikelėnas V. Teisė į privatų gyvenimą ir jos gynimas // Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas. – Vilnius: Justitia, 2001.
56. Mitkuvienė L., Skridlaitė I. Vaiko orumas // Lietuvos Caritas programos „Vaiko orumo išsaugojimas Lietuvoje“ metmenys ir įgyvendinimo rezultatai. - Kaunas LIC „Už gyvybę“, 2002.
57. Myers D. Psichologija. - Vilnius: Poligrafijos ir informatikos leidykla, 2000.
58. Navaitis G. Psichologinis šeimos konsultavimas. Teorijos ir metodai. – Vilnius: Tyto alba, 2002.
59. Paintal S. Banning corporal punishment of children. Child-hood Educ, 1999.

60. Pelzeris D. Vaikas be vardo. - Vilnius: Sirokas, 2004.
61. Petruolytė A. Jaunesniojo paauglio socialinė raida. - Vilnius: Presvika, 2003.
62. Pociūtė R. Tėvas – sunykusio šventumo ilgesys // *Psichologija tau*. 2003, Nr. 4.
63. Prokopčik M. Suaugęs žmogus neturi mušti vaiko. - Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2003.
64. *Psichologija studentui*. – Kaunas: Technologija, 2005.
65. *Psichologijos žodynas*. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
66. Rajeckas V. Mokymas – ugdymo pagrindas. – Vilnius: LPKI rotaprintas, 1997.
67. Rosenberg M. Bendraukime be pykčio. - Kaunas: Šviesa, 2000.
68. Rumpf. J. Rėkia pešasi, viską gadina.- Kaunas: Šviesa, 2004.
69. Ruzgienė A. Socialinio jautrumo ugdymas šeimoje // Mokslinės-praktinės konferencijos „Tradicionis ir ateitis“ medžiaga. Lietuvos šeima. - Vilnius: Sociologijos institutas, 1995.
70. Sakalauskas G. Vaikų ir jaunimo teisių apsauga Lietuvoje // Pranešimas apie žmonių socialinę raidą Lietuvoje. 2001.
71. Šatas J. Teisinės užkardos fiziniams bausmėms, taikomoms vaikams šeimoje ir visuomenėje // *Ar teisybė stipresnis?: smurto prieš vaikus apžvalga Lietuvoje*. - Vilnius, 1999.
72. Šikaitė V. Tikra knygelė apie skriaudą. – Vilnius: Atviros Lietuvos fondas, 1998.
73. Tamošiūnienė L. Ne toks kaip kiti. - Vilnius: UAB „Šeima“, 1992.
74. Tamošiūnienė L. S. Pažink savo vaiką. - Kaunas: Spindulys, 1999.
75. *Tarptautinių žodžių žodynas*. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2003.
76. Tėvų bendravimo su vaiku problemos // *Žvirblių takas*. Specialus periodinis leidinys, skirtas ikimokykliniam ir pradiniam ugdymui. - Vilnius: Gimtasis žodis. 1999, Nr. 3.
77. Uwe-Rogge J. Tėvai nustato ribas // *Gyvename su vaikais*. – Vilnius: Alma littera, 2005.
78. Uwe-Rogge J. Vaikams reikia ribų. - Vilnius: Alma litera, 2004.
79. Vaiko pasiekimų vertinimas ir išsilavinimo standartai // *Žvirblių takas*. Specialus periodinis leidinys skirtas ikimokykliniam ir pradiniam ugdymui. - Vilnius: Gimtasis žodis, 1999, Nr.2.
80. Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas. - Vilnius: Vaiko teisių informacijos centras, 2002.
81. Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos. Konferencijos medžiaga. - Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1996.
82. Vaiko teisės. - Vilnius: Meralas, 1997.
83. Vaitkevičius J. Socialinės pedagogikos pagrindai. -Vilnius: Egaldas, 1995.
84. Vitkauskaitė D. Teoriniai socialinio darbo modeliai.- Šiauliai, 2001.

85. Zaborskis A., Makari J. Psichosocialiniai moksleivių savijautos ir sveikatos veiksniai mokykloje // Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. Mokslas-studijos-mokykla. Mokslo darbai. - Vilnius: 2000.
86. Žmogaus lytiškumo tiesa ir reikšmė // Auklėjimo šeimoje gairės. - Kaunas, LIC „Už gyvybę“, 2001.
87. Žukauskienė R. Raidos psichologija. - Vilnius: Margi raštai, 1998.
88. Žukauskienė R. Kratavičienė R. Jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų adaptacijos sunkumai. // Švietimo reforma ir mokytojų rengimas. Mokslas-studijos-mokykla. Mokslo darbai.- Vilnius: 2000.
89. Дефектологический словарь. – Москва, 1970.
90. Государственная программа защиты прав ребенка и профилактики правонарушений среди несовершеннолетних на 1995-1997 гг. - Рига, 1998.
91. Крайг Г. Психология развития. - Санкт Петербург: Питер, 2000.
92. Роджерс К. Клиенто - центрированная терапия. - Москва: Рафл-бук, 1997.

Statistiniai literatūros šaltiniai:

93. Vaiko teisių apsauga. Strategijos ir programos. Statistika. 2003 metų ataskaita apie vaiko globą. <http://www.socmin.lt/popup?ru=>; prisijungimo laikas 2005-01-23
94. Įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos statistiniai duomenys. Tarptautinis bendradarbiavimas. <http://ivaikinimas.lt/index.php4?id=5>; prisijungimo laikas: 2005-01-23

Kiti šaltiniai:

Nepublikuota medžiaga:

95. *Šiltų širdžių projektas*. Vilniaus Visų Šventųjų parapijos vaikų ir paauglių dienos užimtumo centras, 2002.

Metodinė medžiaga:

96. Tidikis R., Pečkaitis J. S., Šedbaras S. Magistrų baigiamųjų darbų rengimas ir gynimas. - Vilnius: LTU, 2003.

SANTRAUKA

Tema: „Vaiko teisės šeimoje tėvų ir vaikų požiūriu“.

Pagrindinės sąvokos: vaiko teisės, smurtas, diskriminacija, geriausi interesai, vaiko vystymasis, dėmesys vaiko pažiūroms.

Rasos Žiemienės magistro darbo „Vaiko teisės šeimoje tėvų ir vaikų požiūriu“ tikslas – atskleisti vaikų ir tėvų požiūrį į vaiko teises šeimoje, atliekant tyrimą Vilniaus miesto pradinėse mokyklose, tiriant ugdytinių bei jų tėvų požiūrį. Darbo objektas tėvų ir vaikų požiūris į vaiko teises šeimoje. Darbą sudaro trys dalys. Pirmojoje dalyje analizuojamas vaiko, kaip teisių turėtojo, statusas šeimoje teisiniu ir pedagoginiu – psichologiniu aspektu: vaikų teises reglamentuojančių dokumentų ir teisės aktų apžvalga, vaiko teisių įgyvendinimo strategijos bei pažeidimų prevencijos bazė Lietuvoje ir užsienyje, smurto prieš vaikus naudojimo priežastys, pasekmės ir smurtinių bausmių taikymo prevencija, teisinių nuostatų įgyvendinimas šeimoje pagal JT Vaiko teisių konvencijos keturis principus, auklėjimo nuostatos, įtakojančios vaiko teisių pažeidimus. Šios dalies pabaigoje pateikiami apibendrinimai. Antrojoje dalyje aprašoma tyrimo metodika. Trečioje dalyje analizuojami atlikto tyrimo rezultatai, pateikiami apibendrinimai ir praktiniai patarimai vykdant tolesnius tyrimus. Pabaigoje - išdėstytos baigiamojo magistro darbo išvados, pateikiamos rekomendacijos.

Tiek mokslinių šaltinių analizė, tiek tyrimo rezultatai parodė, kad nors visuotinai yra pripažinta, kad vaikas yra teisių turėtojas, kaip žmogus ir kaip asmenybė, tačiau į vaiko teisių šeimoje realizavimą tėvai ir vaikai, kurių amžius nuo septynerių iki vienuolikos metų, turi skirtingą požiūrį. Tėvų požiūris į vaiko geriausius interesus ir jų realizavimą skiriasi nuo vaiko supratimo apie jo geriausius interesus. Materialinio šeimos gerbūvio kūrimu užimti tėvai ypatingai rūpinasi fizine vaiko gerove (sveika mityba, šilta, graži, madinga apranga, sveikatos profilaktiniai patikrinimai, sporto treniruotės ir kiti užklasinės veiklos būreliai) ir dažnai pamiršta emocinius ir dvasinius vaiko poreikius. Tyrimo rezultatai, gauti analizuojant moksleivių požiūrį į vaiko teises šeimoje, atskleidė, kad vaiko bręstančiai ir savarankiškėjančiai asmenybės sklaidai vis dar svarbus tėvų palaikymas ir supratimas, meilė ir artumas, bei vaiko, kaip pilnateisio šeimos nario pripažinimas ir įsiklausymas į jo nuomonę bei pagarba jo individualumui ir privatumui.

SUMMARY

The approach of parents and children to childhood liberties inside family

Main statements: children's rights, violence, discrimination, child's development, the best interests, respect to a child's attitude.

The master's degree study of Rasa Žiemienė, called "The approach of parents and children to childhood liberties inside family" aims to reveal parents' and children' approach to childhood liberties inside family studying children' and parents' approach in elementary schools. The object of this study is parents' and children' (from 7 to 11 years old) approach to childhood liberties inside family differs. The study consists three parts.

The first part analyses the status of child inside family in juridical and pedagogical-psychological aspects: regulations of childhood liberties, the bases of strategies of childhood liberties implementation and breach prevention in Lithuania and abroad, the reasons and the consequences of violence against children and prevention of corporal punishments, the implementation of regulations of United Nations Childhood liberties convention in family according to four principals, educational attitudes causing breach of childhood liberties. The second part is the methodology of study and the last part delivers the results of this study, generalizations and practical recommendations and finally - findings of master's degree study.

Different sources and this study revealed, that parents' and children' approach to childhood liberties inside family differs in spite of universally accepted opinion that a child is a liberties holder as an individual. Parents' approach to the best child's interests differs from children' approach. Parents being busy in earning for life and creating material welfare in family especially bother about physical child's welfare (healthy nutrition, warm, nice and fashionable clothes, medical wards, different activities) and sometimes forget emotional needs of child. The results of the study revealed, that parents' support and understanding, love and child's appreciation, regard to his (her) opinion, respect to child's individuality and privacy are still important things to a person getting mature and self-contained.

PRIEDAI

1 priedas

Vaiko teises reglamentuojantys tarptautiniai dokumentai [7].

Respublikos valstybė ratifikavo šias tarptautines sutartis vaiko teisių apsaugos srityje:

1. Europos socialinė chartija; 1993m.
2. Hagos konvencija dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje; JT Vaiko teisių konvencijos fakultatyvinis protokolas dėl vaikų pardavimo, vaikų prostitucijos ir vaikų pornografijos;
3. Konvencija dėl valdžios institucijų įgaliojimų ir taikytinos teisės nepilnamečių apsaugos srityje;
4. Europos Konvencija dėl nesantuokinių vaikų teisinio statuso (1975);
5. Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja;
6. TDO Konvencija Nr. 138 „Dėl minimalaus įdarbinimo amžiaus“;
7. TDO Konvencija Nr. 182 „Dėl nepriimtino vaikų darbo uždraudimo ir neatidėliotinių veiksmų tokiam darbui naikinti“;
8. TDO Konvencija Nr. 183 „Dėl 1952m. motinystės apsaugos konvencijos pakeitimo“;
9. TDO Konvencija Nr. 79 „Dėl vaikų ir jaunuolių naktinio darbo apribojimo nepramoniniuose darbuose“;
10. TDO Konvencija Nr. 90 „Dėl jaunuolių darbo pramonėje“;
11. Europos konvencija dėl sprendimų, susijusių su vaikų globa, pripažinimo ir vykdymo bei vaikų globos atnaujinimo;
12. Konvencija dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigomis, pripažinimo ir vykdymo;
13. Konvencija dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje.

Kiti tarptautiniai dokumentai vaiko teisių apsaugos srityje:

1. ES Tarybos direktyva 94/33/EB priimta 1994m. „dėl dirbančio jaunimo apsaugos“;
1. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija „dėl socialinės reakcijos į nepilnamečių nusikalstamumą“ [9];
2. JT nepilnamečių, kuriems atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės); JT standartinės minimalios teisingumo vykdymo nepilnamečiams taisyklės (Pekino taisyklės); JT nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės) [2].

2 priedas

2001-2003 m. Ataskaita apie vaiko globą Lietuvoje. Strategijos ir programos [84; 85]

Lietuvoje mažėja santuokų, dažnos skyrybos, mažėja gimstamumas, daugiau gimsta nesantuokinių vaikų. Nors į nepilnose šeimose augančius vaikus visuomenės požiūris ir pasikeitė lyginant su ankstesniu laikotarpiu, negalima teigti, kad vaikai, kurių tėvai išsituokę ar vieno iš tėvų auklėjami vaikai šeimose jaučiasi taip pat, kaip ir pilnose šeimose augantys vaikai. Vaikui reikalinga biologinė šeima ir abu tėvai, kurie kartu dalyvautų vaiko ugdymo ir raidos procese. Tai pabrėžiama ir JT Vaiko teisių konvencijoje (9str., 18str.). tačiau Lietuvos statistika byloja (2003 m. ataskaita apie vaikų globą) [84], kad daugėja socialinės rizikos šeimų: į Vaiko teisių apsaugos institucijos įskaitą įtraukta 2395 rizikos šeimos. Iš viso vaikų, kuriems nustatyta globa iki 18 metų - 3023. Tai įvyko dėl keleto priežasčių: abiejų ar vieno iš turėtų tėvų mirtis (275 vaikai), nenustatyti tėvystės ar artimos giminystės ryšiai nuo vaiko radimo dienos (7 vaikai), tėvai pripažinti neveiksniais (16 vaikų), vaikai įstatymų tvarka atskirti nuo tėvų (521 vaikas), tėvai arba turimas vienas iš tėvų nesirūpina, nesidomi vaiku, jo neprižiūri, netinkamai auklėja (1630 vaikų), naudoja fizinį ar psichologinį smurtą (72 vaikai). Tik nedaugeliu atveju vaiko globėju tampa giminaičiai: seneliai, broliai ar seserys, tetos ar dėdės, tokių vaikų - 965. Statistika rodo, kad dauguma tokių vaikų auga globos institucijose, kūdikių namuose, šeimynose, yra įvaikinami. Tačiau įvaikinimų skaičius nėra didelis (pagal statistinius duomenis įvaikinimo tarnybos prie SADM): iš viso per 2003 metus Lietuvoje įvaikinta 117 vaikų, o vaikų, kuriuos įvaikino užsienio valstybių piliečiai 2003 metais – 104. Įvaikintų vaikų skaičius didesnis nei 2002 metais (72 vaikai) [85]. Iš socialinės rizikos grupės šeimų dėl girtavimo, psichotropinių medžiagų vartojimo į įskaitą pateko 1305 šeimos. Sprendžiant, vaikų netekusių tėvų globos problemą, visų pirma privalu stiprinti kiekvieno vaiko teisę gyventi su savo tėvais. Todėl čia pirmaeilium uždaviniu tampa pagalba ir paramos teikimas, kad galima būtų garantuoti vaikui šią teisę kuo geriau ir kiek tik įmanoma ilgiau. O institucinė globa turėtų būti skiriama, kai nelieka jokių kitų galimybių, ir trumpiausiam įmanomam laiko tarpui. Alternatyvios į šeimą orientuotos globos formos turi būti kiek įmanoma labiau propaguojamos ir prieinamos.

2002 m. patvirtinti Vaiko globos organizavimo nuostatai. 2000 m. įsteigta Įvaikinimo tarnyba prie SADM. Lietuva Dalyvauja JT Vaikų fondo (UNICEF) daugiašalėje tikslinėje programoje, todėl Lietuvai skiriama parama vaiko teisių propagavimui ir specialistų kvalifikacijos tobulinimui. Įgyvendinama NVO vaikų dienos centrų programa, patvirtinta vaikų vasaros poilsio organizavimo ir finansavimo programa bei patvirtinta vaikų ir paauglių nusikalstamumo prevencijos programa. Taip pat įgyvendinama Nacionalinė narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos programa. Ir tai tik nedaugelis programų, kurios buvo pradėtos vykdyti nuo 2001 m.

3 Priedas

2000-2002 metais užregistruoti nusikaltimai, kurių aukomis tapo vaikai.

(Vidaus reikalų ministerijos duomenys) [3. 274pnk.]

	2000 m.	2001 m.	2002 m.
Bendras užregistruotų nusikaltimų skaičius	82370	79265	72646
Iš viso nusikaltimų, kurių aukomis tapo vaikai	1329	1496	1723
Nusikaltimų, kurių aukomis tapo vaikai, dalis, palyginti su visais užregistruotais nusikaltimais (%)	1,6	1,9	2,4
Nusikaltimai gyvybei, sveikatai, laisvei ir orumui			
Tyčinis nužudymas	6	4	5
Tyčinis nužudymas sunkinančiomis aplinkybėmis	6	4	2
Motinos tyčinis nužudymas savo naujagimio	2	3	-
Nužudymas dėl neatsargumo	5	5	2
Tyčinis sunkus kūno sužalojimas	12	13	15
Tyčinis apysunkis kūno sužalojimas	35	31	36
Sunkus ar apysunkis kūno sužalojimas dėl neatsargumo	9	6	14
Tyčinis lengvas kūno sužalojimas, užkrėtimas liga ar kitoks susargdinimas	54	74	109
Smūgių sudavimas ir žiaurus kankinimas	24	19	30
Grasinimas nužudyti	1	3	3
Išžaginimas	72	78	53
Lytinis santykiavimas su lytiškai nesubrendusiu asmeniu	13	6	4
Tvirkinamieji veiksmai	36	29	67
Pagrobimas arba vaiko sukeitimas	1	4	4
Palikimas pavojingoje gyvybei padėtyje	8	4	6
Neteisėtas laisvės atėmimas	2	11	7
Nusikaltimai nuosavybei			
Vagystė	241	286	399
Plėšimas	265	349	485
Turto prievartavimas	24	44	27
Sukčiavimas	15	13	13
Turto sunaikinimas ar sužalojimas tyčia	3	2	1

4 priedas

ANKETA TĖVAMS

Ši anketa yra anonimiška, todėl aš, Mykolo Romerio universiteto magistrantė Rasa Žiemienė, tikiuosi nuoširdžių Jūsų atsakymų. Pažymėkite tą atsakymo variantą, kuris atspindi Jūsų nuomonę, apibraukiant atitinkamą raidę, o lentelėje - pabraukiant žodį, daugtaškių vietoje - pakomentuokit.

1. Pateikite informaciją apie save (savo šeimą):

Lytis:

A: moteris

B: vyras

Amžius:

A: 20-30m

B: 30-40m

C: daugiau

Šeimos sudėtis:

A: mama

B: tėtis

C: dukra (os).....(skaičius)

D: sūnus (ūs).....(skaičius)

Kartu šeimoje gyvena.....

Jūs rūpinatės savo vaiko sveikata? (profilaktinė medicininė stomatologo apžiūra, vitaminai, skiepai ir t.t.)	TAIP	NE	KARTAIS
Ar kasdien Jūsų vaikas valgo kompleksinius pietus (sriuba, antras patiekalas, gėrimas), daržoves, vaisius?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar pramogaujate drauge visa šeima (kinas, teatras, atrakcionai, išvykos)?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar namuose sudarytos tinkamos sąlygos vaikui pamokoms ruošti? (nieks netrukdo, turi reikiamas priemones, sąsiuvinius, knygas, rašomąjį stalą)	TAIP	NE	KARTAIS
Ar namuose yra tokia vieta, kur galėtų Jūsų vaikas pabūti vienas, kai to nori?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar pritariate vaikui, jei jis nori dalyvauti varžybose, konkursuose?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar leidžiate vaikui namuose dirbti darbus, kurie Jūsų manymu jam fiziškai būtų per sunkūs, ar vaikas nesugebėtų tinkamai atlikti?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar Jūs leidžiate vaikui žaisti tuos žaidimus, lankyti tokius būrelius, kurie jam patinka?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar domitės savo vaiko draugais, su kuriais jis bendrauja, leidžia laisvalaikį?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar pirkdami vaikui daiktus, drabužius Jūs klausiate jo nuomonės?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar pasikalbate su vaiku, jei pastebite, kad jis nuliūdęs ar sunerimęs?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar pagiriate vaiką už gerą mokymąsi, pavyzdinę elgesį, už pasiekimus ar puikiai atliktus darbus?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar atsiprašote vaiko, jei pasikarščiaavote ir pasielgėte neteisingai ar įžeidėte, įskaudinote jį?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar klausiate vaiko nuomonės ir atsižvelgiate į jo norus bei pageidavimus sprenddami bendrus šeimos reikalus?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar sugėdinate vaiką kitų žmonių akivaizdoje dėl netinkamo jo elgesio?	TAIP	NE	KARTAIS

2. Už netinkamą vaiko elgesį Jūs:

A. barate jį

B. mušate jį

C. nesikalbate su juo

D. liepiate ištaisyti padarytą žalą

E. draudžiate išeiti pasivaikščioti

F. draudžiate susitikti su draugais, žiūrėti TV ir t.t.

G. nebaudžiate, tik pasikalbate apie tai

H. kita.....

3. Ar Jūsų šeimoje visiems vaikams keliami tie patys reikalavimai, galioja tos pačios taisyklės, skiriama vienodai dėmesio?

- A. taip
- B. ne, nes.....
- C. šeimoje tik vienas vaikas

4. Susidūrę su auklėjimo problemom, Jūs:

- A. prašote patarimų pas savo tėvus, ar kartojate savo tėvų auklėjimo būdus ir metodus jūsų atžvilgiu;
- B. prašote patarimų pas specialistus: gydytojus, psichologus, pedagogus;
- C. ieškote informacijos knygose, žiūrite TV laidas, skaitote atitinkamus tėvams leidžiamus žurnalus;
- D. kita:.....

5. Pažymėk 3 punktus, kurie Jūsų manymu patys svarbiausi Jūsų vaikui:

- A. gera vaiko sveikata
- B. geri jo santykiai su tėvais
- C. geri jo santykiai su draugais
- D. pilna šeima (tėvai neišsiskyrę)
- E. gera šeimos finansinė padėtis
- F. geri vaiko pažymiai, įdomūs būreliai
- G. vaiko savarankiškumo skatinimas
- H. galimybė reikšti savo nuomonę ir būti šeimoje reikšmingu
- I. saugumo jausmas, kad nieks jo nenuskriaus, neižeis ir nesityčios.

6. Ar jūs (pažymėkite klausimų variantus, į kuriuos atsakytumėte "taip"):

- A. sprendžiate kuo vaikui apsirengti, ką turėtų veikti laisvalaikiu?
- B. griežtai laikotės dienos režimo ir nustatote, kada vaikas privalo eiti miegoti?
- C. manote, kad vaikas privalo valgyti bent 3 kartus per dieną, tam tikru metu, net jei ir nenori?
- D. leidžiate žiūrėti vaikui TV laidas, kurios jam patinka?
- E. kartais, susiklosčius aplinkybėms, atliekate už vaiką tai, ką jis pats gali ir sugeba?
- F. nuolat primenate vaikui pareigas, kurias jis atlieka pats (pvz. paruošti pamokas, išsivalyti dantis ir pan.)?
- G. kartais vadinote savo vaiką ne vardu (pvz. "mažuti" ar pan.), nors žinote, kad jam tai nepatinka?
- H. kartais dėl svarbių priežasčių meluojate vaikui?
- I. manote, kad vaikas negali turėti paslapčių?
- J. prašote, kad vaikas susidraugautų su Jūsų draugu, pažįstamų vaikais?
- K. esate tos nuomonės, kad Jūsų vaikas jokia būdu neturėtų savo piniginių santaupų ir esate griežtai prieš pinigais išreikštas dovanas vaikui?
- L. kritikuojate vaiką, lyginate su kitais vaikais norėdami sudrausmint ar kad jis siektų geresnių rezultatų?
- M. manote, kad tėvai ne visada privalo griežtai laikytis nustatytų šeimoje taisyklių, kurias aptarėte drauge su vaiku, dėl aukštesnio "suaugusiojo" statuso (pvz. jūs neprivalote vaiko perspėti jei užtrunkat darbe, bet vaikas privalo jums pranešti, jei užtruko mokykloje ir pan.)?

7. Jūsų manymu, vaiko pareigos namuose turėtų būti:

- A. padėti tėvams namų ruošoje
- B. susitvarkyti tik savo daiktus, kambarį
- C. prižiūrėti jaunesnį broliuką, sesutę
- D. rūpintis naminiiais augintiniais
- E. nueiti į parduotuvę apsipirkti
- F. vaikas neturi turėti pareigų
- kita:.....

DĖKOJU UŽ NUOŠIRDŽIUS ATSAKYMUS

5 priedas

MIELAS MOKSLEIVI,

Ši anketa yra anonimiška (niekas nesužinos kas tu ir kaip atsakei į pateiktus klausimus), todėl aš, studentė Rasa Žiemienė, tikiuosi nuoširdžių atsakymų. Pažymėk tą atsakymo variantą, kuris atspindi tavo nuomonę, apibraukiant atitinkamą raidę, o lentelėje - pabraukiant žodį.

1. Tavo amžius:metų.

Tu esi:

A. Berniukas

B. mergaitė

Ar tėvai rūpinasi tavo sveikata? (kai blogai jautiesi kviečia gydytoją, perka vitaminus, veda pas stomatologą, skiepytis ir t.t.?)	TAIP	NE	KARTAIS
Ar kasdien valgai pietus (sriuba, antras patiekalas, gėrimas), daržoves, vaisius?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar pramogaujate drauge visa šeima (kinas, teatras, atrakcionai, išvykos)?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar namuose gali ramiai ruošti pamokas? (tau nieks netrukdo, turi reikiamas priemones, sąsiuvinius, knygas, rašomąjį stalą ir t.t.)	TAIP	NE	KARTAIS
Ar namuose yra tokia vieta, kur galėtum pabūti vienas, kai to nori?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar tėvai pritaria tau, jei nori dalyvauti varžybose, konkursuose?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar tenka dirbti darbus namuose, kurie tau atrodo per sunkūs?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar gali žaisti tuos žaidimus, lankyti tokius būrelius, kurie tau patinka?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar tėvai domisi tavo draugais?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar pirkdami tau daiktus, drabužius tėvai klausia tavo nuomonės?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar tėvai tave paguodžia, kai tau liūdna?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar pagiria tave tėvai už gerą mokymąsi, pavyzdingą elgesį, už tavo pasiekimus ar puikiai atliktus darbus?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar tėvai atsiprašo, jei pasielgia neteisingai ar įžeidžia tave?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar gali pasakyti savo nuomonę ir kalbėti su tėvais nebijodamas, kad tave nubaus ar pasijuoks?	TAIP	NE	KARTAIS
Ar tėvai gėdina tave, įžeidžia kitiems žmonėms matant ar girdint?	TAIP	NE	KARTAIS

2. Už netinkamą elgesį tėvai:

- A. bara
- B. muša
- C. nesikalba
- D. liepia ištaisyti padarytą žalą
- E. draudžia išeiti pasivaikščioti
- F. susitikt su draugais, žiūrėti TV ir t.t.
- G. nebaudžia, tik pasikalba apie tai
- H. kita.....

3. Ar tau su broliu (sese) tėvai vienodai teisingi?

- A. taip
- B. ne
- C. brolio (sesers) neturiu

4. Įsivaizduok, kad tavo draugą jo mama ar tėtis, ar kitas suaugęs primušė ir jis pas tave prašo pagalbos, kur (pas ką) tu kreiptumeisi?

.....

5. Pažymėk 3 punktus, kurie tau yra patys svarbiausi:

- A. gera sveikata
- B. geri santykiai su tėvais
- C. geri santykiai su draugais
- D. pilna šeima (tėvai neišsiskyre)
- E. gera šeimos finansinė padėtis
- F. geri pažymiai, įdomūs būreliai
- G. galimybė būti savarankišku (-a)
- H. turėti savo nuomonę ir būti šeimoje reikšmingu(-a)
- I. jaustis saugiai ir žinoti, kad nieks nenuskriaus, neižeis ir nesityčios.

6. Tau nepatinka:

- A. kai tėvai sprendžia kuo tau apsirengti, ką turėtum veikti
- B. kai verčia tave eiti miegoti, jei tau atrodo, kad dar per anksti
- C. kai verčia tave valgyti, jei tu dar nenori
- D. kai neleidžia žiūrėti TV laidų, kurios tau patinka
- E. kai tėvai daro tuos darbus už tave, kuriuos gali pasidaryti pats
- F. kai tėvai nuolat primena ką turi daryti, nors tas pareigas gerai žinai (pvz. paruošti pamokas, išsivalyti dantis ir pan.)
- G. kai tėvai vadina tave ne vardu (pvz. "mažuti")
- H. kai tėvai tau meluoja
- I. kai tėvai neleidžia turėti tau paslapčių: tikrina tavo daiktus, skaito dienoraštį, tikrina telefono žinutes, klausosi tavo pokalbių su draugais ir pan.
- J. kai verčia bendrauti su vaikais, kurie patinka tavo tėvams, bet ne tau (pvz. mamos draugės vaiku)
- K. kai tėvai pasiima tavo sutaupytus, ar tau padovanotus pinigus, nepasitarę su tavim
- L. kai tėvai tave kritikuoja, lygina su kitais vaikais
- M. kai tėvai nori, kad tu elgtumeisi taip, kaip patys nesielgia, nors sutarėte, kad taisyklės laikysitės visi (pvz. nesikeikti, nors tėvams kartais galima arba paskambinti, kai užtrunki grįžti, o tėvai apie tai tavęs neperspėja ir pan.)
- N. kita.....

7. Tavo pareigos namuose:

- A. padėti tėvams namų ruošoje
- B. susitvarkyti tik savo daiktus, kambarį
- C. prižiūrėti jaunesnį broliuką, sesutę
- D. rūpintis naminiiais augintiniais
- E. nueiti į parduotuvę apsipirkti
- F. pareigų neturiu
- G. kita.....

DĖKOJU UŽ NUOŠIRDŽIUS ATSAKYMUS.

8 Priedas

Tyrimo programa

1. BENDROJI PROGRAMOS CHARAKTERISTIKA

1.1 Tyrimo programos paskirtis. Šios programos paskirtis – apibrėžti tyrimo „Vaiko teisės šeimoje tėvų ir vaikų požiūriu“ konceptualiuosius, metodinius ir procedūrinius principus.

1.2. Numatomo atlikti tyrimo apimtis ir trukmė. Tyrimas bus atliekamas nuo 2005m. gegužės mėn. iki 2006 m. lapkričio mėn.

1.3. Tyrimo pagrindai.

Epistemiologinės gairės. Tyrimas grindžiamas humanistine teorija. Šios teorijos atstovai - A. Maslow, K Rogers, D. Super. Remiantis humanistinėmis nuostatomis, žmogui svarbiausia rasti vidinės problemos esmę, o ta esmė ir yra priežastis, sukianti vidinius sunkumus. Individo jėgomis šalinant tą priežastį, „žmogus sukuria adekvačią asmenybę, gebančią optimaliai funkcionuoti darbe ir buityje.“ (Jovaiša L., 1996).

Metodologinės gairės: tai bus vertinamasis tyrimas, paremtas monistiniu principu, taikant kokybinio tyrimo principus, (bus tyrinėjami požiūriai, siekiant išsiaiškinti dalyvių (tėvų ir vaikų) požiūrį į vaiko teises šeimoje), taikomi metodai: apklausa raštu. Bus parengtos anketos tėvams ir jų vaikams (7-11 metų amžiaus). Tyrime naudosis 3 metodikas:

4. anketinė apklausa (anketa tėvams ir anketa vaikams);
5. statistinė duomenų analizė (taikytas SPSS paketas);
6. lyginamoji analizė.

1.4. Numatomo atlikti tyrimo pravedimo vieta, tiriamųjų skaičius

Tyrimas bus atliekamas Vilniaus mokyklose. Atliekant dokumentų studiją pagrindinis dėmesys bus skiriamas Vaiko teisių konvencijai ir kitiems su vaiko teisėmis susijusiems teisiniams dokumentams, t.p. studijuojami šaltiniai, kuriuose atsispindi nagrinėjamos problemos pedagoginiai – psichologiniai aspektai. Numatomas tiriamųjų skaičius apie 200, (tėvai ir jų vaikai, kurių amžius 7-11m).

1.5. Tyrimo rezultatų pobūdis ir sklaida

Magistrantūros darbas bus parengtas raštu kaip tyrimo ataskaita; taip pat šio darbo gynimui bus parengtas pristatymas, naudojant kompiuterinę programą Power Point, baigiamasis darbas bus ginamas 2007 m. sausio mėn.

2. TYRIMO KONCEPCIJA

2.1. Problema, jos pagrindimas

Vaikai ir jaunimas sudaro žymią visuomenės dalį. Vaikai yra bene vienintelė visuomenės amžiaus grupė, kurios teisės, jų apimtis bei realus įgyvendinimas visiškai priklauso tik nuo kitos socialinės grupės - suaugusiųjų. JT vaiko teisių Konvencijoje remiamasi holistiniu požiūriu į vaiką, kuris apima ne tik fizinį ir protinį augimą, bet drauge ir kultūrinę, moralinę, socialinę ir dvasinę raidą. Vaikas yra vertybė ir jo vystymuisi turi būti suteiktas prioritetas, apsauga ir parama. Pagal JT vaiko teisių Konvenciją, vaikai ne tik gavėjai, o teisės turintys subjektai ir socialiniai veiksniai. Vaiko teisių suvokimo stiprinti negalima vien teikiant papildomą naudingą informaciją. Tam būtini socialiniai pokyčiai. Šeima yra pagrindinė visuomenės institucija, kuri turi užtikrinti vaiko augimui ir gerovei būtiną globą ir meilę bei svarbą. Vaiko teisės, net kai vaikas augdamas įgyja vis didesnę savarankiškumą, yra svarbios atsižvelgiant į šeimos aplinką ir į tėvų atsakomybę už savo vaikus. Pagrindinis tyrimo klausimas: koks tėvų ir vaikų požiūris į vaiko teises šeimoje.

Nors visuotinai yra pripažinta, kad vaikas turi tam tikrų teisių, kaip žmogus ir asmenybė, tačiau ar visuomet tėvai ir vaikai vienodai supranta ir ar yra paisoma artimiausioje vaiko aplinkoje - šeimoje šių vaiko teisių. Toki hipotetinį klausimą ir reikėtų panagrinėti.

Tyrimo problema aktuali tuo, kad yra labai mažai žinoma, koks tėvų ir jų vaikų požiūris į vaiko teises šeimose, kurios nėra asocialios, vaikai neturi spec. poreikių, lanko bendrojo lavinimo mokyklas, tėvai yra darbingi ir turi nuolatinės pajamas. Mano nuomone, mažiausia tyrinėta sritis tai - vaiko amžiaus tarpsnis tarp ankstyvosios vaikystės ir paauglystės. Ką patiria vaikas, būdamas 7-11 metų, kokie jo poreikiai, kokios teisės šeimoje, koks tėvų požiūris į tai? Taigi šis tyrimas organizuojamas siekiant nustatyti, ar iš tiesų ten, kur visuomenės nuomone, problemų nėra - jų iš tikrųjų nėra. Šis vaiko amžiaus tarpsnis ypatingas tuo, kad vaiko ryšys su tėvais yra stipresnis nei su bendraamžiais. Praktinis reikšmingumas: Žinodami atsakymą, ar tėvų ir vaikų požiūris į vaiko teises šeimoje suprantamas vienodai, ar požiūriai skiriasi, ar visuomet tėvų geriausi interesai vaiko atžvilgiu pačių vaikų suprantami taip pat, mes galėsime sužinoti ar taip vadinamose „standartinėse, neprobleminėse“ šeimose nėra nematomų, paslėptų vaiko teisių pažeidimų. (galbūt išryškės vaikų amžiaus įtaka vaikų požiūriui, tuomet reikėtų į tai atsižvelgti išvadose). Šis tyrimas padėtų pagrindą tolesnėms studijoms atliekant analogišką tyrimą po 15-20 metų, mėginant išsiaiškinti, ar laikui bėgant ir keičiantis kartoms, keičiasi požiūris į vaiko teises.

Naujumas, jo pagrindimas

Teorinis naujumas: rašytiniuose šaltiniuose išryškinamas požiūris į vaiko teises teisiniu aspektu, labiau gilinamasi į socialinės rizikos šeimų padėtį, tačiau mums aktualu koks požiūris į vaiko

teises vyrauja taip vadinamose „niekuo neišsiskiriančiose“ šeimose, kur vaikai lanko tradicines bendrojo lavinimo įstaigas, o jų tėvai nepriklauso socialinės rizikos grupėms.

Praktinis naujumas: mums aktualu išsiaiškinti, ar vaikai ir suaugusieji, jų tėvai, vienodai reikšmingai vertina vaiko teises šeimoje, ar tėvų elgesys vaiko atžvilgiu kaip nepažeidžiantis jo teisių, yra taip pat suprantamas ir traktuojamas pačių vaikų.

Tyrimo metodai:

Teoriniai: teisinės, pedagoginės, psichologinės literatūros šaltinių analizė;

Empiriniai: Apklausa raštu (anketa tėvams ir anketa vaikams), statistinė ir lyginamoji analizė.

Darbo hipotezė – nors visuotinai yra pripažinta, kad vaikas yra teisių turėtojas, kaip žmogus ir asmenybė, tačiau tėvų ir vaikų, kurių amžius 7-11 metų, požiūris į vaiko teises šeimoje skiriasi.

Darbo objektas: tėvų ir vaikų požiūris į vaiko teises šeimoje.

Darbo dalykas – tėvų ir vaikų požiūris į šias teisių grupes:

1) nediskriminacijos, 2) geriausių vaiko interesų, 3) vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis, 4) vaiko pažiūrų. (Pagal JT Vaiko teisių konvencijos 4 principus).

Darbo tikslas: remiantis literatūros šaltiniais bei empiriniu tyrimu atskleisti vaikų ir tėvų požiūrį į vaiko teises šeimoje, atliekant tyrimą Vilniaus miesto pradinėse mokyklose, tiriant ugdytinių bei jų tėvų požiūrį. Susistemintus gautus duomenis, padaryti išvadas, kurios atskleistų iškelto hipotetinio klausimo aspektus.

Darbo uždaviniai:

1. Atskleisti vaikų teisių teorinę ir praktinę sampratą, plačiau nagrinėjant pagrindines vaiko teises šeimoje pagal Vaiko Teisių Konvencijos 4 principus (pedagogų ir psichologų mokslinis požiūris į vaiko teisių šeimoje įgyvendinimą auklėjant vaikus ir juridinė klausimo bazė).
2. Remiantis apklausos metodu:
 1. Išsiaiškinti koks tėvų ir vaikų požiūris į vaiko teisę šeimoje *nebūti diskriminuojamu* (lyties ir amžiaus atžvilgiu). Atlikti lyginamąją analizę.
 2. Nustatyti, kaip tėvai ir vaikai supranta *geriausius vaiko interesus*. Atlikti lyginamąją analizę.
 3. Nustatyti, kaip šeimoje įgyvendinami *vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis* principo aspektai. (Tėvų ir vaikų požiūriu) Atlikti lyginamąją analizę.
 4. Išsiaiškinti, koks tėvų dėmesys vaiko nuomonei (vaiko pažiūros) ir kaip patys vaikai vertina šią savo teisę. Atlikti lyginamąją analizę.

TYRIMO METODIKA

Empirinių metodų charakteristikos.

1. Tyrinio empirinio metodo paskirtis: taikydami apklausos metodą galėsime nustatyti tėvų ir vaikų požiūrį į atskiras teisių grupes pagal tikslingai suformuluotus klausimus atitinkančius 4 VTK principams.
2. Tyrimo imtis ir vieta: Bus studijuojami teisiniai ir pedagoginiai – psichologiniai moksliniai šaltiniai. Tyrimas bus atliktas Vilniaus mokyklose, tiriamieji 7-11 metų vaikai, ir jų tėvai.
3. Tyrimo empirinio metodo taikymo galimybės: prašysiu įstaigos vadovų leidimo atlikti tyrimą. Gavus leidimą tėvų susirinkimų metu prašysiu tėvų atsakyti į pateiktus anketoje klausimus, o anketas savo vaikams parnešti, kad užpildytų jas namuose, ir gražintų klasės auklėtojais užklijuotuose vokuose.
4. Tyrimo instrumentas: anketos vaikams ir tėvams.

Teorinių metodų charakteristikos:

Aprašysiu kaip moksliniuose šaltiniuose ir įstatyminiuose aktuose apibrėžiamos vaikų teisės šeimoje, kokie tyrimai atlikti, susiję su gvildenama problema, su kokiais sunkumais susiduriama, kokios pagrindinės teisių grupės ir t.t.

Darbo struktūra

Darbą sudarys trys dalys. Pirmojoje dalyje bus analizuojamas vaiko, kaip teisių turėtojo, statusas šeimoje teisiniu ir pedagoginiu - psichologiniu aspektu: vaikų teises reglamentuojantys dokumentai ir teisės aktai, vaiko teisių įgyvendinimo strategijos bei pažeidimų prevencijos bazė Lietuvoje ir užsienyje, smurto prieš vaikus naudojimo pasekmės bei smurtinių bausmių taikymo prevencija, teisinių nuostatų įgyvendinimas šeimoje pagal JT Vaiko teisių konvencijos keturis principus, auklėjimo nuostatos, įtakojančios vaiko teisių pažeidimus, pateikiami apibendrinimai. Antroje dalyje aprašoma tyrimo metodika, trečioje – analizuojami atlikto tyrimo duomenys, pateikiami rezultatų apibendrinimai. Pabaigoje pateikiamos baigiamojo darbo išvados, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, literatūros sąrašas, priedai.

TYRIMO PLANAS

Tyrimo etapai ir uždaviniai	Įgyvendinimo data	Veiklos priemonės	Pastabos
1.Išstudijuoti mokslinius literatūros šaltinius. Parašyti įvadą.	2005m sausio - balandžio mėn.	Literatūros šaltiniai	Darbas bibliotekose Konsultacija su vadovu.
1.Parašyti teorinę dalį	Iki 2006m. kovo mėn.	Literatūros šaltiniai	Surinkti ir kompiuteriu atspausdinti. Konsultacija su vadovu
2. Parengti empiriniam tyrimui būtiną instrumentą - apklausos raštu klausimyną	Iki 2005m. gegužės 1d.	Anketos	Konsultacija su vadovu
3. Atlikti pilotinį tyrimą ir nustatyti klausimyno patikimumą	Iki 2005m. birželio 1d.	Anketos, leidimas	Konsultacija su vadovu
4. Atlikti apklausą	Iki 2005m. gruodžio mėn.	Anketos, leidimas	Konsultacija su vadovu
5. Duomenis statistiškai apdoroti, išanalizuoti, parengti hipotetines išvadas	Iki 2006 m. rugsėjo 1d.		Konsultacijos su vadovu
7. Parengti magistro baigiamąjį darbą Pataisos	Iki 2006 m. spalio 31d Iki 2006m. lapkričio 20d.	Visos dalys, priedai	Konsultacijos su vadovu
8.Darbą įforminti, padauginti ir įteikti vadovui ir recenzentams, ruošti medžiagą pristatymui	Iki 2006m gruodžio 7 d.	Keturi darbo egzemplioriai, komp. diskai, diskelis darbo gynimui	Konsultacija ir ruošimasis gynimui

Darbas baigtas:
2006-12-04

Rasa Žiemiene